

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TESBİH NAMAZI HADİSİNİN TAHKİK, TAHRİC VE TENKİDİ

Fatma ÖZMEN

Danışman
Prof. Dr. Nevzat AŞIK

2006

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Tesbih Namazı Hadîsinin Tahkîk, Tahrîc ve Tenkîdi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Fatma ÖZMEN

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Fatma ÖZMEN
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı :
Tez Konusu : Tesbih Namazı Hadîsinin Tahkîk, Tahrîc ve Tenkîdi
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI O OY BİRLİĞİ ile O
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU O
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Tesbih Namazı Hadîsinin Tahkîk, Tahrîc ve Tenkîdi

Fatma ÖZMEN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Dinimizde namaz genel olarak farz ve nafil olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Farz namazlar farz-ı ayn ve farz-ı kifaye olarak ikiye ayrılır. Farz-ı ayn olan namazlar yükümlülük çağındaki her müslümana farz olup, her biri ayrı ayrı bunu yerine getirmekle mükelleftir. Farz-ı kifaye olan namaz ise, birileri kılınca diğer müslümanların üzerinden sorumluluğu kalkan namazdır.

Nafil namazlar da, vakit namazları yanında düzenli olarak kılınan sünnetler (revâtib) ile düzenli olmayarak çeşitli vesilelerle Allah'a yakınlaşmak ve sevap kazanmak maksadıyla ayrıca kılınan namazlar (regâib) olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılır. Tesbih namazı bu ikinci kategoride yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in tesbih namazı kıldığına dair kesin ve sahih bir rivayet tesbit edilememektedir. Ancak böyle bir namazı etrafındaki bazı sahabilere tavsiye ettiği şeklinde hadisler bulunmakta ve bunlar Tirmizî, İbn Mâce ve Ebû Dâvud gibi bazı sünen türü eserlerde yer almaktadır. Bu hadislerin bir kısmı hadis teknik ve kriterleri açısından incelendiği zaman sahih olarak ortaya çıkmaktadır. Bu duruma göre, isteyen müslüman nafil yani gönüllü olarak bu namazı kendisi kılabilir. Ancak nafil namaz cemaatle kılınamaz.

Anahtar Kelimeler: 1) Tesbih Namazı, 2) Hadis, 3) Tarîk, 4) Sünnet,
5) İbadet

ABSTRACT

Edition – Critique of the Prayer of Glorifying God’s Hadith

Fatma ÖZMEN

**Dokuz Eylül University
Institute Of Social Sciences
Department Of Fundamental Islamic Sciences**

Praying are generically classified as compulsory and optional. A more precise division consists of classifying salat into four types: fard, wajib, sunnah and nafl. The **fard salat** are the five daily prayers, the Friday prayer and the funeral prayer. Fard prayers are further classed as *fard al-ayn* (obligation of the self) and *fard a-kifayah* (obligation of sufficiency). The first means obligatory on each individual, and the second means obligatory on the Muslim community so that if some people carry it out no Muslim is considered blameworthy - but if no one carries it out all incur a collective guilt.

Nafl salats behind the five daily prayers are in which divided into two parts regarded as regularly performed traditions (revatib), unregularly performing salats (regaib) for taking good. Salat al-Tasbih (Prayer of Glorifying God) takes up in this position.

Nothing determined any clear and sound tradition that The Prophet Muhammad's performing salat al-tasbih. Consequently, we see that it has only been mentioned in some individual reports. Moreover, most famous and widely acknowledged books of *Hadith* which called sunan like *Tirmizi*, *ibn Moje* and Ebu Davud and some others do not contain this report. When criticized these traditions in terms of hadith methodology and critiques some of these traditions occur sound. In that case, any muslim can voluntary performing this prayer by himself. But nafl salat do not performed by religious community.

Key World: 1) Tasbeeh Prayer 2) Hadith, 3) Road 4) Tradition
5) Praying

ÖNSÖZ

Nafile ibadetler peygamberimizin tavsiyesi üzerine müslümanların sevabını ancak Allah'tan umarak O'nu takdis etmek ve O'na hamd etmek için yaptıkları ibadetler bütünüdür. Peygamberimizin bu konudaki tavsiyeleri sahabe döneminden günümüz İslam dünyasına kadar olan bütün İslam toplumlarında uygulanmıştır.

Sıkça yapılan nafile ibadetler arasında yer alan “Tesbih Namazı” kaynağını Hazret-i Peygamber'in konu ile ilgili hadisinden almaktadır. Tesbih namazının menşei ve şekli konusundaki ihtilafli görüşler bizi konu üzerinde müstakil bir araştırma yapmaya sevk etmiş ve araştırmanın konusu “Tesbih Namazı Hadisinin Tahkik, Tahric ve Tenkidi” olarak belirlenmiş bulunmaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde, araştırmanın “konusu ve önemi, amacı, kaynakları ve metodu” yer almaktadır.

Birinci bölümde, tesbih namazı hadisinin rivayet yolları tek tek ele alınarak senedlerde adı geçen ravilerin durumları incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, hadisin metni ve metne yönelik eleştiriler, bu eleştirilere verilen cevaplar ele alınmıştır. Ayrıca hadisi kuvvetli kabul edenler ve zayıf kabul edenlerin görüşleri ile hadisle ilgili olarak fakihlerin konu hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Son olarak, değerlendirme ve bibliyografya ile araştırmamız tamamlanmıştır.

Araştırma konusunun tespitinde ve hazırlık safhasında yardımlarını esirgemeyen ve çalışmamda değerli tenkitleriyle bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Nevzat Aşık başta olmak üzere, emeği geçen tüm hocalarıma teşekkürlerimi arzetmeyi bir borç bilirim.

Fatma Özmen

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	I
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU	1
D. TESBİH NAMAZI İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TESBİH NAMAZI HADİSİNİN RİVAYET YOLLARI

A- İBN ABBÂS TARÎKİ.....	6
1- Birinci Tarîk	6
2- İkinci Tarîk.....	13
3- Üçüncü Tarîk	14
4- Dördüncü Tarîk	15
B- ABBÂS TARÎKİ.....	17
1- Birinci Tarîk	18
2- İkinci Tarîk.....	19
C- FAZL B. ABBÂS TARÎKİ	20
1- Birinci Tarîk	20
2- İkinci Tarîk.....	21
D- İBN ÖMER TARÎKİ.....	21
1- Birinci Tarîk	21
E- ALİ B. EBÎ TALİB TARÎKİ	23

1- Birinci Tarîk	23
2- İkinci Tarîk	24
3- Üçüncü Tarîk	25
F- CA'FER B. EBÎ TÂLİB TARÎKİ	26
1- Birinci Tarîk	26
2- İkinci Tarîk	26
3- Üçüncü Tarîk	27
G- ABDULLAH B. CA'FER TARÎKİ	27
1- Birinci Tarîk	27
H- EBÛ RÂFİ' TARÎKİ	28
1- Birinci Tarîk	28
I- ÜMMÜ SELEME TARÎKİ	29
1- Birinci Tarîk	29
İ- ABDULLAH B. 'AMR TARÎKİ	30
1- Birinci Tarîk	30
2- İkinci Tarîk	32
3- Üçüncü Tarîk	33
4- Dördüncü Tarîk	34
5- Beşinci Tarîk	35
6- Altıncı Tarîk	36
7- Yedinci Tarîk	36
8- Sekizinci Tarîk	37
9- Dokuzuncu Tarîk	37
10- Onuncu Tarîk	38
11- Onbirinci Tarîk	38
12- Onikinci Tarîk	39
13- Onüçüncü Tarîk	40
J- ENSARİ TARÎKİ	40
1- Birinci Tarîk	40
K- TESBİH NAMAZI HADİSİNİN MÜRSEL OLARAK RİVAYET EDİLEN TARİKLERİ	41
1- 'Ikrim'e'den Mürsel Olarak Rivayet Edilen Hadisin Tarîkı	42

2- Muhammed b. Ka‘b el-Kurazi’den Mürsel Olarak Rivayet Edilen Hadisin Tarîkı	42
3- İsmail b. Râfi‘ den Mürsel Olarak Rivayet Edilen Hadisin Tarîkı	43

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS METNİNİN İNCELENMESİ

I- TESBİH NAMAZI HADİSİNİN METNİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE DEĞERLENDİRME	44
II- HADİSİ KUVVETLİ KABUL EDENLER	47
III- HADİSİ ZAYIF KABUL EDENLER.....	51
IV- HADİSİN MEŞRULUĞUNA DAİR FAKİHLERİN GÖRÜŞLERİ	60
A- MEZHEP İMAMLARININ GÖRÜŞLERİ.....	62
1- Hanefiler.....	62
2- Mâlikîler	63
3- Şafîiler	64
4- Hanbelîler	65
SONUÇ	67
BİBLİYOGRAFYA.....	68

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	:bin veya ibn
bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
M.E.B.İ.A.	: Milli Eđitim Bakanlığı İslam Ansiklapedisi
Nu.	: Numara
Nşr.	: Neřreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu ‘Anhu
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallahu ‘aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme eden
trz.	: Tarihsiz

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İslam dininde namaz çok önemli bir yer işgal eder. Kur'an-ı Kerim ayetleriyle ve Hz. Peygamber'in fiilî sünnetiyle sabit olanlara farz namazlar denir. Öğle, ikindi, akşam namazlarının farzları gibi. Bunlara ek olarak Hz. Peygamber'in kıldığı namazlar vardır ki, bunlara nafil namazlar denir. Bunların arasında çok yaygın olmamakla beraber bir tesbih namazı da bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda tesbih namazı ile ilgili rivayetleri ele alacağız.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, bugün Müslümanlar arasında yaygın olarak kılınan tesbih namazının dinde yerinin olup olmadığını, varsa ne şekilde uygulandığını, belirli vakitlere tahsis edilip edilmediğini ve kılınış gayesini araştırarak konuyla ilgili rivayetlerin hadisin sened ve metin yönünden sahih olup olmadığının sıhhat derecesini tespit ederek konuya açıklık getirmeye çalışmaktır.

Araştırmamızın giriş bölümünde “Tesbih” ve “Namaz” kelimeleri kavramsal çerçevede incelenmiştir. Böylelikle bu konuya dair temel kavramlar hakkında bilgi vererek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak bazı bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır.

C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU

Çalışmanın giriş bölümünde tesbih namazına dair temel kavramların açıklanmasında, Arapça, Osmanlıca, Türkçe lügatler ve ansiklopedi maddelerinden istifade edilmiştir. **Cevherî** (ö. 393h.)'nin *Sıhah*'ı, **İbn Manzûr** (ö. 711/1311)'un *Lisânü'l-'Arab*'ı, **Zebîdî** (ö. 1145/1205)'nin *Tâcü'l-'Arûs*'u, **Âsım Efendi**'nin *Kâmûs Tercümesi* ve **Müctebâ Uğur**'un *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, çeşitli vesilelerle kullandığımız lügatlerdir.

Tesbih namazı hadisinin rivayet yollarını incelediğimiz birinci bölümde; **Ebû Dâvud** (ö. 275/888)'un *Sünen*'i, **İbn Mâce** (ö. 275/888)'nin *Sünen*'i, **Tirmîzî** (ö. 279/892)'nin *Sünen*'i, **İbn Huzeyme** (ö. 311/923)'nin *Sahih*'i, **Taberânî** (ö.

360/971)'nin *el-Mu'cemü'l Kebîr*'i ve *el-Mu'cemü'l Evsat*'ı, **Abdurrezzak** (ö. 211/826)'ın *el-Musannef*'i, **Hâkim** (ö. 405/1014)'in *el-Müstedrek*'i, **Beğavî** (ö. 516/1122)'nin *Mesâbîhu's-Sünne*'si, **Beyhakî** (ö. 458/1066)'nin *Sünen*'i, **Ebû Ya'la el-Halîlî** (ö. 307/919)'nin *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs*'inden yararlandık.

Ayrıca Ebû Dâvud'un Sünen'inin şerhlerinden biri olan Subkî'nin *el-Menhelü'l-Azbü'l-Mevrûd*'u ile Tirmizî'nin Sünen'inin iki şerhi, İbnü'l-'Arabî'nin *Ârızatü'l-Ahvazî*'si ile Mübârekfûrî'nin *Tuhfetü'l-Ahvezî*'sinden istifade ettik.

Amellerin faziletine dair kaleme alınan eserlerden **İbn Şâhin** (ö. 385/995)'in *et-Terğîb fî Fadâili'l-A'mâl*'i ile **Münzirî** (ö. 656/1258)'nin *et-Terğîb vet- Terhîb*'i yararlandığımız kaynaklardır. Ayrıca **Nevevî** (ö. 676/1277)'nin *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*'ı, **Mizzî** (ö. 742/1341)'nin *Tuhfetü'l -Eşrâf bi Ma'rifeti'l Etrâf*'ı, **İbn Teymiyye** (ö. 758/1357)'nin *Minhâcü's-Sünne*'si, **İbn Hacer** (ö. 852/1448)'in *Telhîsu'l-Habîr*'i, **Hindî** (ö. 975/1567)'nin *Kenzu'l-Ummal*'i kullandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır.

Tesbih namazı hadisinin senedinin ve metninin ayrıntılı bir şekilde değerlendirildiği eserler incelenmiş olup, hadisin uydurma olduğunu savunanlardan **İbnü'l Cevzî** (ö. 597/1201)'nin *Mevzûât*'ı, **Suyûtî** (ö. 911/1505)'nin *el-Leâli'l Mesnû'a*'sı, **Fettenî** (ö. 986/1578)'nin *Tezkiratü'l Mevzû'at*'ı, **Şevkânî** (ö. 1250/1834)'nin *el-Fevâidü'l-Mecmûa*'sı ve *es-Seylü'l-Cerar*'ı ile **Leknevî** (ö. 1304/1887)'nin *el-Asâru'l-Merfû'a*'sı, yararlandığımız temel kaynaklardır. Ayrıca, İbnü'l-Cevzî'nin kitabındaki hatalı hükümleri hakkında Suyûtî'nin telif ettiği *en-Nüketü'l Bedî'ât*'dan da istifade ettik.

Çalışmamız esnasında kendisinden sürekli istifade ettiğimiz **Ebû Süleyman Casim**'in *et-Tenkîh lima Cae fî Salati't-Tesbih*'ini de zikretmek yerinde olacaktır.

Raviler ile ilgili araştırmalarda **Ukaylî** (ö. 322/934)'nin *ed-Duafü'l Kebîr*'i, **Ebû Nuaym**'ın *Hilyet'ül-Evliyâ*'sı, **Mizzî** (ö. 742/1341)'nin *Tehzîb'ul-Kemâl*'i, **Zehebî** (ö. 748/1347)'nin *Mizânü'l-İ'tidâl*'i, **İbn Hacer** (ö. 852/1448)'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'i, *Takrîbu't-Tehzîb*'i ile *Lisânü'l-Mizân*'ı kullandık.

Hadisin metnini ele aldığımız ikinci bölümde yukarıda zikrettiğimiz eserlerin yanı sıra **İbn 'Allân el-Mekkî** (ö. 1057/1647), 'nin *el-Futûhâtü'r-Rabbâniye* 'si ile **ez-**

Zebîdî (ö. 1145/1205)'nin *İthâfu's-Sâdeti'l-Müttekîn*'i de sık sık başvurduğumuz temel kaynaklardandır.

Mezhep imamlarının görüşlerini incelediğimiz bölümde ise **Nevevî**'nin *Mecmu'û*, **İbn Kudâme** (ö. 620/1223)'nin *Muğni*'si ile **Zuhaylî**'nin *el-Fıkhü'l-İslamiyyü ve Edilletühü* isimli eserinden yararlandık. Ayrıca Kuveyt Evkaf Bakanlığı'nın *el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye*'si de yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Araştırmalarımızda, tesbih namazı hadisinin bütün senedlerini tek tek inceleyerek hadisin sahih olup olmadığı hususunda görüş beyan eden, müstakil birer çalışma yapmış âlimlerin varlığını tesbit ettik. Ancak eserlerine ulaşamadığımız için burada isimlerini vermekle yetineceğiz. İbn Mende, Ebû'l-Hasan ed-Dârekutnî (ö. 385/995), el-Hatîb Bağdâdî (ö. 463/1071), Ebû Sa'd es-Sem'ânî (ö. 562/1167), Ebû Mûsâ el-Medînî (ö. 581/1185), İbn Hacer (ö. 852/1448), Celâlü'd-dîn es-Suyûtî (ö. 911/1505).

Araştırmamızda tesbih namazı ile ilgili kavramlar detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Daha sonra tesbih namazı hakkındaki rivayetleri derinlemesine incelemeye çalıştık.

D. TESBİH NAMAZI İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

Bir konunun anlaşılabilmesi için, o konu ile ilgili terim ve kavramların da bilinmesi gerekir. Bu bakımdan, önce tesbih namazının mahiyetinin daha rahat kavranmasını sağlayacak olan tesbih ve namaz tabirleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Tesbih kelimesi, '**s-b-h**' kökünden türetilmiştir. Lügate; suyun içinde süratle yürümek, yüzmek, yıldızların kendi yörüngelerinde akması, temizleme, pek temiz tutma, yüceltme anlamlarına gelir.¹

Kur'an'da bu kökten gelen kelimeler, "Allah'ı noksan sıfatlardan ve ulûhiyete aykırı şeylerden tenzih ve takdis ederim"² manasındadır.² Tesbih ibaresini Kur'an'da,

¹ Cevherî, *Sihah*, Beyrut 1306, I, 372; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut 1955, II, 81; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, Beyrut 1306, II, 156.

² İbn Manzûr, *a. g. e.*, 81; Zebîdî, *a. g. e.*, II, 156- 157; Cevherî, *a. g. e.*, I, 372; Fîrûzâbâdî, *Kamusü'l-Muhît* (Mütercim 'Âsım Efendi Tercümesi), İstanbul 1304-1305, I, 894.

Musa'nın³, İsa'nın⁴, cennetteki imanı bütün Salih kişilerin⁵ ve meleklerin⁶ dillerinde de buluruz. Bu ibare, Allah'ın muciz büyüklüğü ve harikulade işlerinin temaşası karşısında kişinin kuvvetli bir şekilde duygulanmasını ifade etmek için farklı hallerde tekrar edilmiştir: "...(Muhammed) kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir".⁷ "Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz".⁸ "Bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim."⁹ "Her şeyin mülkü elinde olan Allah'ın şanı ne yücedir."¹⁰ "Haydi, siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin."¹¹

Dindar müminler Kur'an'ın okunduğunu duydukları vakit, yüzlerini secdeye kapatıp: "Rabbimizi tesbih ederiz"¹² derler. Bu dua bir günahın itirafı esnasında da kullanılır: "Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz."¹³ Tesbih kelimesine, Allah'ın mutlak büyüklüğü ve mükemmeliyetinin ifadesi olarak O'nun münezzehe bulunduğu ve zatına hâlel getirecek şeylerden tenzih edildiği yerde rastlanılır.¹⁴ Tenzih edilen şey, bu hallerde daha çok 'an ile gelmiştir.¹⁵ Böylece, Allah'ın yanında, diğer ilahlara tapmanın bir küfür olarak reddedildiği Mekki surelerde¹⁶ Allah'ın bir oğul¹⁷ veya oğul ve kızlara sahip olabileceği¹⁸ düşüncesinin reddinde tesbih ibaresi sık sık tekrarlanmaktadır. Dindar müminlerin; "Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz."¹⁹ sözünde veya Musa'nın Tanrı'nın görünemeyeceğini²⁰ anladığında veya peygamberin kendisinin sadece bir insan ve bir elçi olduğunu²¹ söyleyerek

³ Araf 7/143.

⁴ Maide 5/117.

⁵ Yunus 10/10.

⁶ Bakara 2/30.

⁷ İsrâ 17/1.

⁸ Zuhruf 43/13.

⁹ Yasin 36/36.

¹⁰ Yasin 36/83.

¹¹ Rûm, 30/17.

¹² İsrâ 17/108.

¹³ Kalem 68/29.

¹⁴ İsrâ 17/44-45.

¹⁵ Enbiyâ 21/23; Zümer 39/67; Tûr 52/43; Haşr 59/23.

¹⁶ Tevbe 9/31; Yûsuf 12/108; Nahl 16/1; İsrâ 17/45 vb.

¹⁷ Tevbe 9/31; Máide 5/116; Zümer 39/6; Zuhruf 43/82.

¹⁸ En'âm 6/100; Nahl 16/57; Sâffât 37/149- 157, 180.

¹⁹ Âl-i İmrân 3/191.

²⁰ A'râf 7/143.

²¹ İsrâ 17/93.

hemşehrilerinin mûcize isteklerini reddedişinde de aynı mahiyettedir. Bu suretle mezkûr ibare hemen hemen bir “hâşâ”²² şeklinde hafifletilmiştir.²³

Istilah yönünden tesbih ise, Allah Teâlâ’yı noksan sıfatlardan tenzih etme ve O’nun adını yüceltmeyi ifade eder. Deruni bir iç duyarlılık ve tabii bir halde Allah’a yönelerek O’nu anmadır.

Sebeha kökünden türeyen subha tabiri ise daha çok nafîle namaz manasında kullanılmış olup tesbih manası gözükmez. Nevevî, bu tabiri nafîle ile izah etmektedir. İbnü’l-Esîr, en-Nihâye’de öncelikle ‘zikr’e ve ‘nafîle namaz’a ‘Subha’ denildiğini belirtmektedir. Daha sonra ‘Nafîle’ ve ‘Subha’ kelimelerinin birbirine olan uygunluğunu ifade ederek şöyle demektedir: “Subha, nafîle ibadet manasında kullanılır. Yani farz olan namaza nafîle olarak (farz veya vacib olmayan gönüllü) ilave edilen ibadetlerdir. Böylece nafîle namazlar “subha” olarak isimlendirilmişlerdir.”²⁴

“**Salât** kelimesi, “**s-l-y**” kökünden türemiş bir isimdir. Lügate; bir nesneyi ateşte ısıtmak veya yakmak için ateşe atmak, uyluk kemiklerinin hareketi, tebrik, kutluluk, dua, hamdetme, tezkiye, İlahi rahmet, istiğfar, namaz manalarına gelir.

Istilah yönünden salât ise, dua etmek ve namazı eda etmek manasındadır.²⁵ Hz. Peygamber’in hadislerinde de bu şekilde kullanılmıştır.

Salât kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de, Allah’ın kullarına rahmeti ve övgüsü anlamında kullanılmıştır. Nitekim Ahzâb suresinin “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey müminler! Siz de ona salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin” mealindeki 56. ayetinde geçen ‘salât’ kelimesi ile ‘övgü’ kastedilmiştir. Ankebût suresinin “(Resulüm!) Sana vahyedilen Kitab’ı oku ve namaz kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar” mealindeki 45. ayetinde geçen ‘salât’ tabiri de ‘namaz’ manasındadır.

Salât; Allah-u Teâlâ’dan rahmet, meleklerden istiğfar, müminlerden dua, canlılar ve kuşlar içinse tesbihtir.”²⁶

²² Nûr 24/16.

²³ FR. Buhl, “*Sübhân Allah*” **İA**, İstanbul 1970, XI, 80–81.

²⁴ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*, Beyrut 1979, II, 331.

²⁵ İbn Manzûr, *a. g. e.*, XIV, 364- 365; Zebîdî, *a. g. e.*, X, 313.

²⁶ Cevherî, *a. g. e.*, VI, 2402; İbn Manzûr, *a. g. e.*, XIV, 464- 466; Zebîdî, *a. g. e.*, X, 313.

BİRİNCİ BÖLÜM

TESBİH NAMAZI HADİSİNİN RİVAYET YOLLARI

A- İBN ABBÂS TARÎKİ

1- Birinci Tarîk

قال الإمام أبو داود رحمه الله في سننه:

حدثنا عبد الرحمن بن بشر بن الحكم النيسابوري، حدثنا موسى بن عبد العزيز، حدثنا الحكم بن أبان، عن عكرمة، عن ابن عباس أن رسول الله عليه و سلم قال للعباس بن عبد المطلب: يا عباس، يا عماء، ألا أعطيك؟ ألا أمنحك؟ ألا أحبوك؟ ألا أفعل بك؟ عشر خصال إذا أنت فعلت ذلك غفرَ الله لك ذنبك، أوله و آخره، قديمه و حديثه، خطأه و عمدته، صغيره و كبيره، سره و علانيته، عشر خصال أن تصلي أربع ركعات، تقرأ في كل ركعة فاتحة الكتاب و سورة، فإذا فرغت من القراءة في أول ركعة و أنت قائم قلت: سبحان الله، و الحمد لله، و لا إله إلا الله، و الله أكبر، خمس عشرة مرة، ثم تركع فتقولها و أنت راکع عشرا، ثم ترفع رأسك من الركوع، فتقولها عشرا، ثم تهوي ساجدا فتقولها و أنت ساجد عشرا، ثم ترفع رأسك من السجود فتقولها عشرا، ثم تسجد فتقولها عشرا، ثم ترفع رأسك فتقولها عشرا، فذلك خمس و سبعون في كل ركعة، تفعل ذلك في أربع ركعات، إن استطعت أن تُصليها في كل يوم مرة فافعل، فإن لم تفعل ففي كل جمعة مرة، فإن لم تفعل ففي كل شهر مرة، فإن لم تفعل ففي كل سنة مرة، فإن لم تفعل ففي عمرك مرة.

Ebû Dâvud (ö. 275/888), Sünen isimli eserinde tesbih namazı hakkında şu hadisi rivayet etmiştir:

Abdurrahman b. Bişr b. El-Hakem (ö. 260/874) < **Musa b. Abdulaziz** (ö. 175/791) < **Hakem b. Ebân** (ö. 154/771) < **‘Ikrim** (ö. 104/722) < **İbn Abbâs** (ö. 68/687).

İbn Abbâs anlatıyor: Resûlullah (s.a.s.) Abbâs b. Abdilmuttalib’e dediler ki: *“Ey Abbâs, ey amcacığım! Sana bir iyilik yapmayayım mı?¹ Sana bağışta bulunmayayım mı? Sana ikram etmeyeyim mi? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapmayayım mı? Eğer sen bunu yaparsan, Allah senin bütün günahlarını önceki-*

¹ Hadisin baş kısmındaki “Elâ” kelimesi bundan sonra söylenecek söze dikkat çekmek için kullanılan uyarma edatıdır. İstifham ve olumsuzluk edatlarından mürekkep olabilir. Bu edatın yanında gelen “Uutîke, Emnehuke, Ahbûke” fiilleri aynı manayı ifade ederler. Te’kid için mükerrer gelmişlerdir.

sonraki, eskisi-yenisi, hataen yapılanı-kasten yapılanı, küçüğünü-büyüğünü, gizlisini-alenisini yani hepsini affeder. Bu on haslet şunlardır: Dört rekât namaz kılarırsın, her bir rekâtte Fâtiha sûresi ve bir sûre okursun. Birinci rekâtte kırâati tamamladın mı, ayakta olduğun halde on beş defa “Sübânallâhi velhamdulillâhi ve lâilâhe illâllahü vallâhü ekber” dersin. Sonra rükû yapıp, rükûda iken aynı kelimeleri on kere söylersin. Rükûdan başını kaldırır on defa da ayakta okursun. Sonra secde edip, secdede iken onları onar kere söylersin. Sonra başını secdeden kaldırıp onları onar kere (iki secde arasında) oturduğun sırada yerde okursun. Sonra tekrar secde edip aynı şeyleri onar defa söylersin. Sonra başını kaldırır, bunları on defa daha söylersin. Böylece her bir rek’âtte yetmiş beş defa söylemiş olursun.

*Aynı şeyleri dört rekâtte yaparsın (cem’an üç yüz tesbih eder). Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün kılamazsan haftada bir kere kıl, haftada kılamazsan her ayda bir kere kıl. Ayda olmazsa yılda bir kere kıl. Yılda da kılamazsan ömründe bir defa olsun kıl”.*²

Hâkim (ö. 405/1014) ve İbn Şâhin (ö. 385/995) aynı hadisi İshâk b. Ebî İsrâil tarafından tahrir etmişlerdir.³ Abdurrahman b. Bişr, Bişr b. Hakem ve İshâk b. Ebî İsrâil olmak üzere bu üç ravi de hadisi, Musa b. Abdulaziz < Hakem b. Ebân < ‘Ikrima < İbn Abbâs senedi ile rivayet etmiş olup sened merfû hükmündedir.

Hâkim, aynı zamanda hadisi Bişr b. Hakem el-‘Abdî tarafından rivayet etmiştir.⁴ Yine aynı hadisi İshâk b. Râhûye < İbrâhim b. Hakem < Ebân < ‘Ikrima < İbn Abbâs tarîkı ile merfû olarak rivayet etmiştir.⁵

Hadisin senedi sâlih⁶ olup senedinde bulunan ravilerden Abdurrahman b. Bişr el-‘Abdî, Ebû Dâvud’un hocasıdır. Kendisinin güvenilir (sika) bir kimse olduğu nakledilir. Buhârî (ö. 256/870) ondan üç veya dört, Müslim (ö. 261/875) ise yirmi üç

² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, (Salât) II, 29, nr: 1297; İbn Mâce, *es-Sünen*, (İkâmetu’s-Salâti ve’s-Sünneti fihâ, 190), I, 442, nu: 1387; İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, Beyrut 1971, II, 223, nu: 1216; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, Bağdad 1984, XI, 194–195; Ebû Ya‘lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma‘rifeti Ulemâi’l-Hadîs*, Riyad 1989, I, 327; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Haydarâbâd 1966, III, 51.

³ Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, Haydarâbâd 1334–1342, I, 318.

⁴ Hâkim, *a. g. e.*, I, 318.

⁵ Hâkim, *a. g. e.*, I, 319.

⁶ **Sâlih**: Muhaddisler arasında sahih ve hasen gibi dinî meselelerde delil olarak kullanılmaya elverişli hadisler için kullanılmış bir terimdir. Geniş bilgi için bkz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 352.

hadis rivayet etmişlerdir.⁷ İbn Ebî Hâtim (ö. 327/939) ve İbn Hibbân (ö. 354/965) onu güvenilir olarak kabul etmekte, Sâlih b. Muhammed de onun son derece doğru sözlü (sadûk) bir kimse olduğunu belirtmektedir. Hâkim ise onun için “*Âlimdir, aynı zamanda âlimin oğludur*” demiştir.⁸

Abdurrahman b. Bişr rivayetinde yalnız olmayıp, babası Bişr b. Hakem’i izlemiştir. Bişr b. Hakem güvenilir bir kimsedir, zâhiddir ve fakihtir.⁹

Musa b. Abdulaziz el-Adenî, doğru sözlü bir kimsedir. Hıfzının zayıf olması sebebiyle hata etmiştir. İbn Ma’în (ö. 233/847) ve Nesâî (ö. 303/915) onun zararsız (Lâ be’sse bihî) olduğu görüşündedirler.¹⁰ İbn Hibbân onu güvenilir raviler içinde zikrederek ve “*Belki de yanıldı*” demiştir. İbnü’l-Medîni, zayıf olduğu görüşündedir.¹¹ Muhammed b. Sehl b. Asker’den nakledildiğine göre; Abdurrezzak, Musa b. Abdilaziz hakkında sorulan bir soruya karşılık ondan övgüyle söz etmiştir.¹² Musa b. Abdilaziz, zatında adil olmakla birlikte zabtında tartışılmıştır. İbn Hacer onun hakkındaki görüşleri şu şekilde özetlemektedir: “*Musa b. Abdilaziz, adaletine hükmedilen bir ravidir, güvenilir olmakla birlikte zabt yönünden kusurludur*”.¹³

Hakem b. Ebân’ın güvenilir bir ravi olduğuna dair kaynaklarda bilgi vardır. Ahmed, İbn Ma’în, İbnü’l-Medîni (ö. 234/848), İbn Numeyr, Nesâî ve ‘Iclî (ö. 261/875), onun güvenilir olduğu görüşündedir. İbn Uyeyne “*Onun benzerini görmedim*” demekte, Ebû Zür’a ise “*Salih*” olarak nitelendirmektedir. İbn Hibbân onu güvenilir raviler arasında zikrederek, “*Belki de yanıldı*” demekte ve Hakem b. Ebân’ı şu şekilde savunmaktadır: “*İbrahim b. Hakem babasından (yani Hakem b. Ebân’dan) hadis rivayet etmiştir. Ancak İbrahim’in rivayetinde zayıf hadisler bulunmaktadır. Dolayısıyla burada İbrahim zayıftır*”. İbn Huzeyme, hadis bilginlerinin Hakem b. Eban’dan rivayet edilen hadisleri delil olarak kullanma hususunda farklı görüşlerde olduklarını söylemektedir. Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797) onu zayıf olarak görürken, İbn ‘Adiyy de onda zayıflık bulunduğunu kabul

⁷ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, Beyrut 1975, I, 473.

⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Beyrut 1984, V, 144–145.

⁹ *Takrîbü’t-Tehzîb*, I, 473; Zebîdî, *İthâfu’s-Sâdeti’l-Müttekîn*, Mısır 1311, III, 473; Hâkim, *a. g. e.*, I, 318; Suyûtî, *el-Leâli’l-Mesnû’a*, Mısır 1317, s. 21.

¹⁰ Lâ be’sse bihi lafzı İbn Ma’în’e göre ravinin sika olduğuna delalet eder. Geniş bilgi için bkz. İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadîs*, Halep 1966, s. 111.

¹¹ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, X, 356.

¹² Hâkim, *a. g. e.*, I, 319.

¹³ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, X, 318; *Takrîbü’t-Tehzîb*, II, 285–286.

etmektedir.¹⁴ İbn Hacer ise onun doğru sözlü ve âbid bir kişi olmasına rağmen çokça yanlışlığını belirtmektedir.¹⁵

Hakem b. Ebân'ın güvenilir olduğunu söyleyenler olduğu gibi zayıf olduğu görüşünde olanlar da vardır. Hakem'in zayıf olduğu görüşünde olanlar, oğlu İbrahim b. Hakem dolayısıyla onu zayıf kabul etmişlerdir. Ahmed ve İbn Ma'în gibi imamların Hakem b. Ebân'ı güvenilir kabul ettiğini başta da belirtmiştik. Hakem'in zayıf olduğu görüşünde olanlar ise onların bu görüşünü reddetmek için uygun bir eleştiri zikretmemişlerdir. Ahmed ve İbn Ma'în'in bu konudaki delili ise yeterlidir.¹⁶ Bu sebeple, Hakem b. Ebân'ın zayıf olduğunu iddia ederek sebebini belirtmeyen kimsenin görüşüne itibar edilmemesi gerekir.¹⁷

Görüldüğü gibi, râvi tenkitçilerinin Hakem b. Ebân hakkındaki genel kanaati onun güvenilir olduğu yönündedir. O, oğlu İbrahim b. Hakem dolayısıyla bazı âlimler tarafından zayıf olarak kabul edilmiştir. Ancak bu yönde güçlü bir delil sunmadıklarından, onu adalet ve zabt yönlerinden sika yani güvenilir raviler arasında zikretmemek için her hangi bir sebep yoktur.

Buhârî'nin kendisiyle delil getirdiği 'Ikrim, İbn Abbâs'ın kölesi olup güvenilir bir kimsedir ve tefsir âlimidir. Onun hakkında bundan başka sabit bir delil yoktur.¹⁸ Zehebî, 'Ikrim'e'yi ilim konusunda ehil görmektedir. Hıfzının kötü olmadığı görüşü hâkimdir, ancak haricî olduğu yönündeki görüşten dolayı itham edilmiştir.¹⁹ İbn Hacer de güvenilir bir kimse olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda tefsir âlimidir. Yalan söylediğine dair İbn Ömer'den her hangi bir haber vaki değildir. Ondan bid'at de sabit değildir.²⁰

Esasen hadisin senesinde, İbrahim b. Hakem'in Musa b. Abdilaziz'den rivayette bulunmasından kaynaklanan zayıflık bulunmaktadır. İbrahim b. Hakem'in zayıflığı şiddetlidir. Hadis tenkitçileri de bu hususta görüş birliğindedirler.²¹ Musa

¹⁴ *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 423–424.

¹⁵ *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 190.

¹⁶ *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 364; *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 190.

¹⁷ Câsim b. Süleyman, *et-Tenkîh limâ Câe fi Salâti't-Tesbih*, Beyrut 1986, s. 10

¹⁸ *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 30.

¹⁹ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, Kahire 1963, III, 93.

²⁰ *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 30; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, Beyrut trz. , I, 340.

²¹ *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 100; *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 34.

yukarıda da zikrettiğimiz gibi güvenilir bir ravidir ancak İbrahim b. Hakem'in ondan rivayet etmiş olması kendisini kuvvetlendirmeye yetmemektedir.

Hadisin senedi ile ilgili âlimlerin görüşlerine baktığımızda; Ebû Hâmid b. Eş-Şarkî (ö: 325/937) şöyle demektedir: Müslim b. Haccac (ö: 261/875) tesbih namazıyla ilgili hadisin manasını Abdurrahman b. Bişr'den ('Ikrim'e < İbn Abbâs rivayeti) yazdı. Onu şöyle derken işittim: “*Bu konudaki hadis bundan daha iyi bir senetle rivayet edilemez*”.²²

Ebû Bekr b. Ebî Dâvud (ö: 316/928), babasının (yani Ebû Dâvud) tesbih namazı konusunda en sahih rivayet olarak İbn Abbâs hadisini kabul ettiğini söylemektedir.²³

'Ikrim'e hadisinin bir benzeri olan bu hadis, sahabeden bir grup tarafından ve birçok yoldan rivayet edilmiştir. Ebû Bekr el-Âcurrî, Ebû Muhammed Abdurrahim el-Mısrî, Ebû'l-Hasen el-Makdisî'nin de içinde bulunduğu bir grup tesbih namazı hadisini sahih olarak kabul etmektedir.²⁴ Münzirî, bu konudaki hadislerin en sahihinin 'Ikrim'e'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiği bu hadis olduğu görüşündedir. Söz konusu hadisin senedindeki ravileri tek tek inceleyerek, onların rivayet ettikleri hadislerin delil olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.²⁵

Zerkeşî ise, hadisin mevzû olması şöyle dursun zayıf bile olamayacağını belirtmektedir.²⁶

İbn Hacer de hadisin senedinin hasen olduğu kanaatindedir.²⁷ *Hısâlu'l-Mükeffîra* isimli eserinde; “*Bu mevsul seneddeki ravilerin zararı yoktur*” demektedir ve teker teker ravileri inceledikten sonra hadisin senedinin hasen olduğunu, bunu güçlendiren kanıtlar bulunduğu görüşünü dile getirmektedir.²⁸ *Telhîsu'l-Habîr*'inde ise: “*Gerçek olan şu ki hadisin bütün tarîkleri zayıftır. İbn Abbâs hadisi ise hasen şartına yaklaşıyor ancak o da seneddeki teferrüdden dolayı şâzdir. Hadisin geçerli olabilmesi için yeterli delil yoktur. Musa b. Abdilaziz doğru sözlü Salih bir kimse*

²² *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 23; Ebu Ya'la el-Halîlî, *a. g. e.* I, 328.

²³ Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 238; İbn Şâhin, *et-Tergîb fi Fadâil'il-Îmân*, Riyad 1995, I, 155; *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 21.

²⁴ *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 238.

²⁵ Münzirî, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvud*, II, 89.

²⁶ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 23'den naklen.

²⁷ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 21.

²⁸ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 21.

olup hadisi teferrüdden kurtarsa bile tesbih namazının kılınış şeklinin diğer namazların şeklinden farklı olması sebebiyle hadis şâzdır ” demektedir.²⁹

Bu cümleden hareketle şu şekilde bir kanaat oluşmaktadır. İlk olarak, hadisi desteklemek için senedinin kuvvetli olması şart koşulamaz, fakat hadisin aşırı zayıf olmaması şart koşulur. Bu hadisin aşırı zayıf olmadığına dair kanıtlar bulunmuştur. Bu sebeple hadis sahihtir.³⁰

İkinci olarak, hadisin şâz olduğuna dair İbn Hacer’in delili, bu namazın kılınış şekli itibariyle diğer namaz şekillerinden farklı olmasıdır. İbn Hacer ‘*Emâlî’l-Ezkâr*’ isimli eserinde ise namazların kılınış şekillerinde farklılık olabileceğini belirtmiştir.³¹ Bu bağlamda, tesbih namazının kılınış şeklinin farklı olması sebebiyle hadisin zayıf olduğu hükmüne varılmasının yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Şu durumda, İbn Hacer’in daha sonra hadisin zayıf olduğu yönündeki fikrinden vazgeçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim hadisi hasen ve sahih seviyesine yükselttiği görülmektedir. Bu konuda Câsim b. Süleyman şöyle demektedir: “*İbn Hacer’in, el-Hısâlu’l-Mükeffıra isimli kitabında bu hadisi hasen seviyesine yükseltmesi, beni, hadisin zayıf olduğu yönündeki görüşünü değiştirdiği fikrine sevk etmiştir. Çünkü İbn Hacer’in ‘el-Ecvibe ‘ani’l-Ehâdîsi’l-Müntekıdeti ‘ale’l-Mişkât’ isimli eseri son eserlerinden birisidir. Bu eserin te’lifi 850 senesinin sonlarında yani vefatından iki sene öncedir. ‘el-Hısâlu’l-Mükeffıra’ isimli eserinin te’lifi 837 senesindedir. ‘Telhîsu’l-Habîr’in te’lifini ise 820 senesinde bitirdiği görülmektedir. Bu da gösteriyorki; İbn Hacer, ömrünün sonuna doğru bu hadisin zayıf olmayıp bilakis kuvvetli olduğunu kabul etmiştir.*”³²

İbn Hacer, Ebû ‘Ali b. es-Seken (ö. 353/964) ve Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014)’nin hadisin sahih bir hadis olduğu görüşünde olduklarını belirtmektedir.³³ Ancak Hâkim, bu hadisi Nesâî’nin sahih olarak rivayet ettiğini iddia etmektedir.³⁴

²⁹ İbn Hacer, *Telhîsu’l-Habîr*, II, 7.

³⁰ İbn Hacer’in kitabından nakleden Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 12.

³¹ İbn Hacer’in kitabından naklen bkz. İbn ‘Allân el-Mekkî, *el-Futuhâtu’r-Rabbâniye*, IV, 308; Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 61.

³² Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 13.

³³ Hâkim, *Müstedrek*, I, 317–320. Ancak Hâkim’in eserinde hadisin sahih olduğuna dair bir görüş yer almamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Telhîsu’l-Habîr*, II, 7.

³⁴ Hâkim, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, I, 318.

İbn Hacer ise “*Sünen’in nüshasında bu konuya dair önemli ya da önemsiz hiçbir şeye rastlamadık*” demektedir.³⁵

Mizzî, hadisi sadece Ebû Dâvud ve İbn Mâce’deki haliyle muteber kabul etmektedir.³⁶

İbn Huzeyme bu hadisi rivayet etmeden önce tesbih namazı konusunda “*Şayet bu haber sahih ise kalpte bu senet hakkında bir tereddüt var*” demektedir.³⁷ İbn Huzeyme hadisin senedinin zayıf olduğu görüşündedir fakat ona göre hadisi kuvvetlendiren deliller bulunmaktadır.

“İbnü’l-Cevzî tesbih namazı hadisini ‘*Mevzûat*’ kitabına dâhil ederek onun uydurma bir hadis olduğunu söyler. Fakat yapılan araştırmalar neticesinde hadisin uydurma olması için her hangi bir sebep bulunamamıştır. Çünkü bu senedin ravilerinden hiç biri yalancılıkla itham edilmemiştir. Onlar sadece özen ve titizlik göstermemekle itham edilebilir.”³⁸ İbnü’l-Cevzî ikinci tarîkteki Musa b. Abdilaziz’i ‘meçhul’ bir kimse olarak görmesi sebebiyle hadisin mevzû olduğu sonucuna varmıştır.³⁹

Zerkeşî ise Musa b. Abdilaziz’in meçhul olmadığı görüşündedir. Delil olarak da, Bişr b. Hakem, oğlu Abdurrahman, İshâk b. Ebî İsrâil, Zeyd b. Mübârek es-San’ânî ve bunların dışında bazı kimselerin de ondan hadis rivayetinde bulunmasını göstermektedir. İbn Ma’în ve Nesâî, Musa b. Abdilaziz’in hadisin senedine zarar vermediğini belirtmektedirler. Musa b. Abdilaziz, meçhul olsaydı bile bu durum söz konusu hadisin mevzu olmasını gerektirmez. Çünkü hadisin senedinde hadis uydurmakla itham edilen bir kimse yoktur.⁴⁰ Zebîdî de ihya şerhinde bunun benzerini söylemiştir.⁴¹

İbn Hacer, İbnü’l-Cevzî’nin bu hadisi *Mevzûat*’ında zikretmekle kötü yaptığı görüşündedir. Ona göre, İbnü’l-Cevzî’nin Musa b. Abdilaziz’in meçhul olduğu hakkındaki görüşü de isabetli değildir. İbn Ma’în ve Nesâî, Musa b. Abdilaziz’i

³⁵ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 21.

³⁶ Mizzi, *Tuhfetu’l-Eşraf bi Ma’rifeti’l-Etrâf*, Beyrut 1983, V, 123.

³⁷ İbn Huzeyme, *a. g. e.*, II, 223.

³⁸ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 14.

³⁹ İbnü’l-Cevzî, *Mevzûat*, Medine 1966, II, 145.

⁴⁰ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 23.

⁴¹ *İthâfu’s-Sâdeti’l-Müttekîn*, III, 474.

güvenilir bir kimse olarak kabul ettikleri halde, Nesâî ve İbn Ma'în'in bu görüşlerinin aksini iddia ederek aynı zamanda Musa b. Abdulaziz'i meçhul görmek isabetli bir davranış değildir.⁴²

Zebîdî de bu hadisin sened ve metin yönünden sahih (ceyyid) olduğu görüşündedir.⁴³

Hadisin tarîkı merfû olup hadis salihdir. Sahih ve hasen hadisler gibi dini meselelerde delil olarak kullanılmaya elverişlidir. Yukarıda zikrettiğimiz âlimlerin, seneddeki raviler hususundaki görüşleri bizi bu sonuca ulaştırmıştır.

2- İkinci Tarîk

Ebû Bekr b. Kureyş < Hasan b. Süfyan (ö. 303/916) < İshâk b. İbrahîm el-Hanzalî (ö. 259/873)⁴⁴ < İbrahim b. Hakem b. Ebân < Babası (ö. 154/771) < İkrime (ö. 104/722) < İbn Abbâs (ö. 68/687).

Musa b. Abdulaziz'in Hakem'den rivayet ettiği hadisin benzeri, bu senedle nakledilmiştir.⁴⁵

Bu rivayette tendid edilen kişi İbrahim b. Hakem'dir. İbn Ma'în ve Nesâî, İbrahim'in güvenilir olmadığı görüşündedir. Buhârî ise İbrahîm hakkında görüş beyan edilmediğini söylemiştir. Ebû Zür'a İbrahim b. Hakem'in kuvvetli olmadığını belirtirken, Cüzcânî ve Ezdî ise onun adaletten düşmüş bir ravi olduğu görüşündedirler. Ukaylî, Dârekutnî ve saydıklarımız dışındaki âlimler onu zayıf olarak kabul ederler. Zehebî, onu terk ettiklerini (yani ondan hadis almadıklarını), aynı zamanda zayıf olması sebebiyle ondan hadis rivayet eden ravilerin sayısının da az olduğunu söylemektedir.⁴⁶ İbn Hacer ise zayıf olmasına rağmen onun mürsellerinin kendilerine ulaştığını belirtmektedir.⁴⁷

Hadisin tarîkı merfûdur. Ancak İbrahim b. Hakem zayıf olduğu için hadisin senedi zayıf kabul edilmektedir. Onun zayıf olduğu, birçok ravi tenkitçisi tarafından da kabul edilmektedir.

⁴² Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 14.

⁴³ *İthâfu's-Sâdeti'l-Müttekîn*, III, 473.

⁴⁴ İbn Râhûye olarak da tanınan meşhur muhaddis Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrahîm (ö: 233/852) olup Ahmed b. Hanbel (ö: 241/855) ile aynı asırda yaşamıştır.

⁴⁵ Hâkim, *a. g. e.*, I, 319.

⁴⁶ *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 115–116; *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 34.

⁴⁷ *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 34.

3- Üçüncü Tarîk

Lafız farklılıkları olmakla birlikte Taberânî *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*’de hadisi aşağıdaki şekilde rivayet etmiştir:

İbrahim b. Nâile < Şeybân < Nâfi‘ Ebû Hürmüz < Atâ < İbn Abbâs (ö. 68/687).

İbn Abbâs’dan rivayet edildiğine göre; Abbâs Nebî (s.a.s.)’nin bulunduğu yere geldi. Sahabiler: “*Ya Resûlallah amcanız geldi onu kabul eder misiniz?*” dediler. Resûlullah (sas): “*O bir arzusu için geldi, buyursun*” dedi. Nebî (s.a.s.) amcasına: “*Sana bir hediye vereyim mi?*” Amcası: “*Evet*” dedi. Nebî (s.a.s.): “*Sana bir hediye vereyim mi?*” Amcası “*Evet*” dedi. Nebî (s.a.s.) “*Sana hediye vereyim mi?*” dedi ve ekledi: “*Namaz kılacağın bir saat var ki bu vakit ikindiden sonra ve güneş doğduktan sonra değildir. O vakitte temizliğini yaparak Allah’a yönel. Fatiha ve bir sure oku. Sureyi okumayı bitirdiğin zaman on beş kez (Sübhânallâhi velhamdulillâhi ve lâilâhe illallâhu vallâhu ekber) de, sonra rükûya eğil. Rükûda da bu tesbihi on kez söyle. Daha sonra rükûdan kalkıp bunu yine on defa söyle*”.⁴⁸

Bu rivayette tenkid edilen kişi Nâfi‘ b. Hürmüz Ebû Hürmüz’dür. İbn Ma‘în onun yalancı olduğu görüşündedir. İbn Hacer, metruk bir ravi olduğunu hadislerinin ise zayıf olduğunu söylemektedir. Nesâî’nin görüşü de, onun sika olmadığı yönündedir. Ahmed ve bir grup ise onu zayıf olarak kabul etmektedirler.⁴⁹

Heysemî, Taberânî’nin *‘el-Mu‘cemü’l-Kebîr*’ de Nâfi‘ b. Hürmüz’ün zayıf olduğu hakkındaki görüşünü dikkate alarak kendisinin de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ İbn Hacer, Ebû Hürmüz dışındaki ravilerin tamamını güvenilir kabul etmektedir. Ebû Hürmüz ise metruktur.⁵¹

Hadisin tarîkı merfûdur ancak senedi Nâfi‘ b. Ebî Hürmüz dolayısıyla zayıftır. Hiçbir ravi tenkitçisi onu güvenilir olarak kabul etmemekte, aksine zayıf olduğu görüşünde birleşmektedirler. Bunun sonucu olarak onun rivayet ettiği hadisler de zayıftır.

⁴⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, II, 161–162.

⁴⁹ *Mîzânü’l-İ’tidâl*, IV, 243; *Lisânü’l-Mîzân*, VI, 146–147.

⁵⁰ Heysemî, *Mecmeu’l-Bahreyn*, II, 316; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, Riyad 1985, III, 168, nu: 2339.

⁵¹ *el-Leâli’l-Mesnû‘a*, s.21.

4- Dördüncü Tarîk

Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*’ında hadisi şu tarîkle rivayet etmektedir:

İbrahim⁵² < Hişâm b. İbrahim Ebû’l-Velid el-Mahzûmî < Musa b. Ca‘fer b. Ebî Kesir < Abdulkuddüs b. Habîb < Mücâhid < İbn Abbâs (ö. 68/687).

İbn Abbâs şöyle anlatıyor: Resûlullah (s.a.s.) bana şöyle dedi: “Ey çocuk sana hediye vereyim mi? Sana vereyim mi?” Ben de: “Anam babam sana feda olsun, Ya Resulallah.” dedim. Bana dünyalık mal vereceğini zannettim.

Rasûlullah (s.a.s.) bana şöyle buyurdu: “Her gün dört rekât namaz kılın. Buna gücün yetmezse her Cuma kıl. Buna da gücün yetmezse her ay kıl. Her ay kılamazsan her sene bir defa kıl. Bunu da yapamazsan ömründe bir defa olsun kıl. Tekbir getirerek fâtiha ve bir sure oku. Sonra on beş kez ‘Subhânallâhi velhamdulillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber’ deyip rükuya eğil. Rükûda iken aynı kelimeleri on kere söylersin. Rükûdan başını kaldırır on defa da ayakta okursun. Sonra secde edip, secdede iken onları onar defa söylersin. Sonra başını secdeden kaldırıp onları onar kere (iki secde arasında) oturduğun sırada yerde okursun. Sonra tekrar secde edip aynı kelimeleri onar defa daha söylersin. Aynı şeyleri dört rekâtte yaparsın.”

“Bitirdiğinde teşehhütten sonra ve selamdan önce şu duayı okursun: Ey Allah’ım ehl-i hüdüya ve ehl-i yakîne işlerinde muvaffâkiyet, ehl-i tevbeye nasihatleşme, ehl-i sabra azîm, ehl-i haşyeye muhabbet, ehl-i rağbete istek, ehl-i takvaya kulluk, ehl-i ilme irfan diliyorum. Ki senden korkarım. Ey Allah’ım sana isyanlardan beni uzak tut. Böylece senin rızana layık taatle sana ibadet edeyim. Senden korkarak, tevbede sana karşı samimi olayım. Aşkınla sana ulaşayım. Hüsnü zan ile her işte sana tevekkül edeyim. Cehennemın yaratıcısı olan Allah her şeyden münezzehtir.” “Ey rabbimiz nurumuzu tamamla. Bizleri affeyle. Hiç şüphesiz sen rahmetinle her şeyi kuşatansın. Sen merhametlilerin en merhametlisisin.”⁵³ Rasûlullah (s.a.s.) şöyle devam etti: “Ey İbn Abbâs bu ibadeti uyguladığın takdirde

⁵² Suyûtî, Taberânî’nin tahrir ettiği seneddeki İbrahim’i “İbrahim b. Muhammed b. Birra es-San‘ânî” olarak zikretmektedir. Bkz. *el-Leâli’l-Mesnû‘a*, s.21.

⁵³ Duanın turnak işaretleriyle ayırdığımız son kısmı ulaştığımız kaynaklar içerisinde sadece ‘Ali el-Kârî’nin eserinde bulunmaktadır. Bkz. ‘Ali el-Kârî, *Mişkâtü’l-Mesâbîh*, Mısır 1306, II, 193.

*Allah Teâlâ günahlarının büyüğünü- küçüğünü, eskisini-yenisini, gizlisini-açığını, bilerek-bilmeyerek yaptığını bağışlar.*⁵⁴

Bu rivayette tenkid edilen kişi Abdulkuddüs b. Habîb'dir. O, terk edilmesi hususunda görüş birliğine varılmış bir kimsedir. İsmail b. 'Ayyêş ve Abdullah b. Mübârek onu yalanlamaktadır. İbn Hıbbân da onun, adalet ve zabt vasfı taşıyan ravileri zikrederek hadis uydurduğunu söylemektedir.⁵⁵

Heysemî, hadisin senedinde Abdulkuddüs'ün bulunduğunu belirterek, onun metruk olduğunu söylemektedir.⁵⁶ İbn Hacer, Abdulkuddüs'ün aşırı zayıf olduğunu ve bazı imamların onu yalanladığını belirtmektedir.⁵⁷ *el-Hısâlu'l-Mükeffira*'sında ise Abdulkuddüs'ün metruk olduğu yönünde görüşünü dile getirmiştir.⁵⁸

Münzirî, hadisin zayıf olduğu görüşündedir.⁵⁹

Senedde hadis uyduran bir kimsenin bulunması senedin sıhhatine zarar vermektedir. Bu sebeple hadisin senedi zayıftır.

Özetle; İbn Abbâs'tan rivayet edilen tarîkleri incelediğimizde; birinci tarîk hariç bütün tarîklerin zayıf olduğunu görmekteyiz. Hadis hafızları ilk tarîkle rivayet edilen hadisi hasen hatta sahih olarak kabul etmişlerdir. Hadis merfû' hükmündedir.

⁵⁴ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*, III, 168, nu:2339; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, I, 25–26; *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 240; Heysemî, *Mecmeu'l Bahreyn fi Zevâidi'l-Mu'cemeyn*, Riyad 1992, II, 315–316.

⁵⁵ *Mîzân'ül-İ'tidâl*, II, 643; *Lisân'ül-Mîzân*, IV, 45–48.

⁵⁶ Heysemî, *a. g. e.*, II, 316.

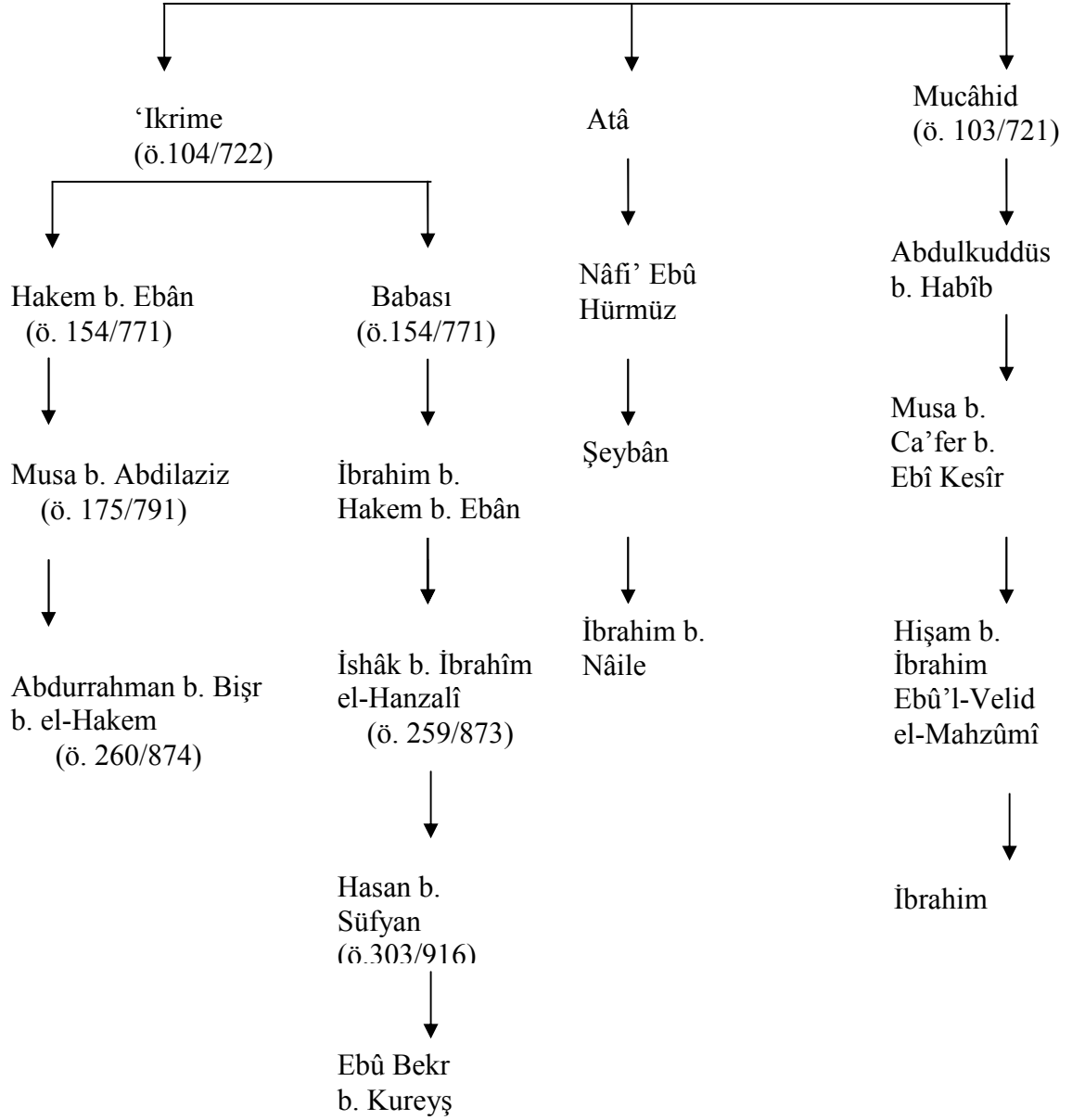
⁵⁷ İbn 'Allân, *a. g. e.*, IV, 311.

⁵⁸ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 45.

⁵⁹ *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 240.

İBN ABBÂS TARÎKİNİN RİVAYET ZİNCİRİ

İbn Abbâs (ö. 68/687)

B- ABBÂS TARÎKI

1- Birinci Tarîk

Dârekutnî bu hadisi *Efrâd'* da şu şekilde rivayet etmiştir:

Osman b. Ahmed b. Abdullah < Ebû'l-Ahvas Muhammed b. el-Heysem el-Kadı < Ahmed b. Ebî Şuayb el-Harrânî < Musa b. A'yen < Ebû Race' < Sadaka < Urve b. Ruveym (ö. 135/752) < İbnü'd-Deylemî < Abbâs (ö. 32/652).⁶⁰

*Abbâs, Resûlullah (s.a.s.)'in kendisine şöyle buyurduğunu söyledi: "Sana hediye vereyim mi? Sana vereyim mi? Sana istifade edeceğin bir şey vereyim mi?" Ben de benden önce hiç kimseye vermediği bir dünyalık vereceğini zannettim. "Dört rekât..." hadisinin benzerini zikretti.*⁶¹

Bu rivaette tenkid edilen kişi Sadaka b. el-Muntasır eş-Şa'bânî'dir. Onun, cumhurun zayıf olarak kabul ettiği İbn Abdillah es-Semîn olması muhtemeldir. Kimliğini tam olarak tesbit edemedik. Ebû Hâtim ve Duhaym'e göre İbn Abdilah es-Semîn güvenilir kabul edilebilir. Saîd b. Abdilaziz de onun güvenilir olduğunu kaydeder.⁶²

İbnü'l-Cevzî seneddeki Sadaka'nın metruk olan ve hadisleri rivayet edilmeyen Yezid b. El-Horasânî olduğunu zannetmiştir. Bu sebeple Sadaka'nın hadisiyle rivayet etmenin ve onu delil olarak kullanmanın caiz olmadığını söyleyerek zikri geçen hadisin mevzû olduğuna hükmetmiştir.⁶³

Sadaka, Ebû Nu'aym ve İbn Şâhin'in rivayetinden de anlaşıldığı üzere ed-Dimeşkî'dir. Ebû Nu'aym ve İbn Şâhin, rivayetlerinde Sadaka'yı ed-Dimeşkî'ye nisbet etmişlerdir. Dârekutnî ise hadisi ona nisbet etmeden hadisi rivayet etmiştir. Ancak Dârekutnî'nin rivayetindeki Sadaka b. Yezid ile hiç bir alakası yoktur. İbnü'l-Cevzî bu hadisi *Mevzûat'*ta Dârekutnî tarîkından rivayet ederek Sadaka'nın, İbn Yezid el-Horasânî olduğunu söylemiştir. İmamların bu konudaki görüşünü naklederek bu konuyla alakalı şüpheye düşmüştür. Dimeşkî, semîn olarak bilinen İbn

⁶⁰ Dârekutnî *Efrâd'* ında ilk üç raviyi zikretmemiştir. Bkz. *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 22.

⁶¹ *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 239; *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 22; İbnü'l-Cevzî, *a. g. e.*, II, 143.

⁶² *Mîzânü'l-İ'tidâl*, II, 310–311; *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 415–416.

⁶³ İbnü'l-Cevzî, *a. g. e.*, II, 145.

Abdullah olup hıfzı yönüyle zayıftır. Araştırmaların da doğruladığı gibi bir grup onu güvenilir gördü. Horasânî hakkındaki görüşün aksine çoğunluğa göre o metruktur.⁶⁴

İbn Hacer, Sadaka hariç seneddeki diğer ravilerin güvenilir kimseler (sika) olduğu görüşündedir.⁶⁵

Senedde bulunan Ebû Racê'nin ismi Abdullah b. Muhriz el-Cezerî'dir.⁶⁶ İbnü'd-Deylemî'nin ismi ise Abdullah b. Feyrûz'dur. Sahabi olduğu söylenmiştir.

Hadisin tarîkı merfû' olup senedde güvenilir olmayan bir ravi bulunduğundan dolayı sened zayıftır.

2- İkinci Tarîk

Muhammed (İbn Tahir Ebû'l-Abbâs el-Mervezî) < İbnü'l-Esed komşumuz Muhammed b. Hafs el-Mervezî < Hammâd b. 'Amr en-Nâsıbî < Ebû Râfî' < Muhammed b. el-Münkedir (ö. 130/747) < Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687).

*Abdullah b. Abbâs (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Abbâs şöyle dedi: Resûlullah bana uğrayarak, "Sana faydalı olayım mı? Sana istifade edeceğin bir şey vereyim mi? ..." dedi. Ve hadisin benzerini zikretti.*⁶⁷

Suyûtî, İbrahim b. Ahmed el-Hirakî'nin aynı hadisi *Fevâid'*inde bu tarîkle rivayet ettiğini belirtmektedir.⁶⁸ Hatîb de bu hadisi İbrahim b. Ahmed el-Hirakî tarîkından rivayet etmiştir.⁶⁹

Bu rivayette tenkid edilen kişi Hammâd b. 'Amr en-Nâsıbî'dir. O, terk edilmesi hususunda görüş birliğine varılmış bir kimsedir. İbn Ma'în, Cûzcâni, Hâkim, İbn Hıbbân ve bunların dışındakiler onu yalancılıkla ve hadis uydurmakla suçlamaktadırlar.⁷⁰ İbn Hacer de âlimlerin Hammâd b. 'Amr en-Nâsıbî'yi yalancı gördüklerini söylemiştir.⁷¹

⁶⁴ *el-Leâfî'l-Mesnû'a*, s. 22.

⁶⁵ *el-Leâfî'l-Mesnû'a*, s. 22.

⁶⁶ Asıl ismi rical kitaplarında da geçtiği gibi Muhriz b. Abdullah el-Cezerî'dir. Bkz. *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 1380- 1604; *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 56, XII, 94.

⁶⁷ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 21.

⁶⁸ Bkz. *el-Leâfî'l-Mesnû'a*, s.22.

⁶⁹ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 21.

⁷⁰ *Mîzanü'l-İ'tidâl*, I, 598; *Lisânü'l-Mîzân*, II, 350-35.

⁷¹ *el-Leâfî'l-Mesnû'a*, s. 22.

Tenkid edilen diğ̈er kimse ise Ebû Râfi‘ ’dir. Onun ismi İsmail b. Râfi‘ el-Ensârî’dir. Abdullah b. Mübârek onun zararsız olduğu görüşündedir. Buhârî’ye göre ise o güvenilirdir. Ahmed, İbn Ma‘în, Ebû Dâvud, Ebû Hâtim ve diğ̈erleri onu zayıf görürken, Nesâî, Dârekutnî, İbn Hırâş, Ali b. Cüneyd onu metruk olarak kabul etmişlerdir.⁷²

İbn Hacer, Ebû Râfi‘nin hıfzının zayıf olduğu görüşündedir.⁷³ Zehebî ise onun ciddi olarak zayıf kabul edildiğini ve metruk bir ravi olduğunu belirtmektedir.⁷⁴

Hadisin tarîkı merfû‘ olup senedi, senedde yalancılıkla ve hadis uydurmakla suçlanan bir ravi bulunmasından dolayı zayıftır. Bu sebeple hadisin de zayıf olduğu kanaatini taşımaktayız.

C- FADL B. ABBÂS TARÎKİ

1- Birinci Tarîk

Suyûtî, *el-Leâli‘l-Mesnû‘a* isimli eserinde bu konuda öncekilere benzer bir hadis rivayet etmiştir:

Musa b. İsmail (ö. 223/838) < **Abdulhamid b. Abdurrahman et-Tâî** < **Babası** < **Ebû Râfi‘** (ö. 110/728 – 120/738 arası) < **Fadl b. Abbâs** (ö. 13/634 – 23/644 arası).

*Fadl b. Abbâs’ın rivayet ettiğine göre Nebî (s.a.s.) şöyle buyurdu: ... Diyerek hadisin benzerini zikretti.*⁷⁵

Hatîb hadisi Abdülhamid tarîkından rivayet etmiştir.⁷⁶

İbn Hacer; Tâî’nin kendisini ve babasını tanımadığını söylemekte ve şunu eklemektedir: “ *Sanırım Ebû Râfi‘ Tâî’nin hocasıdır. Bahsi geçen Ebû Râfi‘, sahabi olarak tanınan kimse değildir. Aksine ravi tenkitçilerince zayıf olarak nitelendirilen İsmail b. Râfi‘ olmalıdır.*”⁷⁷

⁷² *Tehzîbü’t-Tehzîb*, I, 294–296.

⁷³ *Takrîbü’t-Tehzîb*, I, 69.

⁷⁴ Zehebî, *Dîvânu’d-Duafâ ve’l-Metrûkîn*, Beyrut 1988, I, 83.

⁷⁵ *el-Leâli‘l-Mesnû‘a*, s. 22; Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 23.

⁷⁶ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 23.

⁷⁷ *el-Leâli‘l-Mesnû‘a*, s. 21–22.

İsmail'in durumunu bundan önceki rivayet zincirinde açıklamıştık. Ebû Râfi'nin Fazl b. Abbâs'tan rivayeti munkatî⁷⁸ veya mu'daldir⁷⁹ çünkü Fazl b. Abbâs etbau't-tâbiindendir.⁸⁰

Hadisin senedinde bir veya birkaç ravinin düşmesi ihtimali olması sebebiyle senedin zayıf olduğu kanaatindeyiz.

2- İkinci Tarîk

Hatîb Bağdâdî de aynı hadisi tesbih namazına tahsis ettiği cüzünde şu tarîkle rivayet etmiştir:

Abdumelik Harun b. Antere (ö. 142/759) < **Babası** < **Dedesi** < **Fadl** (ö. 13/634 – 23/644 arası) < **Abbâs** (ö. 32/652).

*Fadl b. Abbâs'dan rivayet edildiğine göre; Abbâs Nebî (s.a.s.)'in bulunduğu yere gitti ve orada Resûlullah (s.a.s.)'ın Fadl'a "Sana hediye vereyim mi?" dediğini söyleyerek hadisin benzerini zikretti.*⁸¹

Bu rivayette tenkid edilen kişi 'Abdumelik'dir. O yalancıdır. İbn Ma'în, Cûzcânî, Dârekutnî ve Salih Cezira onu yalanlamakta, İbn Hibbân ve Hâkim onu hadis uydurmakla suçlamaktadır. Ebû Hâtim ise onu terk etmiştir. Saydığımız âlimler dışındakiler ise onu zayıf olarak kabul etmektedirler.⁸²

Hadisin senedinin sıhhatli olması için dikkat edilmesi gereken en önemli husus seneddeki ravilerin adalet va zabt durumlarıdır. Hadisin sahih olma şartlarından biri de budur. Senedi incelediğimizde rical âlimlerinin bir kısmına göre yalan söylemekle diğer bir kısmına göre ise hadis uydurmakla suçlanan ravi bulunmaktadır. Bu durumda hadisin senedinin zayıf olduğu kanaatine ulaşmış bulunmaktayız.

D- İBN ÖMER TARÎKİ

1- Birinci Tarîk

Hâkim bu hadisi lafız farklılığı olmaksızın şu senetle rivayet etmiştir:

⁷⁸ **Munkatî**: İsnadında ittisal bulunmayan hadislerle denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur, *a. g. e.*, s. 270–271.

⁷⁹ **Mu'dal**: Senedinden sahabiye varıncaya kadar iki veya daha fazla ravinin birbiri ardınca düştüğü hadise denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur, *a. g. e.*, s. 246 – 247.

⁸⁰ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 23.

⁸¹ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 24.

⁸² *Mizânü'l-İtidâl*, II, 666–667; *Lisânü'l-Mizân*, IV, 71–72.

(Ebû Ali b. Huseyn b. Ali el-Hafız hadisi, kitabının aslından yazarak bize rivayet etti)⁸³ < Mısır'daki Ahmed b. Dâvud b. Abdulgaffar (ö. 224/839) < İshâk b. Kâmil < İdris b. Yahya < Hayve b. Şureyh (ö. 158/775, 159/776) < Yezid b. Ebî Habîb (ö. 128/746) < Nâfi' < İbn Ömer (ö. 73/692, 74/693).

Ömer'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.s.) Ca'fer b. Ebî Tâlib'i Habeş'e gönderdi. Ca'fer döndüğünde onun (s.a.s.) yanına gitti. Resulullah (s.a.s.) ona sarıldı ve iki gözünün arasından öptü. Daha sonra ona şöyle dedi: "Sana hediye vereyim mi? Sana istifade edeceğin bir şey vereyim mi?" hadisin benzerini zikretti.⁸⁴

Hâkim, hadisin senedinin sahih olduğunu ve bunun itiraz kabul etmeyeceğini belirtmektedir.⁸⁵

Hâkim'in senedin sıhhati hakkındaki bu görüşü yanlıştır. Âlimlerin araştırmaları da bunu destekler mahiyettedir.⁸⁶

Münzirî, Hâkim'in şeyhinin Ahmed b. Dâvud b. Abdulgaffar'ın Ebû Salih el-Harrânî olup onun Mısırlı olduğunu söylemiştir. Hadis âlimlerinden her biri Ahmed b. Dâvud'u araştırarak onun hakkındaki fikirlerini beyan etmişlerdir. Dârekutnî'nin görüşü ise onun yalancı olduğu yönündedir.⁸⁷

Zehebî de senedi araştırarak, senedde Ahmed b. Dâvud b. Abdulgaffar el-Harrânî'nin bulunduğunu ve Dârekutnî'nin onu yalanladığını söylemiştir.⁸⁸

'Irakî de senedi inceleyerek onun ciddi bir şekilde zayıflık içerdiğini belirtmiştir.⁸⁹

İbn Nâsiruddîn, Hâkim'in Ahmed b. Dâvud b. Abdulgaffar el-Harrânî'nin hocası olduğunu gizlediği kanaatindedir. Nitekim Dârekutnî ve diğer ravi tenkitçileri

⁸³ Hâkim'in *Müstedrek*'deki rivayeti yukarıda yazdığımız şekildedir. Münzirî ilk raviyi almamıştır çünkü ona göre Hâkim hadisi, hocası Ahmed b. Dâvud'dan vasıtasız olarak rivayet etmiştir. Münzirî bu ziyadenin olmadığı kanaatindedir. Nitekim Münzirî, bu senedde Ahmed b. Dâvud'u Hâkim'in hocası olarak kabul etmektedir. Bkz. *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 238.

⁸⁴ Hâkim, *a. g. e.*, I, 319; Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 25.

⁸⁵ Hâkim, *a. g. e.*, I, 319.

⁸⁶ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 25.

⁸⁷ *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 238.

⁸⁸ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, 22; İbn 'Allân, *a. g. e.*, IV, 316.

⁸⁹ İbn 'Allân, *a. g. e.*, IV, 316.

de Mısırî'yi yalanlamıştır.⁹⁰ İbn Tâhir ve İbn Hibbân onu hadis uydurmakla suçlamıştır.⁹¹

Hadisin tarîkı merfûdur. Senedde hadis uydurmakla itham edilen ravi bulunduğundan dolayı hadisin senedi zayıftır.

E- ALİ B. EBÎ TALİB TARÎKI

1- Birinci Tarîk

İbn Nâsiruddîn hadisin benzerini rivayet ederek şöyle dedi:

Muhammed b. Ahmed b. Hasan b. Usâme < Bişr İbn Musa < İbrahim b. Muhammed el-Arkamî < İshâk b. İbrahim b. Nistâs < Ömer b. Abdullah Mevlâ Ğufre (ö. 145/762, 146/763).

*Ömer b. Abdullah Mevlâ Ğufre hadisi şöyle rivayet etti: Rasûlullah (s.a.s.) Ali b. Ebî Tâlib'e (r.a) "Ya Ali sana bir hediye vereyim mi? Sana vereyim mi?" buyurarak hadisin benzerini zikretti.*⁹²

Bu rivayette tenkid edilen ilk isim İbn Nistas'dır. Buhârî, İbn Nistâs hakkında farklı görüşler olduğunu söylemektedir. Ebû Hâtim ve diğer bazı araştırmacılar onun kuvvetli olmadığı görüşündedir. Ukaylî ve İbnü'l-Cârûd, onun tarafından rivayet edilen hadislerin münker olduğunu belirtmektedir. Nesâî, İbn Hibbân ve İbn 'Adiyy ise onu zayıf olarak kabul etmektedir.⁹³

Tenkid edilen diğer isim ise Ömer Mevlâ Ğufre'dir. Ahmed ve Bezzâr, Ömer Mevlâ Ğufre'nin zararsız olduğunu söylemiştir. İbn Ma'în de bir rivayete göre aynı görüşü benimserken, bir diğer rivayette de onun zayıf olduğunu söyleyerek iki rivayette de farklı birer görüş sergilemiştir. İbn Sa'd onu güvenilir olarak kabul etmektedir. 'İclî ise, hadisinin alınabileceği ancak kuvvetli olmadığını belirtmektedir. Nesâî ve İbn Hibbân onu zayıf olarak kabul etmektedir. Ömer Mevlâ Ğufre'nin rivayeti Ali'den mürsel olarak gelmiştir.⁹⁴

⁹⁰ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 25.

⁹¹ *Mîzânü'l-İ'tidâl*, I, 96; *Lisânü'l-Mîzân*, I, 168-169.

⁹² Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 27.

⁹³ *Mîzânü'l-İ'tidâl*, I, 178-179; *Lisânü'l-Mîzân*, I, 346.

⁹⁴ *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 471-472.

İbn Hacer, Ömer Mevlâ Ğufre'nin zayıf olduğunu ve birçok mürsel hadis rivayet ettiğini söylemektedir.⁹⁵ Hadisin senedinde ise zayıflık ve inkıta⁹⁶ bulunduğunu belirtmektedir.⁹⁷

Hadisin senedi ravilerin durumundan kaynaklanan bir zayıflık içermektedir. Tarîk ise merfûdur.

2- İkinci Tarîk

Hatîb şu hadisi rivayet etmektedir:

Ebû Ali b. Muhammed b. Muhammed b. el-Eş'âs el-Kûfi⁹⁸ < Ebû'l-Hasan Musa b. İsmail b. Musa b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib < Babam < Babası < Dedesi < Ali b. el-Huseyn (ö. 93/712) < Babası < Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/660).

Ali b. Ebî Tâlib hadisi rivayet ederek şöyle dedi: Ca'fer b. Ebî Tâlib (r.a) geldiğinde Rasûlullah (s.a.s.) onu karşılayarak iki gözünün arasından öptü. Oturduklarında Rasûlullah (s.a.s.) ona; "Sana istifade edeceğin bir şey vereyim mi? Sana hediye vereyim mi? ..." buyurdu.⁹⁹

Bu rivayette tenkid edilen kişi Muhammed b. Eş'as'dır. İbn 'Adiyy, Muhammed b. Eş'âs hakkında şöyle demektedir: "Musa b. Eş'âs hadisleri bize bin civarında hadis içeren nüshadan, Musa b. İsmail b. Musa b. Ca'fer b. Muhammed < Babaları tarîkı ile rivayet etti. Musa b. Eş'âs'ın şialık vasfı dolayısıyla hadislerin geneli münkerdir. Kendisi yalancılıkla itham edilmiştir."¹⁰⁰

İbn Hacer de şöyle demektedir: "Ebû Ali, zikredilen senedle bir kitap yazarak onu bablar halinde düzenledi. Babların hepsi de bu senedlidir. Ona ve nüshasına dair eleştiriler sözkonusudur."¹⁰¹

⁹⁵ *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 65.

⁹⁶ **Inkıta'**: İsnad zincirini teşkil eden ravilerden bir veya bir kaçının düşmesiyle meydana gelen kopukluğa denir. Bkz. Uğur, *a. g. e.*, s. 162.

⁹⁷ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 22.

⁹⁸ Muhammed b. el-Eş'as'ın künyesi Ebû'l-Hasan'dır. Bkz. *Mîzânü'l-İ'tidâl*, IV, 27- 28; *Lisânü'l-Mîzân*, V, 362; İbn 'Arrak, *a. g. e.*, I, 113.

⁹⁹ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 28.

¹⁰⁰ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 29.

¹⁰¹ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 22.

Hadisin tarîki merfûdur. Senedi ise senedde yalancılıkla itham edilen bir ravi bulunduğu için zayıftır.

3- Üçüncü Tarîk

Hatîb hadisi şöyle rivayet etmektedir:

İsbahan camii mescidi imamı Ebû'l-Hasan Ali b. Yahya b. Ca'fer < Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî (ö. 360/971) < Ebû Hanîfe Muhammed b. Hanîfe el-Vâsîtî < Hasan b. Cebele eş-Şirâzî < Ebû Mensur Eyyüb b. Süleyman er-Râki < (...) < Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778, 162/779) < 'Abdu'l-A'lâ < Abdurrahman (ö. 83/702) < Ali (ö. 40/660).

Ali'den rivayet edildiğine göre Nebî (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Cuma günü dört rekât namaz kılan ve namazda okuyan kimse..." hadisin benzerini zikretti.¹⁰²

Bu rivayette tenkid edilenlerden biri Muhammed b. Hanîfe'dir. Dârekutnî, Muhammed b. Hanîfe'nin kuvvetli olmadığı görüşündedir.¹⁰³

Tenkid edilen diğeri isim ise 'Abdu'l-A'lâ'dır. 'Abdu'l-A'lâ'nın ismi İbn Âmir es-Sa'lebî'dir. Ahmed, Ebû Zür'a, İbn Sa'd ve Fesevî onu zayıf olarak kabul etmiştir. İbn Ma'în, Nesâî, Ebû Hâtim ve Dârekutnî onun kuvvetli olmadığı görüşündedir. Sâcî ise son derece doğru olsa da yanlış olduğunu (sadûkun yehimu) söylemektedir.¹⁰⁴

Bu konudaki yazmada, ismi silinmiş bir ravi bulunmaktadır. Süfyân es-Sevrî'den rivayette bulunan bu ravinin ismi bilinmemektedir. Abdurrahman'a gelince o, İbn Ebî Leylâ olup güvenilir (sika) bir kimse olduğu nakledilmektedir.¹⁰⁵

Hadisin senedinde ravi tenkitçileri tarafından zayıf olarak kabul edilen raviler bulunmaktadır. Aynı zamanda Süfyân es-Sevrî'den rivayette bulunan ismin de silinmiş olması bu kimsenin kimliğini meçhul kılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı hadisin senedi zayıftır.

¹⁰² Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 29.

¹⁰³ *Mîzânü'l-İ'tidâl*, III, 532; *Lisânü'l-Mîzân*, V, 150.

¹⁰⁴ *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 94-95.

¹⁰⁵ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 30; *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 496.

F- CA'FER B. EBÎ TÂLİB TARÎKI

1- Birinci Tarîk

Abdurrezzak *Musannef*'inde 'günahları başışlayan namaz' bâb başlığı altında aynı hadisi şu tarîkle rivayet etmiştir:

Dâvud b. Kays < İsmail b. Râfi' (ö. 110/728 – 120/738) < **Ca'fer b. Ebî Tâlib** (ö. 8/629).

*Ca'fer b. Ebî Tâlib'den rivayet edildiğine göre Nebî (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Sana istifade edeceğin bir şey vereyim mi?" Hadisin benzerini zikretti.*¹⁰⁶

İsmail b. Râfi' daha önce de geçtiği üzere metruktur. Onun hadisi yazılmadığı gibi kendisi itibar için dikkate de alınmaz. Onun Ca'fer'den rivayeti mu'daldir¹⁰⁷ çünkü o etbâu't-tabîîndendir.¹⁰⁸

Hadisin senedi merfû' olmakla birlikte zayıftır.

2- İkinci Tarîk

Dârekutnî hadisi şu senetle rivayet etmiştir:

Abdumelik b. Harun b. Antere (ö. 142/759) < **Babası < Dedesi < Ali b. Ebî Tâlib** (ö. 40/660) < **Ca'fer** (ö. 8/629).

Ali b. Ebî Tâlib aynı hadisi Ca'fer'den rivayet etti.¹⁰⁹

Daha önce de geçtiği gibi; İbn Ma'în, Cûzcânî, Dârekutnî ve Salih Cezira, Abdumelik'in zayıf olduğu görüşündedirler. İbn Hıbbân ve Hâkim onu hadis uydurmakla suçlamıştır. Ebû Hâtim ise onu metruk olarak kabul etmektedir. Bu saydıklarımız haricindekiler de onu zayıf olarak kabul etmiştir.¹¹⁰

Senedde, daha önce de zikri geçen Abdumelik bulunmaktadır. Âlimler onu zayıf olması, hadis uydurması sebebiyle tenkid etmişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak da hadisin senedi zayıftır.

¹⁰⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, Beyrut 1970, III, 123; Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 31.

¹⁰⁷ **Mu'dal**: Senedinden sahabiye varıncaya kadar iki veya daha fazla ravinin birbiri ardınca düştüğü hadise denir. Bkz. Uğur, *a. g. e.*, s. 246.

¹⁰⁸ *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 294–296; *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 22.

¹⁰⁹ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 22.

¹¹⁰ *Mizânü'l-İ'tidâl*, II, 666–667; *Lisânü'l-Mizân*, IV, 71–72.

3- Üçüncü Tarîk

Ebû Ahmed Abdulvehhâb b. Hasan el-Harbî < Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed İbn Muhammed el-Herevî < Abdurrahman b. Muhammed b. İdris el-Hanzalî (ö. 277/890) < Babam < Ebû Gassân Muâviye b. Abdillâh el-Leysî. Rasûlullah (s.a.s.)'in Medine'de şöyle buyurduğunu bize rivayet edenler şunlardır dedi: Abdullah b. Nâfi' < Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım (ö. 171/787 veya daha sonra) < Nâfi' < Abdullah b. Ca'fer (ö. 80/699) < Babası Cafer b. Ebî Tâlib (ö. 8/629).

*Ca'fer b. Ebî Tâlib'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) Ca'fer b. Ebî Tâlib'e "Sana vereyim mi? sana bağışta bulunayım mı?" buyurarak hadisin benzerini zikretti.*¹¹¹

Bu rivayette tenkid edilen kişi el-Hüseyn b. Ahmed el-Herevî eş-Şemâhî'dir. Hâkim, el-Hüseyn b. Ahmed el-Herevî eş-Şemâhî'yi yalanlamıştır. Berkânî onun sağlam olmadığı görüşündedir.¹¹² Ebû'l-Hâtım'e, Muâviye el-Leysî hakkındaki görüşü sorulduğunda, Hâtım onun hadis hocası olduğunu söylemiştir.¹¹³

Hadisin senedi, senedde bulunan el-Hüseyn b. Ahmed el-Herevî eş-Şemâhî sebebiyle zayıftır. Tarîk ise merfûdur.

G- ABDULLAH B. CA'FER TARÎKI

1- Birinci Tarîk

Dârekutnî bu hadisi şu şekilde rivayet etmiştir:

Hadis, Abdullah b. Ziyad b. Sem'ân'dan iki şekilde rivayet edilmiştir. Hadisin tarîklerinden ilki; **Abdullah b. Ziyad b. Sem'ân < Abdullah b. Ca'fer'in oğulları İsmail (ö. 145/762) ve Muâviye'dendir.**

İkincisi; **Abdullah b. Ziyad b. Sem'ân < Abdullah b. Ca'fer (ö. 80/699)'dir.**

Abdullah b. Ca'fer şöyle dedi: Rasûlullah(sas) bana; "Sana vereyim mi? Sana hediye vereyim mi? Sana istifade edeceğin bir şey vereyim mi?" Maddi bir kazanç vereceğini zannederek, 'Ver Ya Rasûlallah' dedim. "Namaza başlarsın ve on beş kez

¹¹¹ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 32.

¹¹² *Lisânü'l-Mîzân*, II, 261.

¹¹³ İbn Ebî Hâtım, *Cerh ve't- Ta'dîl*, Mısır 1953, VIII, 387.

(*Subhânallâhi velhamdulillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh*) de” buyurarak hadisin benzerini zikretti.¹¹⁴

Dârekutnî de bu hadisi bir defasında, Abdullah b. Ziyad b. Sem‘ân < Muâviye ve İsmail < Abdullah b. Ca‘fer olarak rivayet ederken, diğer bir defa; İbn Sem‘ân < Muâviye ve ‘Avn (rivayetlerde İsmail yerine genelde ‘Avn’ ismi kullanılır) < Abdullah b. Ca‘fer tarîkı ile tahrir etmiştir.¹¹⁵

Bu rivayette tenkid edilen kişi Abdullah b. Ziyad b. Sem‘ân’dır. İbn Sem‘ân’ın ismi tam olarak, Abdullah b. Ziyad b. Süleyman b. Sem‘ân el-Mahzûmî’dir. İbn Hacer, İbn Sem‘ân’ın zayıf olduğu görüşündedir.¹¹⁶ *Emâli*’deki bu görüşüne ek olarak, *Takrîbü’t-Tehzîb*’de onun metruk olduğunu, Ebû Dâvud’un ve diğer ravi tenkitçilerinin de onu yalancılıkla suçladığını söylemektedir.¹¹⁷ Mâlik, İbn Ma‘în, Cûzcânî İbrahim b. Sa‘d ve Ahmed b. Salih de onu yalan söylemekle itham edenler arasındadır. Nesâî, İbn Ebî Âsım, Dârekutnî ve bunların dışındakiler ise ondan hadis almamışlardır.¹¹⁸

Hadisin senedi zayıftır. Çünkü İbn Sem‘ân’ın yalan söylediği ve metruk olduğu hususunda rical âlimleri görüş birliğindedirler.

H- EBÛ RÂFÎ‘ TARÎKI

1- Birinci Tarîk

Zeyd b. Hubâb (ö. 203/818) < **Musa b. Ubeyde er-Rebezî** (ö. 153/770) < **Saîd b. Ebî Saîd Mevlâ Ebî Bekr Muhammed b. Amr b. Hazm** < **Ebû Râfi‘**.

*Ebû Râfi‘ den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) Abbâs’a “Ey amcacığım sana hediye vereyim mi?” buyurarak hadisin benzerini zikretti.*¹¹⁹

Hadisin senedi zayıftır. Bu rivayette tenkid edilen kişi Musa b. Ubeyde’dir. Ahmed ve İbn Ma‘în, Musa b. Ubeyde’nin bir şeye değmez olduğu kanaatindedirler. İbnü’l-Medînî, Ebû Zür‘a, Tirmizî, Nesâî, Sâcî, İbn Hıbbân ve İbn Kâni‘ onun zayıf

¹¹⁴ *el-Leâli‘l-Mesnû‘a*, 22; Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 33.

¹¹⁵ *el-Leâli‘l-Mesnû‘a*, s. 22.

¹¹⁶ *el-Leâli‘l-Mesnû‘a*, s. 23.

¹¹⁷ *Takrîbü’t-Tehzîb*, I, 416.

¹¹⁸ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, V, 219–221.

¹¹⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, II, 350, nu: 482; İbn Mâce, *es-Sünen*, I, 442, nu: 1386. Taberânî, *Mu‘cemü’l-Kebîr*, I, 311; İbnü’l-Cevzî, *a. g. e.*, II, 144; *el-Leâli‘l-Mesnû‘a*, II, 41; Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 35. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Suriye 1992, I, 490.

olduğu görüşündedirler. Yakub b. Şeybe ise “Doğru sözlü bir kimsedir ancak hadisi ciddi şekilde zayıftır” demektedir. Vâki‘ ise onu güvenilir olarak kabul etmektedir.¹²⁰

Saîd meçhuldür.¹²¹ İbn Hıbbân dışında hiçbir kimse onun güvenilir olduğunu kabul etmemiştir.¹²² Tirmizî, bu hadisin Ebû Râfi‘ rivayetinden dolayı garib olduğu görüşündedir.¹²³ Münzîrî ise hadise ‘ruviye (rivayet edildi)’ kelimesi ile giriş yapılmasından dolayı hadisin zayıf olduğuna işaret etmektedir.¹²⁴

İbn Hacer, Musa er-Rebezî’nin ciddi şekilde zayıf olduğu görüşündedir.¹²⁵ *el-Hisâlü’l-Mükeffira*’sında ise hadisin senedinin de zayıf olduğunu söylemektedir.¹²⁶

Ahmed Şâkir, hadisin hasen olduğu görüşündedir. Ancak senedde açık bir tesâhül¹²⁷ vardır.¹²⁸

Hadisin senedinde ravilerden kaynaklanan zayıflık bulunmaktadır. Tarîk ise merfûdur.

I- ÜMMÜ SELEME TARÎKI

1- Birinci Tarîk

‘Amr b. Cemî‘ < ‘Amr b. Kays (ö. 140/757) < Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713, 95/714) < Ümmü Seleme (ö. 61/681 veya daha önce).

Ümmü Seleme, Rasûlullah (s.a.s.)’in gece ve gündüz sürekli yanında olduğunu belirterek, bu konu hakkındaki hadisi rivayet etti: “Ey Abbâs, Ey Nebî (s.a.s.)’in amcası! Sana fecrden sonra güneş doğuncaya kadar namaz kıl demeyeceğim gibi ikindiden sonra güneş batıncaya kadar da kıl demeyeceğim. Rekâtlerin her birinde tuvâlil mufassâlden (Bakara Sûresi ile Tevbe Sûresi arası, Kur’ân-ı Kerim’deki en

¹²⁰ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, X, 356–360

¹²¹ *Takzîbü’t-Tehzîb*, I, 297.

¹²² *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 37.

¹²³ Tirmizî, *a. g. e.*, II, 351.

¹²⁴ *et-Tergîb ve’t-Terhîb*, I, 239.

¹²⁵ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 22.

¹²⁶ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 22.

¹²⁷ **Tesâhül:** Hadis usulünde rivayete gereken önemi vermeyenlerin, işi gevşek tutanların bu tutumlarına denir. Bkz. Uğur, *a. g. e.*, s. 405.

¹²⁸ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 36.

*uzun sûreler oldukları için bu şekilde isimlendirilmişlerdir) birer sûre olmak üzere dört sûre okuyarak, dört rekât namaz kıl”.*¹²⁹

Bu rivayette tenkid edilen kişi Amr b. Cemî‘’dir. İbn Ma‘în, ‘Amr b. Cemî‘’i yalanlamıştır. İbn ‘Adiyy, Hâkim ve Nakkâş onu hadis uydurmakla suçlamıştır. Dârekutnî ve bir grup ise onun metruk olduğu görüşündedirler.¹³⁰

İbn Hacer, bu hadisin garib olduğu görüşündedir. Seneddeki ravilerden biri olan ‘Amr b. Cemî‘, zayıftır. Saîd b. Cübeyr’in Ümmü Seleme’den semâi konusunda tartışma vardır.¹³¹

Hadisin tarîkı merfûdur. Ancak ravinin durumundan kaynaklanan bir zayıflık bulunmaktadır.

İ- ABDULLAH B. ‘AMR HADİSİ

1- Birinci Tarîk

Ebû Dâvud bu konuda şu hadisi rivayet etmektedir:

Muhammed b. Süfyân el-Übüllî < Hıbbân b. Hilâl Ebû Habîb < Mehdî b. Meymun (ö. 172/788) < ‘Amr b. Mâlik (ö. 129/747) < Ebû’l-Cevzâ (ö. 83/702).

Ebû’l-Cevzâ’dan rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:

Kendisinin sohbeti bulunan bir zât bana haber verdi. O zâtın Abdullah b. ‘Amr olduğunu söylüyorlar. Abdullah b. ‘Amr diyor ki:

Peygamber (s.a.s.) bana: *“Yarın bana gel, seni mükâfatlandırayım, seni giydireyim, sana vereyim” dedi. Ben de Rasûlullah’ın bana hediye vereceğini zannettim. Rasûlullah bana: “Gündüz gün aydınlığı gidince kalk dört rekât namaz kıl...”* Sonra İbn Abbâs’ın rivayeti gibi hadisi rivayet etti. En son şunu ekledi: *“İkinci secdeden başını kaldırdıktan sonra dimdik otur. On defa Subhânallah, on defa Elhamdulillah, on defa Allâhuekber, on defa da tevhid okumadan kalkma. Bunları dört rekatin hepsinde de yap. Yeryüzünde en büyük günahı olan sen olsan bu namaz sebebiyle mağfiret olunursun”* buyurdu. Ben: *“O saatte kılmaya gücüm*

¹²⁹ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 37.

¹³⁰ *Mîzânü’l-İ’tidâl*, III, 351; *Lisânü’l-Mîzân*, IV, 358–359.

¹³¹ İbn ‘Allân, *a. g. e.*, IV, 317.

yetmezse nasıl kılayım?” dedim. Rasûlullah (s.a.s.): “Gece ve gündüzün bir kısmında kılarsın” buyurdu.¹³²

Bu rivayette tenkid edilen kişi ‘Amr b. Mâlik en-Nükrî’dir. İbn Hıbbân dışında hiç kimse onu güvenilir görmemiştir.¹³³ Abdullah b. Ahmed babasından naklettiği üzere, Ahmed b. Hanbel onu sanki zayıf olarak kabul etmektedir.¹³⁴ Ve “*Hakkında farklı görüşler var*” demektedir. Bunu daha sonra zikredeceğiz.

Bununla birlikte Zehebî Amr b. Mâlik en-Nükrî’yi güvenilir olarak kabul etmiştir.¹³⁵ İbn Hacer ise çok yanlış olmasıyla birlikte doğru sözlü bir kimse olduğu görüşündedir.¹³⁶

İbnü’l-Cevzî de ‘Amr b. Mâlik hususunda şüpheli davranmış, onu ‘Amr b. Mâlik er-Râsibî (ö. 240/854’den sonra) ile karıştırarak hakkında şöyle demiştir: “*İbn ‘Adiyy; ‘Amr b. Mâlik’in güvenilir ravilerden münker hadisler rivayet ettiğini ve hadis hırsızlığı yaptığını söylemiştir. Ebû Ya’lâ el-Mevsilî de onu zayıf olarak kabul etmiştir*”.¹³⁷ Yine bu görüşünü ‘Esmâu’-d-Duafâ’ isimli kitabında Nükrî’nin terceme-i hâlini zikrederken de yazmıştır.¹³⁸ Zikri geçen kitapta, buna benzer birçok evham (ravinin rivayetinde yanılması) bulunmaktadır.¹³⁹

‘Amr b. Mâlik er-Râsibî hakkında tehzîb’de¹⁴⁰, mîzân’da¹⁴¹ söylenen görüşler doğrudur.

Mizzî¹⁴², İbn Hacer¹⁴³ ve Zehebî¹⁴⁴, İbnü’l-Cevzî’nin ‘Amr b. Mâlik hakkındaki görüşünün benzeri görüştedirler.

¹³² Ebû Dâvud, *a. g. e.*, II, 30, nu: 1298; Tirmizî, *a. g. e.*, II, 347, nu: 481; Beyhakî, *a. g. e.*, III, 52; Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 39.

¹³³ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VIII, 96.

¹³⁴ Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, Beyrut 1988, s.89.

¹³⁵ *Mîzânü’l-İ’tidâl*, III, 286.

¹³⁶ *Takrîbü’t-Tehzîb*, II, 77.

¹³⁷ İbnü’l-Cevzî, *a. g. e.*, II, 145.

¹³⁸ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 40.

¹³⁹ *Takrîbü’t-Tehzîb*, II, 77.

¹⁴⁰ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VIII, 95.

¹⁴¹ *Mîzânü’l-İ’tidâl*, III, 285.

¹⁴² *Tehzîbü’l-Kemâl*, II, 1048.

¹⁴³ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VIII, 95–96.

¹⁴⁴ *Mîzânü’l-İ’tidâl*, III, 285; *Muğnî*, II, 488.

İbn Hacer Nükrî ile Râsibî arasındaki farkı şu şekilde açıklamıştır: “*Nükrî etbau't-tâbiîn büyüklerinin tabakasındandır. Râsibî ise tebeu'l-etba' tabakasındandır.*”¹⁴⁵

İbn Hacer, *Emâlî*'de Münzîrî'nin bu hadisin senedindeki ravilerin güvenilir olduğu yönündeki görüşünü dile getirmekte¹⁴⁶ ve şöyle demektedir: “*Ebû Dâvud hadisi Amr b. Mâlik senediyle tahrir etmiştir. Sened zararsızdır. Ancak ravilerin, hadisi mevkuf mu yoksa merfû mu rivayet ettiği üzerinde ihtilaf edilmiştir.*”¹⁴⁷

Bu görüş ayrılığına Ebû Dâvud şöyle diyerek işaret etmiştir: “*Hadisi, Müstemir b. Reyyân < Ebû'l-Cevzâ (ö. 83/702) < Abdullah b. 'Amr (ö. 63/682)'dan mevkuf olarak rivayet etti. Yine aynı hadisi, Ravh b. Müseyyeb ve Ca'fer b. Süleyman (ö. 178/794) < 'Amr b. Mâlik en-Nükrî (ö. 129/747) < Ebû'l-Cevzâ (ö. 83/702) < İbn 'Abbâs (ö. 68/687) tarîkıyla merfû olarak rivayet etti*”. Ravh: “*Bu hadis, Nebî (s.a.s.)'in hadisidir*” dedi.

Hadisin senedi merfû olmakla birlikte zayıftır.

2- İkinci Tarîk

Ali b. Saîd'den nakledildiğine göre o, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'le diyoloğunu şu şekilde anlatmaktadır: “*Ahmed b. Hanbel'e tesbih namazının gerçekten olup olmadığını sordum. “Bu namazın sahih olduğuna dair her hangi bir bilgim yok” dedi. “Ya Abdullah b. 'Amr hadisi?” dedim. “Bütün raviler bu konuyla ilgili hadisi 'Amr b. Mâlik'ten rivayet ettiler. Onunsa hakkında çok tartışma var” dedi. “Bu hadisi Müstemir b. Reyyân Ebû'l-Cevzâ'dan rivayet etti” dedim. “Sana kim rivayet etti?” dedi. Müslim (yani İbn İbrahim) dedim. Bunun üzerine, “Müstemir hadis hocasıdır ve güvenilir bir kimsedir” dedi. Bu durum onun hoşuna gitmiş gibiydi.*”¹⁴⁸

¹⁴⁵ *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 77.

¹⁴⁶ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 22.

¹⁴⁷ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 22.

¹⁴⁸ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 42.

Hadisin senedi sahihtir. Muhammed b. Yahya ve İbn Hıbbân, Ali b. Saîd en-Nesâî'nin güvenilir bir kimse olduğu görüşündedirler. Nesâî ise onun doğru sözlü bir kimse olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁹

İbn Ma'în, İbn Sa'd, Ebû Hâtım, 'İclî ve İbn Hıbbân, Müslim b. İbrahim el-Ezdî'nin güvenilir olduğu görüşündedirler.¹⁵⁰

Yahya b. Saîd, Tayâlisî, Ahmed, İbn Ma'în, Nesâî ve İbn Hıbbân, Müstemir b. Reyân'ın güvenilir olduğunu kabul etmektedirler.¹⁵¹

'İclî ve İbn Hıbbân Ebû'l-Cevzâ'nın güvenilir olduğu görüşündedir. Ebû'l-Cevzâ'nın ismi, Evs b. Abdullah'tır. İbn 'Adiyy onun hadislerinin müstekîm olduğu görüşündedir.¹⁵²

Bu rivayet şayet Ebû Dâvud'un işaret ettiği gibi mevkufsa, bu konuda görüşe yer olmadığı için o hükmen merfûdur. Nitekim bu hadis başka tarîklerden de merfû olarak rivayet edilmiştir. Mesela Hâtib onu Müstemir'den farklı bir senedle rivayet etmiştir. Ancak bu senedde zayıf olup yalan söylemekle itham edilen Yahya b. es-Seken el-Basrî bulunmaktadır.¹⁵³

Ahmed b. Hanbel'in sözlerinde tesbih namazı hadisinin zayıf olduğu yönündeki düşüncesinden vazgeçtiğini hissettiren bir ifade sezilmektedir. Sanki Ahmed b. Hanbel'e tesbih namazı ile ilgili 'Amr b. Mâlik'in rivayet ettiği hadisten başkası ulaşmamıştır. Müstemir'in bu rivayete mutaba'atı¹⁵⁴ onun, hadisin zayıflığına dair görüşünden vazgeçmesinde etkili olmuştur.¹⁵⁵ İbn Hacer'e göre, Ali b. Saîd en-Nesâî tarafından nakledilen bu olay, Ahmed b. Hanbel'in tesbih namazı hadisini müstehap olarak kabul etmesini gerektirmektedir.¹⁵⁶

3- Üçüncü Tarîk

Dârekutnî bu hadisi şu şekilde rivayet etmiştir:

¹⁴⁹ *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 326.

¹⁵⁰ *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 121–123.

¹⁵¹ *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 104–105.

¹⁵² *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 384–385.

¹⁵³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut 1350, XIV, 146.

¹⁵⁴ **Mutaba'at**: Şeyhinden rivayetinde tek kalmış sanılan bir raviye bir başka ravinin tabi olarak ya o şeyhten veyahut o şeyhin şeyhinden aynı hadisi rivayet etmesi demektir. Bkz. Uğur, *a. g. e.*, s. 289

¹⁵⁵ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 24.

¹⁵⁶ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 43.

Da'lec b. Ahmed b. Da'lec < Cafer b. Da'lec < Ca'fer b. Muhammed et-Terki < Yahya b. Yahya < Ravh b. Müseyyeb el-Kelbî < 'Amr b. Mâlik en-Nükrî (ö. 129/747) < Ebû'l-Cevzâ (ö. 83/702) < İbn Abbâs (ö. 68/687).

Ebû'l-Cevzâ'dan rivayet edildiğine göre 'İbn Abbâs şöyle demiştir: "Gece ve gündüzün bir vaktinde dört rekât namaz kılsınlar." Hadis mevkuftur.¹⁵⁷

Hatîb, bu hadisi Cerir b. 'Abdulhamid < Ravh tarîkından rivayet etmiştir.¹⁵⁸

Hamîd b. Müsâde, hadisin senesinde bulunan Ravh b. Müseyyeb'in güvenilir olduğu görüşündedir. İbn Ma'în'e göre o "iyice" (suveylîh)'dir. Ebû Hâtîm salih olup kuvvetli olmadığı görüşündedir. İbn 'Adiyy ise onun hadislerinin korunmadığını söylemektedir. İbn Hıbbân ise onu cerh etmede ileri giderek güvenilir ravilerden mevzu hadisler rivayet ettiğini söyleyerek ondan hadis alınamayacağını belirtmektedir.¹⁵⁹

4- Dördüncü Tarîk

Taberânî *Mu'cemü'l-Evsat*'ında hadisi şu tarîkle rivayet etmiştir:

İbrahim b. Hâşim el-Beğavî < Muhriz b. 'Avn (ö. 231/845) < Yahya b. 'Ukbe b. Ebi'l-'Izâr < Muhammed b. Cuhâde (ö. 131/748) < Ebû'l-Cevzâ (ö. 83/702).

Ebû'l-Cevzâ İbn 'Abbâs'ın kendisine şöyle dediğini nakletti: "Ya Ebû'l-Cevzâ sana bir hediye vereyim mi? Sana öğreteyim mi? dedi. Ben de evet dedim. Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Kim dört rekât namaz kılsa..."". Hadisin benzerini zikretti.¹⁶⁰

Taberânî, söz konusu hadisi Yahya haricinde kimsenin Muhammed b. Cuhâde < Ebû'l-Cevzâ tarîkiyle rivayet etmediğini, Muhriz'in tek kaldığını belirtmiştir.

Hadisin senedi zayıftır. Bu rivayette tenkid edilen kişi Yahya b. 'Ukbe'dir. İbn Ma'în, Yahya b. 'Ukbe'nin Allah düşmanı, çokça yalan söyleyen habîs bir kimse olduğunu söylemiştir. Buhârî onun hakkında "*Hadisi münkerdir*" derken, Ebû Dâvud, "*Bir şeye değmez*", Nesâî, "*Güvenilir bir kimse değil*", Ebû Hâtîm, "*Hadis*

¹⁵⁷ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 43 – 44.

¹⁵⁸ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 44

¹⁵⁹ *Mîzânü'l-İ'tidâl*, II, 61; *Lisânü'l-Mîzân*, II, 468–469.

¹⁶⁰ Heysemî, *a. g. e.*, II, 317; Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 44 – 45.

uyduruyor” diyerek görüşlerini belirtmişlerdir. Yakub b. Şeybe, Dârekutnî, Salih Cezira ve diğerleri onun zayıf olduğu görüşündedir.¹⁶¹ Münzirî ise hadisin senedinin zayıf olduğu görüşündedir.¹⁶²

Heysemî, senedde bulunan Yahya b. ‘Ukbe b. Ebi’l-‘Izâr’ın zayıf olduğunu söylerken, İbn Hacer de Yahya b. ‘Ukbe¹⁶³ hariç seneddeki ravilerin hepsinin güvenilir olduğunu söylemektedir. Yahya b. ‘Ukbe ise metruktur.¹⁶⁴

5- Beşinci Tarîk

Ebû Tâlibi’l-Kâtib Ali b. Muhammed b. Ahmed Ebi’l-Cehm < Hasan b. Arefe (ö. 257/871) < Abbâd b. Abbâd el-Muhellebî (ö. 179/795, 180/796) < ‘Amr b. Mâlik en-Nükrî (ö. 129/747) < Ebû’l-Cevzâ (ö. 83/702).

Ebû’l-Cevzâ’dan rivayet edildiğine göre İbn Abbâs ona şöyle demiştir: “Sana hediye vereyim mi? Sana faydalı olayım mı?”. Hadis mevkuftur.¹⁶⁵

Hadisin senedinde ‘Amr b. Mâlik bulunmaktadır. Daha önce de geçtiği üzere hadis âlimlerinin onun hakkında farklı görüşleri bulunmaktadır.

Hadisin rivayetindeki ihtilaf Ebû’l-Cevzâ’nın iztirabından¹⁶⁶ kaynaklanmaktadır. Senedde bulunan ravilerden Ebû’l-Cevzâ’nın, Ebû Cevzâ olarak tanınan iki raviden hangisi olduğu bilinmemektedir fakat bu durum hadise zarar vermez çünkü sahabenin hepsi adalet vasfına hakkıyla haiz olan ravilerdir. İkinci ihtilaf ise hadisin merfû mu yoksa mevkuftur mu olduğu üzerindedir. İki durumda da hadis zayıf olamaz. İki sahabenin de varlığı hadisi Hz. Peygamber’e ulaştırmaktadır hangisi olduğu fark etmez. Bir kez iki sahabenin bulunması sebebiyle hadis Nebî (s.a.s.)’e kadar uzanarak merfû oluyor. Ayriyeten hadisin fetva yoluyla zikredilmesi de onun merfû olmasını engellemekle birlikte onu koruyor. Hadis bundan dolayı iki yönden de tam olarak korunuyor. Hatib Bağdâdî de *kifâyede* bunu ifade etmiştir.¹⁶⁷

¹⁶¹ *Mîzânü’l-İ’tidâl*, IV, 397; *Lisânü’l-Mîzân*, II, 270.

¹⁶² *et-Tergîb ve’t-Terhîb*, I, 240.

¹⁶³ Eserin yazmasında o ‘Utbe’dir. Buraya düzeltilerek yazılmıştır. Bkz. Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 45.

¹⁶⁴ *el-Leâfî’l-Mesnû’a*, s. 22.

¹⁶⁵ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 46.

¹⁶⁶ **İztirab**: Muhalefetten doğan bir zayıflık sebebidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur, *a. g. e.*, s. 171-174.

¹⁶⁷ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 46.

6- Altıncı Tarık

Dârekutnî aynı hadisi şu şekilde rivayet etmektedir:

Abdullah b. Muhammed b. Abdulaziz(e okundu ben de dinledim) < Muhammed b. Abdulmelik b. Ebi’ş-Şevârib (ö. 244/858) < Yahya b. ‘Amr b. Mâlik < Babam (ı rivayet ederken dinledim) (ö. 129/747) < Ebû’l-Cevzâ (ö. 83/702).

*Ebû’l-Cevzâ’dan rivayet edildiğine göre İbn Abbâs onu bir yere gönderdi ve ona: “Sana bir hediye vereyim mi?” diyerek hadisin benzerini nakletti. Bu hadis mevkuftur.*¹⁶⁸

Hadisin senedi zayıftır. Bu rivayette tenkid edilen kişi Yahya b. ‘Amr’dır. Hammad b. Zeyd, Yahya b. ‘Amr’ı yalanladı. Ahmed b. Hanbel “*Bir şeye değmez*” derken, Saci “*Hadisi münkerdir*” dedi. İbn Ma’in, Ebû Dâvud, Nesâî, Dûlâbî ve Ebû Zür‘a onun zayıf olduğu görüşündedir. Ukayli de ondan rivayet edilen hadisin dikkate alınmaması gerektiği görüşündedir. Dârekutnî ise “*İyicedir, dikkate alınır*” demiştir.¹⁶⁹

Hadisin senedi zayıftır çünkü senedde yalan söylemekle itham edilen bir ravi bulunmaktadır.

7- Yedinci Tarık

Muhammed b. Mahled < Sa’d b. İbrahim b. Hafs Ebû Süfyan et-Tirmizî < Cârûd b. Muaz (ö. 244/858) < Kasım b. Hakem < Ebû Cenab (ö. 150/767 veya daha önce) < Muhammed b. Cuhâde (ö. 131/748) < Ebû’l-Cevzâ (ö. 83/702).

Ebû’l-Cevzâ’dan rivayet edildiğine göre İbn Abbâs ona: “Sana bir hediye vereyim mi?” diyerek hadisin benzerini nakletti.

Hadis mevkuftur.¹⁷⁰

Bu rivayette tenkid edilen kişi Ebû Cenab’dır. Ebû Cenab’ın ismi Yahya b. Ebî Hayye’dır. Yahya b. Kattân, İbn Sa’d, Ebû Dâvud el-Fesevî, ‘Iclî, Cûzcânî, İbn ‘Ammar ve diğerleri onun zayıf olduğu görüşündedir. Ebû Naîm ve İbn Ma’in’e göre

¹⁶⁸ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 46- 47.

¹⁶⁹ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, XI, 259–260.

¹⁷⁰ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 47.

o zararsızdır ancak tedlis¹⁷¹ yapmaktadır. Ebû Zür‘a ve İbn Hıraş onun doğru sözlü olduğunu söylemekte ancak tedlis yaptığını da onaylamaktadırlar. Nesâî ve Ebû Hâtim ise onu kuvvetli bulmamaktadırlar. İbn Numeyr de onun doğru sözlü olduğunu söylemekte ancak tedlis yaparak hadisini bozduğunu ifade etmektedir.¹⁷² İbn Hacer ise tedlisinin çokluğu nedeniyle onu zayıf bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁷³

Hadisin senedi, senedde bulunan bir ravinin tedlis yapması sebebiyle zayıftır.

8- Sekizinci Tarîk

Beyhakî'nin rivayeti ‘Abdullah b. Mübârek rivayetine benzemektedir. O hadisi şu şekilde rivayet etmiştir:

Ebû Cenab (ö. 150/767) < **Ebû'l-Cevzâ** (ö. 83/702) < **‘Abdullah b. ‘Amr** (ö. 63/682).

‘Abdullah b. ‘Amr’dan rivayet edildiğine göre Nebî (s.a.s.) ona: “Sana bir hediye vereyim mi? Sana vereyim mi?” buyurduğunu söyleyerek hadisi zikretti.¹⁷⁴ İstirahat celsesi tesbihini kıraattan önce yaptı.

Bu rivayet, ‘Abdullah b. Mübârek tarafından rivayet edilen hadisle uygunluk arz etmektedir.

Ebû Cenab, zayıftır. Bir önceki tarîkte onun hakkında ayrıntılı olarak bilgi verdiğimiz için burada bu kadarını söylemekle yetinmekteyiz.

Münzirî, ravilerin tamamının İbn ‘Abbâs ve Ebû Râfi‘ hadisinde geçen özelliklere sahip olduğunu bildirmiştir. Onunla amel etmek daha evladır. Çünkü diğer hadisleri merfû kabul etmek doğru değildir.¹⁷⁵

9- Dokuzuncu Tarîk

Ebû Salih el-Esbehani Abdurrahman b. Saîd b. Harun < Muhammed b. Asım el-Esbehânî (ö. 299/911) < **Abdulaziz b. Ebân** (ö. 207/822) < **Süfyan es-**

¹⁷¹ **Tedlis:** Bir ravinin muasırı olup görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten işitmişcesine rivayette bulunmasına denir. Bkz. Uğur, *a. g. e.*, s.395.

¹⁷² *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 201–203.

¹⁷³ *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 346.

¹⁷⁴ *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 239.

¹⁷⁵ *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 240.

Sevrî (ö. 161/778 veya 162/779) < **Ebân b. Ebî ‘Ayyâş** (ö. 138/755) < **Ebû'l-Cevzâ** (ö. 83/702) < **Abdullah b. ‘Amr** (ö. 63/682).

*Abdullah b. ‘Amr’dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) ona; “Sana vermeyeyim mi? sana öğretmeyeyim mi?” buyurdu... Aynı hadisi rivayet etti.*¹⁷⁶

Bu rivayette tenkid edilen kişi Abdulaziz b. Ebân’dır. İbn Ma‘în ve İbn Numeyr, Abdulaziz b. Ebân’ı yalanlamıştır. Ebû Hâtim, Ebû Zür‘a, Yakub b. Şeybe, Ebû Ali en-Nîsâbûrî ondan hadis almamaktadırlar. Hâkim ve Nakkâş onun mevzu hadis rivayet ettiğini belirtirlerken, İbn Hazm da zayıflığında ittifak olduğu görüşündedir.¹⁷⁷

Rivayette tenkid edilen bir diğer isim ise Ebân b. Ebî ‘Ayyâş’dır. Ahmed, İbn Ma‘în, Nesâî, Ebû Hâtim, Fellas ve Dârekutni, Ebân b. Ebî ‘Ayyâş’ı salih olmasına rağmen terk ederek ne onu ne de hadislerini i’tibar için dikkate almamaktadırlar. Şu‘be ve İbn Ma‘în onu yalancı olduğu görüşündedirler. Bunlar dışındaki ravi tenkitçileri ise onu zayıf olarak kabul etmektedir.¹⁷⁸

Söz konusu hadisin senedi zayıftır. Senedde bir ravi yalancılıkla itham edilmesi, ulemanın raviyi terk ederek onun hadislerinin alınmaması gerektiğini söylemeleri veya ravinin zayıf olması gibi etkenler hadisin senedinin zayıf olmasına yol açmaktadır.

10- Onuncu Tarîk

Hatib hadisi lafız farklılığı olmaksızın rivayet etmektedir.

Ebû Mâlik el-Ukaylî < **Ebû'l-Cevzâ** (ö. 83/702) < **İbn Abbâs** (ö. 68/687).

Hadis mevkuf olarak rivayet edilmiştir.¹⁷⁹

11- Onbirinci Tarîk

Ebû'l- Hasan Ali b. Muhammed el-Cevheri < **Muhammed b. Muzafferu'l-Hafız** < **İshak b. Muhammed b. Mervan** < **Babam** < **Ebû Âsım Usme b. Abdullah el-Esedi** < **Muhammed b. Abdullah** < **Yahya b. Saîd** < **Ebû'l-Cevzâ** (ö. 83/702).

¹⁷⁶ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 48 -49.

¹⁷⁷ *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 329-331.

¹⁷⁸ *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 97-101.

¹⁷⁹ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 49.

*Ebû'l-Cevzâ'dan rivayet edildiğine göre İbn Abbâs ona şöyle dedi: "Sana hediye vereyim mi? Sana vereyim mi? ...". Söz konusu hadis mevkuftur.*¹⁸⁰

Bu rivayette tenkid edilen kişi İshak b. Muhammed'dir. Dârekutnî, İshak b. Muhammed'in hadisinin delil olarak alınmadığını belirtmektedir. Muhammed b. Muhammed el-Hâfız ise ulemanın onun hakkında tartıştığını söylemektedir.¹⁸¹

Hadisin senedi zayıftır.

Özetle; Ebû'l-Cevzâ hakkında ihtilaf edilen bir kimsedir. Söz konusu hadis "Amr b. Mâlik < Ebû'l-Cevzâ < İbn 'Amr", "Yahya b. Ebî'l-İzar < Muhammed b. Cuhade < Ebû'l-Cevzâ < İbn Abbâs", "Ebû Cenab < Ebû'l-Cevzâ < İbn Amr", "Eban b. Ebi 'Ayyâş < Ebû'l-Cevzâ < İbn 'Amr" hadisi merfû olarak rivayet etmişlerdir. "Amr ve Ebû Mâlik el-Ukaylî ve Yahya b. Saîd < Ebû'l-Cevzâ < İbn 'Abbâs", "Müstemir b. Reyyan < Ebû'l-Cevzâ < İbn 'Amr", "Ebû Cenab < İbn Cuhâde < Ebû'l-Cevzâ < İbn Abbâs" ise söz konusu hadisi mevkuftur olarak rivayet etmişlerdir. Bu rivayetlerin en sahihi Müstemir'in rivayetidir. O mevkufta bile merfû hükmündedir.

12- Onikinci Tarîk

Dârekutnî bu hadisi şu senetle rivayet etmiştir:

Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as (bize okuyarak rivayet etti) < Mahmud b. Halid (ö. 247/861) < Sika¹⁸² < Ömer b. Abdilvahid (ö. 200/815 veya daha sonra) < İbn Sevbân (ö. 165/781) < 'Amr b. Şuayb (ö. 112/730) < Babası < Dedesi.

*Rasûlullah (s.a.s.), Cafer'e şöyle dedi: ...*¹⁸³

Bu rivayette tenkid edilen kişi İbn Sevbân'dır. Senedde bulunan İbn Sevbân'ın ismi Abdurrahman b. Sabit'tir. İbn Ma'în, 'Iclî ve Ebû Zür'a onun gevşek olduğu görüşündedir. Ahmed hadislerinin münker olduğunu söylerken, Fellas ve Nesâî onun

¹⁸⁰ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 49.

¹⁸¹ *Mîzânü'l-İ'tidâl*, I, 200; *Lisânü'l-Mîzân*, I, 375.

¹⁸² **İbhâm:** Sika bir ravinin isnadında kendisi gibi sika olan şeyhini ismiyle değil mübhem bir şekilde zikretmesine denir. İbhâm lafızları, ahberanî şeyhun, ahberanî raculun, haddesenâ sâhibun lenâ, huddistu an fulânin, haddesenî gayru vâhidin min ashâbinâ, haddesenani ba'du ashâbinâ, ahberanî's-sikatu, ani's-sikati, haddesenî men lâ ettehimu ve benzeri lafızlardır. Bkz. Uğur, *a. g. e.*, s. 136.

¹⁸³ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 50- 51.

zayıf olduğunu söylemişlerdir. Duhaym, Ebû Hâtim ve İbn Hıbbân onu güvenilir olarak kabul etmektedir. İbnü'l-Medîni ve Salih b. Ahmed doğru sözlü bir kimse derken, Ebû Dâvud “*Zararsız olduğu*” fikrindedir.¹⁸⁴

Hadisin senedi zayıftır. Hadisin senedinde bulunan ravinin illetli olmasından dolayı hadis de zayıf olarak kabul edilmektedir. Senette başka bir illet daha vardır, o da sika ravinin mübhem¹⁸⁵ olmasıdır.

13- Onüçüncü Tarîk

İbn Şahin söz konusu hadisi zayıf bir rivayet olan ‘**Amr b. Şuayb** (ö. 112/730) tarîkından rivayet etmiştir.¹⁸⁶

J- ENSÂRÎ TARÎKİ

1- Birinci Tarîk

Ebû Tevbe er-Rabi‘ b. Nafi‘ (ö. 241/855) < **Muhammed b. Muhâcir** (ö. 170/786) < **Urve b. Ruveym** (ö. 135/752) < **el-Ensârî**.

*Ensârî’den rivayet edildiğine göre Nebî (s.a.s.) Cafer’e aynı hadisi zikretti.*¹⁸⁷

Söz konusu hadisin senedi kuvvetlidir ve hakkında her hangi bir eleştiri bulunmamaktadır. Buhârî ve Müslim, Rabi‘ ye ait hadisleri rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim, Yakub b. Şeybe ve İbn Hıbbân onun güvenilir olduğu görüşündedir. Ahmed ise zararının olmadığını söyleyerek onu överken, Fesevî de aynı şekilde zararının olmadığı görüşündedir.¹⁸⁸

Muhammed, Rabi‘ b. Nafi‘ in hocasıdır. Müslim’in ricalindedir. Ahmed, İbn Ma‘în, Ebû Zür‘a, Dimeşki, Duhaym, Ebû Davud, Yakub b. Süfyan el-Fesevî, ‘İclî ve İbn Hıbbân onun güvenilir olduğu görüşündedirler.¹⁸⁹

İbn Ma‘în, Duhaym, Nesâî ve İbn Hıbbân’ a göre Urve b. Ruveym güvenilir bir ravidir, Dârekutnî zararının olmadığını söylemiştir. Ebû Hâtim de hadisin yazılabileceğini belirtmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁴ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VI, 150- 152.

¹⁸⁵ **Mubhem**: Bir ravinin isnadında, ismiyle ve meşhur künyesiyle değil ibham ederek andığı şeyhine denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur, *a. g. e.* , s. 243.

¹⁸⁶ *el-Leâli’l-Mesnû‘a*, I, 41.

¹⁸⁷ Ebû Dâvud, *a. g. e.* , II, 30, nu: 1299; Beyhakî, *a. g. e.* , III, 52.

¹⁸⁸ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, III, 251- 252.

¹⁸⁹ *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 477- 478.

Senedde bulunan ve hadisi Hz. Peygamber'den rivayet eden Ensârî'nin sahâbi olan Câbir b. 'Abdillâh olduğu söylenir. Mizzî bu görüşte olanlardan biridir.¹⁹¹ İbn Hacer ise bu görüşün aksini tercih ederek Emâlî'de şöyle demiştir: “Mizzî, *Mübhemâtu't-Tehzîb*'de bu hadisi Nebî (s.a.s.)'den rivayet eden ravinin Ensârî olduğunu, ondan da Urve b. Ruveym'in rivayet ettiğini söyleyerek, Ensârî'nin de Câbir b. Abdullah olduğunu belirtmektedir”. İbn Hacer şu şekilde devam etmektedir: “İbn Asâkir Urve b. Ruveym'in tercemesinde, onun hadisleri Ensârî olan Câbir'den rivayet ettiğini tahrîc etti. Bizim de burada zikrettiğimiz o olması mümkündür. Ancak Muhammed b. Muhacir'in Urve b. Ruveym'den rivayet ettiği bu hadisler aynı tarikle farklı şekilde de rivayet edilmiştir. Taberânî'nin Müsnedi Şamiyeyn'inde burada zikri geçen Urve'nin tercemesinde Ebû Tevbe tarikandan rivayet ettiği iki hadis buldum. Ebû Tevbe, Ensârî hadisinin senedindeki Rabi' b. Nafi' olup Ebû Dâvud'un hocasıdır. Bahsedilen yerde hadisin senedi aynıdır. Orada rivayet şu şekildedir: “Bana Ebû Kebşe el-Enmârî rivayet etti ”. Sanırım 'mim' harfi biraz büyüterek 'sad' harfine benzedi. Eğer böyle olduysa hadisin sahibi Ebû Kebşe'dir. Hadisin Ensârî veya Ebû Kebşe tarafından rivayet edilmiş olması sonucu değiştirmez. Her iki durumda da hadisin senedi hasen derecesinden daha aşığı değildir.”¹⁹²

K- TESBİH NAMAZI HADİSİNİN MÜRSEL OLARAK RİVAYET EDİLEN TARİKLERİ

Sahabe ile görüşüp onlardan ilim öğrenen tabiiler hadis rivayet eden ikinci nesildir. Bazı tabiiler aslında hadisi almış oldukları sahabinin ismini isnadlarında atlar ve sanki kendileri bizzat Hz. Peygamber'den işitmiş ya da görmüşçesine “Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu, şunu yaptı” gibi ifadelerle hadis rivayet ederler. Böyle rivayete irsal, tabiinin irsal yaparak rivayet ettiği hadise mürsel adı verilmiştir.¹⁹³ Tesbih namazı hadisi de aşağıda zikredeceğimiz üç farklı tarikten mürsel olarak rivayet edilmiştir.

¹⁹⁰ *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 179–180.

¹⁹¹ *Tehzîbü'l-Kemal*, III, 1666.

¹⁹² *el-Leâlî'l-Mesnû'a*, II, 42; İbn 'Allân, *a. g. e.*, Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, 53.

¹⁹³ Uğur, *a. g. e.*, s. 302.

1- ‘Ikrim’e’den Mürsel Olarak Rivayet Edilen Hadisin Tarîki

İbn Huzeyme Sahih’te, Hâkim Müstedrek’te hadisi şu senetle rivayet etmişlerdir:

Muhammed b. Rafi’ (ö. 245/859) < **İbrahim b. Hakem b. Ebân** < **‘Ikrim’e** (ö. 104/722 veya daha sonra).

*Rasûlullah(sas) amcası Abbâs’a... dedi diyerek hadisi zikretti.*¹⁹⁴

Hadisin senedi İbrahim b. Hakem’den dolayı zayıftır. Onun durumunu daha önce zikretmiştik. Nitekim orada tesbih namazı hadisi İbn ‘Abbâs’tan mevsul olarak rivayet edilmiştir. İbrahim b. Hakem’in, hadisi burada önceki rivayetinden farklı olarak rivayet ettiği için hadis illetli sayılmıştır.

2- Muhammed b. Ka’b el-Kurazî’den Mürsel Olarak Rivayet Edilen Hadisin Tarîki

Hatîb, *Salâtu’t-Tesbih*’te hadisi şu tarîkle rivayet etmiştir:

Ahmed b. Ebî ‘Imrân < **Âsım b. Ali b. Âsım** (ö. 221/836) < **Ebû Ma’ser el-Medenî** (ö. 170/786) < **Muhammed b. Ka’b el-Kurazî** (ö. 120/738 veya daha önce).

*Muhammed b. Ka’b el-Kurazî, Nebî (s.a.s.)’in Ca’fer b. Ebî Tâlib’e şöyle dediğini söyledi... Diyerek hadisi zikretti.*¹⁹⁵

Bu rivayette tenkid edilen kişi Ebû Ma’ser el-Medenî’dir. Ebû Ma’ser’in ismi Necih b. Abdurrahman’dır. Yahya b. Saîd, İbn Ma’in, İbnü’l-Medenî, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Sa’d ve Dârekutnî onun zayıf olduğu görüşündedirler. Buhârî ise onun hadisinin münker olduğu görüşündedir. Buhârî’ye göre böyle bir kimseden hadis rivayet edilmez. Ahmed, onun salih olup hadiste gevşek davrandığını ve böylesine doğru denilebileceği kanaatinde olduğunu söylemektedir. Ebû Zür’a ise “*doğru sözlüdür, kuvvetli değildir*” demektedir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ İbn Huzeyme, *a. g. e.*, II, 224; Hâkim, *a. g. e.*, II, 319; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, Beyrut 1983, IV, 156–157.

¹⁹⁵ Hatib, *Salatu’t-Tesbih*’de onu Muhammed b. Muhammed b. Ebî’l-Eş’âs hadisinden -o, Ebû Ali el-Kûfi’dir- rivayet etti. Bkz. Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 55.

¹⁹⁶ *Tehzîbü’t- Tehzîb*, X, 319- 322.

Ahmed b. Ebî ‘Imrân’ı incelediğimizde, aynı isimde birden çok ravi bulunduğundan onun hangisi olduğunu ayırt edemedik. Onlardan ilki Ahmed b. Ebî ‘Imrân Ebû Cafer’dir. Fakihdir, güvenilirdir ve Tahâvî’nin hocasıdır.¹⁹⁷ İkincisi, Ahmed b. Ebî ‘Imrân Ebû’l-Abbâs el-Bağdâdî’dir. Güvenilirdir.¹⁹⁸ Bu iki raviden birisinin senette geçen Ebû ‘Imrân olma ihtimali fazladır. Son olarak da, Muhammed b. Ebî ‘Imrân el-Cürcânî bulunmaktadır.¹⁹⁹ Bu ravi, yalan söylemekle ve hadis uydurmakla itham edilmektedir. Onun bizim incelediğimiz ravi olmasına imkân yoktur. Çünkü o, onlardan sonraki devirlerde yaşamıştır.

3- İsmail b. Râfi‘ den Mürsel Olarak Rivayet Edilen Hadisin Tarîki

Hatib, *Salâtu’t-Tesbih*’te hadisi şu tarikle rivayet etmiştir:

Ali b. Ebî Ali el-Basri < Ali b. Ömer b. Muhammed el-Harbi < ‘Abdullah b. Süleyman b. el-Eş‘as < Nusayr b. el-Ferec Ebû Hamza (ö. 245/859) < Yezid b. Harun (ö. 206/821) < Ebû Ma‘şer (ö. 170/786) < İsmail b. Râfi‘ (ö. 110/728 – 120/738 arası).

*İsmail b. Râfi‘ Nebî (s.a.s.)’in Ca’fer b. Ebî Talib’e söylediği hadisi zikretti.*²⁰⁰

Hadisin senedi zayıftır. İsmail b. Râfi‘’in durumunu daha önce de zikrettiğimiz üzere, rical âlimleri onun hakkında farklı görüşlere sahiptirler. İbn, Hacer, Saîd b. Mansur’un mürsel olarak rivayet edilen bu hadisi, süneninde Yezid b. Harun rivayetinden tahrir ettiğini zikretmiştir.²⁰¹

Hadisin, senedde bulunan zayıflık sebebiyle zayıf olduğu kanaatindeyiz.

¹⁹⁷ *Târîhu Bağdâd*, V, 141–142.

¹⁹⁸ *Târîhu Bağdâd*, V, 142–143.

¹⁹⁹ *Lisânü’l-Mîzân*, I, 235–236.

²⁰⁰ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 56.

²⁰¹ *el-Leâli’l-Mesnû‘a*, II, 42.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS METNİNİN İNCELENMESİ

I- TESBİH NAMAZI HADİSİNİN METNİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE DEĞERLENDİRME

Tesbih namazı hadisi ile ilgili olarak yapılan eleştiriler sadece hadisin senedine yönelik değildir. Hadisin metnine de iki ayrı eleştiri yapılmıştır.

İlk eleştiri, tesbih namazını kılan kişiye büyük sevaplar verilmesi, yapmış olduğu ve yapacağı bütün günahların affedilmesi dolayısıyladır. İkincisi ise bu namaz, kılınış şekli itibariyle diğer namazların kılınış şekillerinden farklıdır. Bu sebeple âlimlerin eleştirisine maruz kalmıştır.

Tesbih namazının kılınış şeklinin diğer namazlardan farklı olması bir yana, kılındığı takdirde büyük sevap kazanılacağıının haber verilmesi ulemanın eleştirisine maruz kalmıştır. Bazı âlimler tesbih namazı hadisini bu sebeple kabul etmezler ve bu namazın uydurma olduğunu düşünürler. Ancak sahihayn gibi pek çok hadis kaynağında uygulandığı takdirde büyük sevap va'dedilen birçok sahih hadis vardır. Bir genelleme yapıldığında söz konusu hadislerin de sahih olup olmadığı konusu gündeme gelecektir. Şu durumda böyle bir genellemenin yapılması doğru olmamaktadır.

Bu kadar kolay bir ibadetin eda edilmesi sonucunda çok büyük sevap kazanılması nasıl mümkün olmaktadır şeklindeki bir soruya el-‘Iz b. Abdisselam şöyle cevap vermektedir: “Şeriat önemli fiillere bağlandığı gibi basit fiillere de bağlanabilir. Mebrur hac ile günahların bağışlanması, namaz kılan kişinin âmin demesiyle meleklerin de âmin demesi, Kadir gecesinin ihyasıyla günahların bağışlanması gibi... Bu taatler günahları bağışlatmakta eşitse de değer bakımından eşitlik söz konusu değildir. Allah Teala günahların bağışlanmasını ve derecelerin yükseltilmesini yapılan iyiliklere bağlamıştır. Derecelerin yükseltilmesi ile günahların bağışlanmasının eş değerde olması gerekmez. Ameller çeşit çeşittir. Kimi amellerin bizzat kendisi şerefli dir. İyiliklerin celbedilmesi, kötülüklerin defedilmesi hususunda dayanılan küçük bir amel çokça yapılan amelden daha üstün olabilir. Aynı

şekilde bedene hafif gelen bir amel de zor olandan daha faziletli olabilir. Bazılarının zannettiği gibi, yapılan amel karşılığında verilen sevap yorgunluk miktarına göre olmaz. Aksine onun sevabı önemi nispetinde değişiklik arzeder. Önemli iyilikler, ahlaki kurallara uygun davranışlar, kabul edilen kelimeler gibi. Dile hafif gelen bir ibadet mizanda ağır, dile ağır gelen bir ibadet ise mizanda hafif olabilmektedir. Örneğin “*Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Rasûlullah*” sözü dil ile kolaylıkla söylenebilmektedir. Dolayısıyla hem bedene ve hem de dile hafif gelmektedir. Tevhid kelimesi insana Rahman tarafından verilen nimetlerin en faziletlisini oluşturmaktadır. Kişi, sözlerin en faziletlisi olan bu sözü dile getirmekle Allah’ın nimetini elde eder ve gazabını savar. Nebî (s.a.s.)’e, “*Amellerin hangisi en faziletlidir?*” diye sorulduğunda, Rasûlullah (s.a.s.): “*Allah’a iman*” demiştir. Böylelikle Nebî (s.a.s.) Allah’a iman etmeyi, uygulaması daha zor olan cihattan üstün saymıştır.¹ Uygulamadaki kolaylığına ve gerçekleşmedeki hafifliğine rağmen, tevhid bilgisi bilgilerin en faziletlesi, ona itikat ise itikatların en üstünüdür.”²

‘İz b. Abdisselam’ın cevabında da görüldüğü üzere kişinin ameli, çok veya az yapılmasıyla ölçülmemektedir. Kanaatimizce önemli olan niyettir. Samimi bir şekilde yapılan bir ibadetin Allah Teala tarafından kabul edilmesine mani olacak bir durum söz konusu olamaz. Zira ayetlerde de geçtiği üzere Allah dilerse affeder. O’nun, kullarının bütün günahlarını bağışlamasına hiçbir engel yoktur. Bunun aksini düşünmek yaratıcıya bir sınırlandırma koymak demektedir ki bu durumda da O’nun yaratıcılık özelliği olamaz.

Yapılan ibadetler sonucunda kazanılan sevap, ibadetin uygulanmasındaki zorluk veya yorgunluk miktarına bağlı değildir. Ebû’d-Derdâ’dan Nebî (s.a.s.)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Ben size amellerinizin en hayırlısını, Mâlikiniz (Allah) katında en çok beğenilen, cennetteki derecelerinizi en çok yükselten, altın ve gümüşü Allah yoluna vermekten size daha sevaplı olan ve düşmanınıza rastlayıp da boyunlarınızı vurmasından (şehid edilmenizden) daha üstün, faziletli bir işi haber vermiyeyim mi?*” Sahabiler: “*Bu amel nedir Yâ Rasûlullah?*” dediler. Allah Resûl’ü şöyle buyurdu: “*Allah’ı zikretmektir.*”³

¹ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, (İman, 18), I, 2, nu: 19.

² ‘İz b. Abdisselam, *Kavâidu’l-Ahkâm*, I, 34–36.

³ İbn Mâce, *es-Sünen*, (Edeb, 53), nu: 3790; Hâkim, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, I, 496.

Ebû Hureyre de Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Hiç kimse yüz kez *Subhânallâhi* ve *bihamdihi* diyerek sabahlayan ve akşamlayan kimseden daha faziletli bir şey söyleyemez.” Aynı zamanda Ebû Hureyre Nebî (s.a.s.)’den şu hadisi de rivayet etmiştir: “*Dile hafif, mizanda ağır, Allah’a sevimli gelen iki kelime vardır. Subhânallâhi ve bihamdihi Subhânallâhil azîm.*”⁴

Allah Teala'nın önceden yapılmış olup daha sonra da defalarca yapılacak olan günahları bağışlamasının bu namazı kılmak sonucunda elde edileceğini içeren bu hadise tekrar baktığımızda; O'nun bu bağışlamayı tek bir amelde toplamasına hiçbir engel olmadığı kanaatindeyiz. Müslim tarafından rivayet edilen Ebû Katâde hadisi de buna bir örnek teşkil etmektedir. Şöyleki; “*Arafe günü oruç tutan kimsenin iki senelik günahı bağışlanır. Geçen senenin ve devam eden senenin.*”⁵ Bu hadise göre, kişinin ilk sene işlediği ve ikinci senede işleyeceği bütün günahlar bağışlanmaktadır. Bu bağışlama sadece bir seneye sınırlı olsaydı bile, günah vuku bulmadan önce veya vuku bulduktan sonra bir bağışlanma olacağına işaretttir. Yani her iki durumda da bağışlanma söz konusudur.

Tesbih namazını kılma şeklinin diğer namazların kılınış şekline farklı olduğu için eleştirildiği hususuna değinmiştik. Bazı âlimler onu namaz şekline aykırı olarak kabul ettikleri için reddetmişlerdir. Dolayısıyla bu namazın varlığını kabul eden gurup da onu araştırmış ve bir takım gerekçeler sunarak onların bu görüşlerini çürütmeye çalışmışlardır.

İlk olarak, tesbih namazının şeklen diğer namazlardan farklı olduğu doğrudur. Ancak söz konusu hadisin sahihliği delillerle sabit olduktan sonra zayıflığı için her hangi bir gerekçe kalmamaktadır.⁶ İkinci olarak, bu namazı şekil bakımından diğer namazlardan farklı kılan özelliklerden biri de istirahat celsesinin uzun olmasıdır. İstirahat celsesi şer'an meşru olup, söz konusu namazdaki uzunluğu da ancak zikirledir.⁷ ‘Iraki Tirmizi’nin şerhinde, nafilâ namaz kılarken bir rekât dahi kılınsa kıyam ve kuudun yapılmasının caiz olduğunu belirtmiştir.⁸ Bu da namazın şeklen farklı olabileceğinin delillerinden birisidir. Son olarak da kûsuf namazı örnek

⁴ Buhârî, *a. g. e.*, (Eymân ve'n-Nuzûr, 19), VII, 229-230, nu: 57.

⁵ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Sıyam, 36), I, 818, nu: 197.

⁶ Muhammed Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, Beyrut 2001, I, 351.

⁷ İbn ‘Allân, *el-Futûhâtu'r-Rabbâniye*, IV, 308.

⁸ İbn ‘Allân, *a. g. e.*, IV, 308.

gösterilebilir. Onun kılınış şekli de tesbih namazı gibi diğer namazlardan farklıdır. O tek bir rükûda iki rükuyu içerir.⁹ Diğer namazlardan farklı olması bakımından, tesbih namazının istirahat celsesinin uzun olması küsuf namazının ikinci rükûsu gibidir.¹⁰

II- HADİSİ KUVVETLİ KABUL EDENLER

Tesbih namazı hadisi sahih veya zayıf olması noktasında tartışmalı bir hadistir. Söz konusu hadisin sahih olduğu görüşünde olanlar, bu görüşlerini kuvvetlendirmek için farklı deliller sunmuşlardır. Bu bölümde, tesbih namazı hadisinin sahih veya hasen olduğunu benimseyen âlimleri inceleyeceğiz.

Münzirî¹¹ bu hadisin sahabeden bir grup tarafından pek çok yolla rivayet edildiğini belirtmiştir. Örneğin ‘Ikrima hadisini; Ebû Bekir el-Âcurri, Ebû Muhammed Abdurrahim el-Mısrî, Ebû’l-Hasan el-Makdisî sahih görmektedir. Ebû Bekr b. Ebî Dâvud, babasını “*Tesbih namazı hakkında bundan başka sahih bir hadis yoktur*” derken işitmiştir. Müslim b. Haccac ise ‘Ikrima hadisinin İbn Abbâs’tan gelen senedi için “*Bu hadis bu senetten daha iyi bir senetle rivayet edilmedi*” demektedir.¹² Dârekutnî de şöyle demektedir: “*Kur’an sûrelerinin fazileti üzerine gelen rivayetlerin en sahihi İhlâs sûresi hakkında gelendir. Namazın faziletiyle ilgili olarak gelen rivayetlerin en sahihi de tesbih namazıyla ilgili olan hadistir*”.¹³

Hâkim’e göre söz konusu hadisin sıhhatine delil olarak gösterilen şey; etbau’t-tabiiinden imamların günümüze kadar bu namazı kılmaları, ona devam etmeleri ve birbirlerine bu namazı tavsiye ederek öğretmeleridir. Abdullah b. Mübârek de onlardan birisidir. Dolayısıyla Hâkim hadisi sahih gördüğünü belirtmektedir.¹⁴

Hadisin kuvvetli olduğu görüşünde olanlardan biri de Beyhakî (ö: 458/1066)’dir. Münzirî, Beyhakî’nin bu görüşünü naklettikten sonra şöyle demektedir: “*Abdullah b. Mübârek tesbih namazını kıları, salihler de onu*

⁹ Buhârî, *a. g. e.*, II, 529; Müslim, *a. g. e.*, II, 618.

¹⁰ İbn ‘Allân, *a. g. e.*, IV, 308.

¹¹ el-Münzirî, *et-Tergîb ve’t-Terhîb*, Mısır 1968, I, 238.

¹² Nevevî, *el-Ezkâr*, İstanbul 1986, s. 168; İbn Hacer, *Telhîsu’l-Habîr*, Kahire 1979, II, 7; Suyûtî, *el-Leâfî’l-Mesnû’a*, Mısır 1317, s. 24; Suyûtî, *en-Nüketü’l-Bedî’ât*, Kahire 1317, s. 83; İbn ‘Arrâk, *Tenzîhu’s-Şerîati’l-Merfû’a*, Beyrut 1981, II, s. 108; Şevkânî, *Tuhfetu’z-Zâkirîn*, Beyrut 1988, s. 185.

¹³ *el-Ezkâr*, s. 168; *Telhîsu’l-Habîr*, II, 7; *el-Leâfî’l-Mesnû’a*, s. 24; *en-Nüketü’l-Bedî’ât*, s. 83; *Tuhfetu’z-Zâkirîn*, s. 185.

¹⁴ Hâkim, *a. g. e.*, I, 318–320.

*birbirlerine tavsiye ederlerdi. Hadisin merfû hadis seviyesine yükselmesi bu sebeptendir”.*¹⁵

İbn Hacer de, Ebû Ali b. es-Seken’in bu hadisin sahih olduğu görüşünde olduğunu bildirmiştir.¹⁶ Deylemî de bu konudaki görüşünü şu şekilde belirtmektedir: *“Tesbih namazı namazların en meşhuru olup senet yönüyle de en sahih senede sahiptir”.*¹⁷

Suyûtî, Ebû Musa el-Medîni’nin bu konuyla alakalı hadisi sahih kabul ederek bu konuda bir cüz te’lif ettiğini söylemektedir.¹⁸

Nevevî, içerisinde çok fazla tesbihe yer vermesinden dolayı bu namazın tesbih namazı olarak isimlendirildiğini belirtmiştir. Bu konudaki hadis Tirmizî’nin kitabında hasen olarak gelmiştir.¹⁹

İbn Hacer daha önce zikredilenlere ek olarak Âcurri, Hatib Bağdâdî, Ebû Sa’d es-Sem‘ânî, Ebû Musa el-Medîni, Ebû’l-Hasan b. Mufaddal, el-Münzirî, İbnu’s-Salâh, Nevevî ve Subkî’nin tesbih namazı hadisini sahih ve hasen olarak kabul edenler arasında yer aldığını belirtmiştir.²⁰

İlteka es-Subkî’ye göre tesbih namazı hadisi hasen bir hadistir.²¹ Tac es-Subkî’ye göre ise bu konudaki hadis sıhhat yönünden gariptir.²² el-‘Alâî ise tesbih namazı hadisinin hasen bir hadis olduğu görüşündedir.²³ Sirâcuddîn el-Bulkunî Tadrîb’de; *“Tesbih namazı hadisi sahihtir, tariklerinin bir kısmı diğer bir kısmını desteklemektedir. Tesbih namazı sünnettir. Onunla amel edilmesi gerekir”* demektedir.²⁴

İbn Nâsiriddîn hadisi kuvvetli olarak kabul etmektedir. Suyûtî de hadisi kuvvetlendirerek onun sıhhati konusunda bir risale kaleme almıştır.²⁵ Daha önce

¹⁵ *et- Tergîb ve’t-Terhîb*, I, 239.

¹⁶ *Telhîsu’l-Habîr*, II, 7.

¹⁷ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 23.

¹⁸ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 23.

¹⁹ Nevevî, *Tehzîbü’l-Esmâ ve’l-Lugât*, Beyrut trz. , III, 144.

²⁰ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 23.

²¹ İbn ‘Allân, *a. g. e.* , IV, 319.

²² Zebîdî, *İthâfu’s-Sâdeti’l-Muttekin*, Mısır 1311, IV, 381.

²³ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 23.

²⁴ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 23.

²⁵ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 20–24.

bahsettiğimiz üzere İbn Hacer de hadisin bazı tarîkleri ile sahih, bazı tarîkleri ile ise hasen olarak kabul etmektedir.

İbn Hacer el-Heytemî bu konudaki görüşünü şu şekilde belirtmektedir: *“Hakikat şu ki tesbih namazı hadisi hasen li gayrihidir. İbn Huzeyme²⁶ ve Hâkim gibi onu mutlak olarak sahih kabul edenlerce hadis, hasen olarak tedavülde olup yorumlanır ancak şahitlerinin çokluğu sebebiyle sahih olarak isimlendirilir. Hadisi mutlak olarak zayıf kabul edenler ise tarîklerinin tekliğini kastederek bu görüşü benimsemişlerdir. Ancak farklı muhaddisler ile fakihlerin ibareleri arasında her hangi bir çelişki söz konusu değildir. Bununla birlikte sadece bir yazarın farklı kitaplarındaki sözlerinde çelişki olabilmektedir. Birinde hasen olduğu yönünde görüş belirtirken bir diğer kitabında zayıf diyebilmektedir. Nevevî ve Askalânî gibi.”²⁷*

Leknevî'den nakledildiğine göre o şöyle demektedir: *“İbnü'l-Cevzî tesbih namazı hadisine Mevzûât'ında yer verdiği için hadis hafızları onu şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdir. Özetle İbnü'l-Cevzî hadis üzerinde fazla durmadan hadise üstün körü mevzû hükmünü vermesindeki eleştirilerin tutarsızlığı ve tarîklerinin çokluğundan dolayı hadis sahih olmasa bile hasendir. Hadisi zayıf olarak kabul edenler; tarîkleri birleştirmeksizin, onların teferrüdü nedeniyle bu görüşü benimsemişlerdir. Hadisin sahih ya da hasen olduğunu kabul edenler ise tarîklerin çokluğuna bakarak ve bunlardan bir kısmının sahih olma şartlarını taşıdığını görerek hadisin sahih veya hasen olduğuna kanaat getirmişlerdir. Şüphesizki o, imamlarımızın kitaplarında kalınış şekli ile birlikte bahsettiği sünnetin ta kendisidir.”²⁸*

Ebû'l-Hasan es-Sindî ise görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: *“Hadis hafızları söz konusu hadis hakkında farklı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hadisin sahihliğinin sabit olduğu ve kendisiyle amel edilmesi gerektiği hususunda görüş birliğine varmışlardır. İnsanlar da bu mutabakat üzere onunla amel etmişlerdir.”²⁹*

²⁶ Diğer bölümde de geleceği gibi tesbih namazı hadisinin sahih olduğu hususunda her hangi bir görüş beyan etmemiştir. Sahih veya zayıf olarak kabul edenleri zikretmekle yetinmiştir. Bkz. İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, Beyrut 1971, II, 223.

²⁷ Câsim b. Süleyman, *et-Tenkîh limâ Câne fî Salâti't-Tesbih*, Beyrut 1986, s. 67–68.

²⁸ el-Leknevî, *Âsâru'l-Merfû'a*, Beyrut 1984, s. 137–138.

²⁹ İbn Mâce, *a. g. e.*, IV, 188.

Zebîdî, İbn Abbâs hadisini sahih olarak kabul etmiştir.³⁰ Muhaddis Ebû'l-Hasenat el-Leknevî bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: “*Sika ravilerin büyükleri tarafından gelen bu ibareler, tesbih namazı hadisinin mevzu olduğu görüşünün geçersiz olduğunu, bilakis onun kendisiyle delil getirilen sahih ya da hasen bir hadis olduğunu ortaya koymaktadır. İbnü'l-Cevzî ve yandaşları hariç muhaddislerin hepsi bu hadisin zayıflığı ya da sahihliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak onlardan hiçbir kimse onun mevzû olduğu yönünde bir görüş belirtmemiştir.*”³¹

Muhammed el-Mubârekfûrî bu hadisin hasen derecesinden daha aşağı olmadığı görüşündedir.³²

Ubeydullah el-Mubârekfûrî de bu konuda şöyle demektedir: “*Gerçek olan şu ki bana göre İbn Abbâs hadisi, mevzû veya yalan olması şöyle dursun zayıf bile değildir. Aksine bana göre o hasendir. Hadisin senedi hasen derecesinden daha aşağı değildir. Hatta kanıtlarının varlığı ve bazı senetlerinin zararsız olması sebebiyle sahih ligayrihi olmaması için neden yoktur. Hadis hafızlarının birçoğu, İbnü'l-Cevzî'nin İbn Abbâs hadisini Mevzûât'ta zikretmesine farklı şekillerde cevap vermişlerdir.*”³³

Ahmed Muhammed Şâkir de bu konudaki hadisin hasen olduğunu belirtmektedir.³⁴

Muhammed Nâsiruddîn Albânî bu hadisin kuvvetli olduğunu belirtmektedir.³⁵

Şuayb el-Arnaut da bu konuyla alakalı hadisin hasen olduğu görüşündedir.³⁶ Abdulkadir el-Arnaut'un görüşü ise bu hadisin sahih olduğu yönündedir.³⁷

³⁰ *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekin*, III, 473.

³¹ el-Leknevî, *a. g. e.*, s. 138.

³² Muhammed Mubârekfûrî, *a. g. e.*, II, 490.

³³ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 69.

³⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, Mısır 1962, II, 352.

³⁵ El-Hatîb et-Tebrizî, *Miškâtü'l-Mesâbîh*, Dimeşk 1961–1962, I, 418–419.

³⁶ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, Beyrut 1983, IV, 157.

³⁷ *el-Ezkâr*, s. 167–168.

Nurettin ‘Itr ise tesbih namazı hadisinin senedlerini tek tek inceledikten sonra hadisin bazı tarîkleriyle sahih, bazı tarîkleriyle hasen olduğunu söyleyerek şunu eklemektedir: “Tesbih namazı hadisi kuvvetli bir hadistir.”³⁸

Görüldüğü gibi, âlimlerin bir kısmı tesbih namazı hadisini sahih olarak kabul ederken bir kısmı da hasen olarak kabul etmektedir. Kanaatimizce bu hadis sahih ve hasen olarak kabul edilen tarîklerinin varlığı dolayısıyla kuvvetlidir. Bu durum hadisin delil olarak kullanabilmesini sağlamaktadır.

III- HADİSİ ZAYIF KABUL EDENLER

Tesbih namazı hadisini âlimlerin farklı şekillerde değerlendirdiğini belirtmiştik. Bir kısmı hadisi sahih, kendisiyle amel edilebilir olarak görürken bir kısmı zayıf diğer bir kısmı da böyle bir hadisin ancak uydurma olabileceğini savunmuşlardır. Bu bölümde hadisi zayıf olarak kabul edenleri zikredeceğiz.

İshak b. Hânî, Ahmed b. Hanbel’e tesbih namazı hakkındaki hadis sorulduğunda senedinin zayıf olduğunu söylediğini nakletmiştir.³⁹ Abdullah b. Ahmed, babamın şöyle dediğini işittim demektedir: “*Bana göre tesbih namazı sabit değildir. Onun senedi hakkında ihtilaf ettiler. Bana göre o sabit değildir*”. Sanki Ahmed b. Hanbel bu hadisi Amr b. Mâlik’den dolayı zayıf olarak kabul etmiştir. İbn Kudâme ise Muğnî’de “*Ahmed b. Hanbel, elini sallayarak sanki hadisin münker olduğunu kastetti*” demektedir.⁴⁰

Daha önce de belirttiğimiz üzere İbn Hacer, Ahmed b. Hanbel’in hadisin zayıf olduğuna dair hükmünden vazgeçtiği görüşünü benimsemiştir. Ancak bazı kimseler muhtemelen yanılarak onun, bu hadisin mevzu olduğuna dair hüküm verdiğini rivayet etmişlerdir.⁴¹

İbn Hacer, Sirâc el-Gazvîni’nin Ahmed b. Hanbel’in söz konusu hadisin mevzû olduğuna hükmettiğini bildirerek şöyle demektedir: “*Ahmed b. Hanbel’den nakledilene gelince, bu konuda farklı farklı görüşler bulunmaktadır çünkü naklin kendisinden olup olmadığı konusunda ihtilaf söz konusudur. Hiç kimse Ahmed b.*

³⁸ Nuruddin ‘Itr, *Hedyu’n-Nebî fi Salavâti’l-Hâssati*, Dımeşk 1985, s. 235–245.

³⁹ Abdullah b. Ahmed, *Mesâilü İmam Ahmed*, Beyrut 1988, s. 89.

⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyad 1981, II, 132.

⁴¹ *el-Leâli’l-Mesnû’a*, s. 24.

Hanbel'in bu hadisin mutlak anlamda mevzû olduğunu söylediğine dair bir açıklamada bulunmamıştır."⁴²

Tirmizî, Peygamber (s.a.s.)'den tesbih namazı hakkında birden çok hadis rivayet edildiğini fakat bunların çoğunun sahih olmadığını belirtmektedir.⁴³ İbn Hacer, Tirmizî'nin bu görüşünü araştırarak şöyle demiştir: "*Tirmizî bu sözünüyle hadisin sahih olmadığını kastetti. Bu ise onun hasen oluşunu bozmaz. Eğer hadisin vasfını kastetti ise onun bu sözü geneli olumsuzlaştırılmaz*".⁴⁴

İbnü'l-Cevzî⁴⁵ ve Münzirî⁴⁶, Ukaylî'nin tesbih namazı hakkındaki görüşünü şu şekilde naklettiler: "*Tesbih namazı hakkındaki hadis sabit değildir*".

İbn Huzeyme hadisin tashihi hususunda şöyle dedi: "*Şayet tesbih namazı hakkındaki haber doğruysa kalpte bu senetle alakalı tereddüt vardır*".⁴⁷

Kadı Ebû Bekir b. el-Arabî'nin bu konudaki görüşü ise, Abbâs'la Hz. Peygamber arasında geçen diyalogu anlatan Ebû Râfi' hadisinin zayıf olduğu yönündedir. Ne sahih ne de hasen olma noktasında bunun aslı yoktur. Tarîklerinde ve niteliğinde garip olsa bile hadisin doğruluğunun sabit oluşu sana yeterli olacak bir delildir. Tirmizî de aldanılmaması için bu hususa dikkat çekmiştir.⁴⁸

İmamlar ve hafızlar, İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi istilâh kaidelerine ve usule uymaksızın *Mevzûât* kitabına almasını hoş karşılamadılar.⁴⁹ Bir hadise mevzû hükmünü vermek, hadisin senedinde yalancılıkla suçlanan biri olmadıkça mümkün değildir. Bu, âlimlerin mevzû hadisler için koyduğu bir hüküm olup buradaki hadisle örtüşmez. Çünkü bu hadisin tarîkleri hadis uyduran kimselerden ve yalancılardan arınmıştır. Hatta bizzat bu hadis hasen lizatihidir.⁵⁰

⁴² Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 72.

⁴³ Tirmizî, *a. g. e.*, II, 348.

⁴⁴ İbn 'Allân, *a. g. e.*, IV, 317.

⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, Medine 1966, II, 146.

⁴⁶ Münzirî, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvud*, Beyrut trz., II, 89.

⁴⁷ İbn Huzeyme, *a. g. e.*, II, 223.

⁴⁸ Kadı Ebû Bekir, *Arzatu'l-Ahvezî*, Suriye trz., II, 266–267; *el-Ezkâr*, s. 168.

⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *a. g. e.*, II, 143–146.

⁵⁰ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 73.

Celal es-Suyûtî *el-Leâli* adlı eserinde imamlar ve hafızların İbnü'l-Cevzî'nin Mevzûâtında bu üç hadise yer vermesinden dolayı onu tenkit ettiklerini söylemektedir.⁵¹ Tenkitlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Zerkeşî İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi *Mevzûat*'ta tahrir etmekle hata ettiğini belirtmektedir. Çünkü İbnü'l-Cevzî hadisi üç tarîkle rivayet etmiştir. Bu tarîklerden birisi de İbn Abbâs tarîkından rivayet edilen hadistir. Zerkeşî'ye göre bu hadis mevzû olması şöyle dursun zayıf bile olmayıp aksine sahihtir. İbnü'l-Cevzî, senedin ravilerinden Musa b. Abdulaziz'i illetli olarak görmüştür. Bunun sebebi, Musa b. Abdulaziz'in meçhul olduğunu düşünmesidir. Hâlbuki İbnü'l-Cevzî'nin bu kanısı doğru değildir. Çünkü Bişr b. Hakem, oğlu Abdurrahman, İshak b. Ebî İsrâîl, Zeyd b. Mübârek es-San'ânî ve daha birçok ravi Musa b. Abdulaziz'den hadis rivayetinde bulunmuşlardır. İbn Ma'în ve Nesâî onun zararsız olduğunu kabul etmişlerdir. Şayet Musa b. Abdulaziz'in meçhul bir ravi olsaydı bile bu durum hadisin mevzu olmasını gerektirmezdi çünkü hadisin senedinde hadis uydurmakla suçlanan birisi yoktur.

İbnü'l-Cevzî'nin rivayet ettiği diğer iki tarîk ise zayıftır. Ancak bu iki hadisin senetlerinin zayıf olması onların mevzu olmasını gerektirmez. İbnü'l-Cevzî söz konusu hadiste işin kolayına kaçarak ona mevzû hükmünü vermiştir.⁵²

İbn Nâsiruddîn sadece bir ravi dolayısıyla hadisin mevzû olduğu hükmüne varılmasını eleştirmektedir.⁵³

İbn Hacer de İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi *Mevzûât*'ta zikretmekle hata ettiğini görüşündedir.⁵⁴ Alâî, İbn 'Arrâk ve Zebîdî⁵⁵ de İbnü'l-Cevzî'nin bu konuda hatalı davrandığını düşünenlerdendir.

İbnü'l-Cevzî, işin kolayına kaçarak bir hadisin mevzuluğuna hükmetme konusunda âlimler arasında meşhur olmuştur.⁵⁶ Müslim'in *Sahih*'inde Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet edilen bir hadise mevzu olarak hükmetmesi de hüküm verme konusunda çok aceleci davrandığının bir göstergesidir.⁵⁷

⁵¹ *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 23.

⁵² *el-Leâli'l-Mesnû'a*, s. 23.

⁵³ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 74.

⁵⁴ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 74.

⁵⁵ *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekîn*, III, 474.

⁵⁶ İbn Kesîr, *Bâisu'l-Hasîs*, Beyrut trz., s. 79.

⁵⁷ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *a. g. e.*, III, 101.

Şaşılabacak ve hayret edilecek şeylerden biri de, İbnü'l-Cevzî, tesbih namazı hadisine mevzû hükmü vermiş olmasına rağmen 'Ahkâmu'n-Nisâ' isimli kitabında 'et-Tesbihât ve'l-Ezkâr' adlı bölümde konumuz olan tesbih namazı hadisiyle delil getirerek şöyle demektedir: *"Tatavvu namazlarına gelince; Kuşluk Namazı, İbn Abbâs'tan rivayet edilen tesbih namazı onlardandır."*⁵⁸ Görüldüğü gibi hadisi zikretmiş ancak her hangi bir şekilde onun zayıf ya da mevzû bir hadis olduğunu belirtmemiştir. Burada sanki tesbih namazı hadisini *Mevzûât*'ında zikretmemiş gibidir.

Sehâvî, İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ta uydurma veya zayıf olarak nitelediği hadislerin birçoğunu 'el-Ilelu'l-Mütenâhiyetü fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye' isimli kitabında tahrir ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Sehâvî şunu da eklemektedir: *"Hatta İbnü'l-Cevzî vaaz niteliğindeki tasniflerinde de pek çok mevzû ve zayıf hadisleri delil olarak kullanmıştır."*⁵⁹

Nevevî de tesbih namazı hadisinin zayıf olduğunu kabul etmiş ve şöyle demiştir: *"Tesbih namazının müstehap olup olmadığı konusunda tartışma vardır çünkü bu hadis zayıftır ve bu namaz bilinen namaz şekillerinden farklıdır. Delil olmaksızın onunla amel edilmemesi gerekir ki bu konudaki hadis sabit değildir."*⁶⁰

Buradan anlaşılıyor ki, Nevevî fezail amellerde zayıf hadisle amel etmeyi uygun görmemektedir.

İbn Teymiyye de tesbih namazı hadisini zayıf olarak kabul edenler arasındadır. O bu görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: *"Ayet, sûre ve tesbih sayısının tahmini değeri ile ilgili her hadis âlimlerin ortak görüşü ile yalandır. Ancak tesbih namazı hadisi bunun dışındadır. Bu konuda iki görüş vardır. Bir gurup âlim hadisin doğru olduğunu düşünmekte diğer gurup ise onun zayıf olduğunu kabul etmektedir. Tesbih namazı hadisinin zayıf olduğu yönündeki görüş daha baskındır. Bu sebeple müslümanların imamlarından hiç biri söz konusu hadisi eserine almamıştır. Hatta*

⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *Ahkâmu'n-Nisâ*, Kahire trz. , s. 44-45.

⁵⁹ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, Kahire 1968, I, 237-238.

⁶⁰ Nevevî, *El-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr trz. , II, 54; Nevevî, daha önce de zikrettiğimiz gibi *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*'ında tesbih namazı hadisini hasen olarak kabul etmektedir. Bkz. *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, III, 144.

Ahmed b. Hanbel ve sahabe⁶¹ imamları onun mekruh olduğunu kabul ederek bu konudaki hadisi eleştirmişlerdir. Mâlik, Ebû Hanîfe ve bunların dışındakilere gelince, onlar söz konusu hadisi işitmemişlerdir. Şâfî'nin ve Ahmed b. Hanbel'in arkadaşlarından müstehap olarak kabul edenlerin ise kendi seçimidir. İmamlardan her hangi bir nakil yoktur. Ancak Abdullah b. Mübârek hadiste geçtiği şekliyle, kıyamdan önceki celseyi (yani on tesbih okunan istirahat celsesini) müstehap olarak kabul etmemiştir. O bu tesbihi kıyamda okumuştur. Abdullah b. Mübârek'in tesbih namazını bu şekilde kılışı kabul edilebilir. Müstehap olan da budur. Aslı olmayan hadisle sünnet sabit değildir.'⁶²

İbn Teymiyye'nin bu görüşünü değerlendirdiğimizde ulaştığımız sonuçlar dikkat çekicidir. O, tesbih namazı hadisinin âlimler tarafından yalan olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Bu görüşüyle tesbih namazı hakkındaki uydurma hadisleri kastetmiş olabilir. Ancak sened yönünden sahih olan hadisler açısından bu kabul edilemez bir genellemedir. Çünkü onların senedinde hadis uydurmakla veya yalancılıkla suçlanan bir ravi bulunmamaktadır. İbn Teymiyye'nin, imamların bu konudaki hadisi mekruh olarak kabul ettikleri ve onu eleştirdikleri hakkındaki görüşünü ise İbn Hacer'in daha önce de zikrettiğimiz araştırmasıyla cevap verebiliriz. Zira o, Ahmed b. Hanbel'in hadisin zayıf olduğu yönündeki görüşünden vazgeçtiğini tesbit etmiştir.

Zebîdî İhyâ şerhinde İbn Teymiyye'den şunu nakletmektedir: "Ahmed b. Hanbel ve diğer büyük imamlar tesbih namazı hadisini zayıf görmüşler ve onu mekruh olarak kabul etmişlerdir. Ne müslümanların imamları ne dört imam ve ne de Abdullah b. Mübârek onunla amel etmemiştir. Hatta Ahmed b. Hanbel'in onu mekruh kabul ettiğine ve imamlardan hiç birinin onu müstehap görmediğine dair nas mevcuttur. Ancak Abdullah b. Mübârek'in tesbih namazını kılış şekli caizdir. Çünkü o, tesbih namazını kılarken kıyamdan önce (yani istirahat celsesinde) on kez tesbih okumamış, kıyamda kırattan önce on beş, kırattan sonra da on kez tesbih okuyarak kılmıştır. Çünkü Abdullah b. Mübârek, şer'i namaz şeklinden farklı olan bu namazın kıyamdan önceki bu oturuş hariç meşru olduğu görüşündedir. Dolayısıyla Abdullah

⁶¹ Kitabın metninde 'eimmetü's-sahabeti' olarak geçmektedir. Aslında 'eshabihi' olması daha uygundur. Böylelikle Ahmed b. Hanbel'in arkadaşları kastedilmiş olurdu. Kelimenin tahrife uğramış olması muhtemeldir.

⁶² İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünne*, Mısır 1322, IV, 116.

b. Mübârek tesbih namazının bu şekilde kılınmasını mübah olarak kabul etmiş, diğer kılınmış şeklini ise mübah görmemiştir. Şeriatın isbatı, sıhhati bilinmeyen hadislerle caiz değilse nasıl olur da mevzu olduğu bilinen bir hadislerle caiz olur? “Şayet şunu şunu yaparsan günahlarının gizlisini saklısını, küçüğünü büyüğünü, önce işlediğini sonra işlediğini Allah Teala bağışlar”. Bu söz Resûlullah’ın ibadetleri içeren sünnet mantığına aykırıdır. Dört rekatten ibaret olan bir namaz bütün günahların bağışlanmasını sağlayamaz. Kulun geçmiş ve gelecek tüm günahlarının affedileceğini garantileyen ameller hakkında Nebî (s.a.s.)’in kefil olduğu sabit değildir. Abdulazim el-Münzirî, günahların affedileceğini garantileyen ameller hakkında bir musannef derlemiştir. Bu konuya dair musannefde yer alan hadislerin hepsi sadece zayıf değil aynı zamanda batıldır. Bununla beraber Hz. Peygamber’in buyurduğu sahih hadisler ise şunlardır: “İmanlı olarak ve sevabını Allah’tan umarak Ramazan ayını oruç tutarak geçiren kimsenin geçmiş günahları mağfiret olunur”. “Kadir gecesini, inanarak ve karşılığını Allah’tan umarak ibadet eden kimsenin geçmiş günahları mağfiret olunur”. “Bu beyti müstehcen bir şekilde konuşmadan ve günaha girmeden hacceden kimse anasından doğduğu günkü gibi günahlarından aranır”. “Benim abdest alışıma gibi abdest alıp iki rekât namaz kılan ve bu namazda kendi kendine her hangi bir şey konuşmayan kimsenin günahları mağfiret olunur”. Bu hadisler ve benzerleri sahih ehli tarafından rivayet edilen ve ilim ehline kabul gören sahih hadislerdir.”⁶³

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye tesbih namazı hakkındaki olumsuz görüşleri tek tek ele almış ve kendi kriterlerini belirliyerek tesbih namazı hadisini bu ölçüleri içerisinde uydurma olarak kabul etmiştir.

Tesbih namazı Ahmed b. Hanbel hariç diğer imamların üzerinde görüş beyan etmediği bir meseledir. Bu durum hadisin mekruh olduğu anlamına gelmez. Şayet böyle olsaydı, herkesten daha iyi bilmelerine ve daha fazla savunmalarına rağmen Şâfiî ve Hanefî imamlarının büyüklerinin tesbih namazının müstehap olduğu görüşünü benimsediklerini bulamazdık. Nitekim dört mezhep imamının hiç birisinden tesbih namazının mekruh olduğuna ve onu yerdiklerine dair bir şey

⁶³ *İthâfu’s-Sâdeti’l-Muttekin*, III, 482.

bulamadık. Ahmed ise daha önce de bahsettiğimiz gibi hadisin zayıflığı görüşünü benimsemekten vazgeçmiştir.

Zebîdî, “*Ne Müslümanların imamları ne dört imam ne de Abdullah b. Mübarek bu hadisle amel etmedi*” inceleyerek ulaştığı sonucu şu şekilde belirtmiştir: “*Bu gariptir. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere Ebû'l-Cevzâ'nın ve İbn Ebî Revvâd'ın bu namazla ameli sabittir. O ikisi İbn Mübârek'ten daha önce yaşamışlardır. Abdullah b. Mübârek'in de onunla ameli sabit olup insanları buna teşvik etmiştir. Ona göre hadisin tarîkı sahih olmasaydı onunla amel etmesi ve insanları onunla amel etmeye teşvik etmesi doğru olmazdı*”.⁶⁴

İbn Teymiyye'nin, Abdullah b. Mübârek'in amel ettiği namazın şeklini göz önüne alarak onun tesbih namazının şeklinden farklı olup başka bir namaz olduğunu belirtmiştir. Bunda Abdullah b. Mübârek'in istirahat celsesi tesbihini kırattan önce yapması sebebiyle bu sonuca varmıştır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Abdullah b. Mübârek'in kıldığı namaz şekli ilk bölümde de geçtiği üzere tesbih namazı hadisinin bazı rivayetlerinde gelmiştir. Buradan Abdullah b. Mübârek'in tesbih namazıyla amel etmeyi terk ettiği sonucu çıkmaz. “*Peki, Abdullah b. Mübârek'in sınırlı sayıda ve çok tesbih içeren bu namazı uygulaması nereden kaynaklandı?*” şeklinde bir soru sorulabilir. Hiç şüphesiz ki bu soruya verilebilecek en iyi cevap, Abdullah b. Mübârek'in tesbih namazı hadisini delil olarak aldığı yönünde olacaktır. Aksi halde delilsiz amel etmiş olur ki Abdullah b. Mübârek sünnete sıkı sarılan âlimlerden birisi olduğu için onun hakkında böyle bir şey düşünülemez.

İbn Teymiyye'nin “*Tesbih namazını kılan kimsenin gelecek günahlarının bağışlandığına dair Nebî (s.a.s.)'in garanti verdiği sabit olmamıştır*” görüşü sahih değildir. Bu konuda rivayet edilen hadislerin birçoğu bu manadadır. Ayrıca tesbih namazı hadisi hakkında tenkit olması onun zayıf olmasını gerektirmez, o sahih tarîkleri ile varlığını isbat etmiş bir hadistir. Allah Teala'nın, kişinin gelecek günahlarını bağışlamasına her hangi bir mani yoktur. Bunu ayet-i celilesinde de güzel bir şekilde beyan etmiştir: “*Allah faziletini dilediğine verir. Muhakkak ki Allah büyük fazıl sahibidir*”.⁶⁵

⁶⁴ *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekîn*, III, 482.

⁶⁵ Hadid, 57/21.

İbn Teymiyye ve Mizzî tesbih namazı hadisinin zayıf olduğu görüşündedir. Zehebî ise bu konuda her hangi bir görüş belirtmemiştir. İbn Abdulhâdî ise onların hükümlerini vermiş ancak kendi görüşünü belirtmemiştir.⁶⁶ El-Leknevî de İbnü'l-Cevzî ve İbn Teymiyye'nin tesbih namazıyla ilgili rivayetleri mevzu olarak kabul ettiklerini, onları taklid edenlerin de aynı yolu tuttuklarını belirtir. El-Leknevî bir gerçeğe parmak basarak, bu insanların İbn Teymiyye'nin beyanlarını gökten inmiş vahiy gibi kabul ettiklerini, karşılıklarına ne kadar kuvvetli deliller getirilirse getirilsin ikna olmadıklarını belirtir ve tesbih namazının varlığını isbat etmeye girişir.⁶⁷

Firûzâbâdî (ö: 826/1423), “*Tesbih namazı hakkında sahih hadis yoktur*” demektedir. Firûzâbâdî de İbnü'l-Cevzî gibi güç beğenir olmasıyla bilinir.⁶⁸

Şevkânî de tesbih namazı hadisini zayıf olarak kabul edenler arasındadır. O, İbnü'l-Cevzî'nin konumuz olan hadisi *Mevzûât*'ına almasını doğru bulmuştur. Şevkânî bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: “Şüphesiz bu namazın sıfatında şüphe yoktur. Onun kılınıp şeklinde şiddetli bir acaiplik vardır. Nebevi öğretilerin cereyan ettiği şekle aykırıdır. Zevk ona şahittir, kalp onu tasdik eder. Bana göre İbnü'l-Cevzî bu hadisi *Mevzûât*'ta zikretmekle doğru bir şey yaptı. Suyûtî de onun *Mevzûât*'ına aldığı bu hadisin tarîklerini tek tek inceledikten sonra görüşünü ne de güzel beyan etti: “*Gerçek olan şu ki; hadisin bütün yolları zayıftır. İbn Abbâs hadisi hasen şartına yaklaşıyor ancak o da ferdiyetin şiddeti, delil olma yönünden mutabun ve kanıtın yokluğu ve şeklinin diğer namaz şekillerine olan muhalefeti sebebiyle şazdır*”.⁶⁹

Şevkânî Suyûtî'nin bu görüşü belirttiğini ifade etmekte yanılmıştır çünkü bu görüş İbn Hacer'e aittir.⁷⁰ Suyûtî eserinde bunu ona atfederek kullanmıştır ancak bu Şevkânî'nin gözünden kaçmış olacak ki aynı yanlışı '*Fevâidi'l-Mecmûa*' adlı eserinde de tekrarlamıştır.⁷¹ Leknevî bu durumu fark etmiş ve *Âsâru'l-Merfûa*'da bu noktaya değinmiştir.⁷²

⁶⁶ *Telhîsu'l-Habîr*, II, 7.

⁶⁷ Bkz. el-Leknevî, *el-Âsâru'l-Merfû'a*, s. 123–143.

⁶⁸ El-Leknevî, *er-Raf' ve't-Tekmil*, Halep 1968, s. 141.

⁶⁹ *Tuhfetu'z-Zâkirîn*, s.180; *el-Leâlî'l-Mesnû'a*, s. 24.

⁷⁰ *Telhîsu'l-Habîr*, II, 7.

⁷¹ *Fevâidu'l-Mecmûa*, Kahire 1960, s. 38.

⁷² el-Leknevî, *el-Âsâru'l-Merfû'a*, s. 140.

Şevkânî başka bir eserinde ise; tesbih namazı hadisi hakkında insanların farklı görüşlerde olmasına ve hatta bazı imamların onun mevzu olduğunu söylemesine, bir grubun da onun zayıf olduğunu ve onunla amel etmenin helal olmadığını belirtmesine rağmen bazı kimselerin hala tesbih namazı ile ilgili hadisi desteklemesine şaşmaktadır. Şevkânî bu konudaki görüşünü şu şekilde bağlamaktadır: Peygamber (s.a.s.) sözü ile haşır neşir olan her bir kimse bu hadiste göreceği şeyi kendinde de bulacaktır. Allah Teala kendisiyle ilgili vuku bulan her işte genişlik kılmıştır. Söz konusu hadis ise sahihlik, zayıflık ve mevzuluk arasında tereddütlüdür. Yapılması sahih olana yapışmak gerekir. Kendisinde şek ve şüphe olmayan ise sahihtir.”⁷³

Şevkânî'nin bu görüşü Leknevî tarafından incelenerek ona şu şekilde sorgulamalar getirilmiştir:

İlk olarak hadisin sıhhati, zayıflığı ve mevzuluğu hakkında farklı görüşlerin olması söz konusu hadisi tafsilat sahasından çıkarmaz. Bu konuda, mutaassıb olanlar ve aşırıya gidenler gibi farklı görüşlerin incelenmesi gerekmektedir. Onların hükümlerinde kabul ettikleri delillere bakarak net olanını kabul etmeli, bulanık olanını ise terk etmelidir. Düşünmeksizin ihtilaf edilen konularda bir şey seçmede acele edilmemelidir. Daha önce de geçtiği gibi tesbih namazı hadisinin uydurma olduğuna hükmedenlerin hükümleri dikkate alınmamalıdır. Bu şekilde hüküm verenlerin hükümleri batıldır. Hadisin zayıf olduğuna hükmetmek de bütün tarîklerini tarafsız olarak incelemekle mümkündür. Derinlemesine incelendiğinde ise her ne kadar bazı tarîklerinin zayıf olduğu doğru ise de geriye kalan birçok tarîk sahihtir. Bu durumda sahih olan tarîkler kabul edilerek zayıf tarîkler dışarıda kalacaktır. Böylelikle zayıflık ihtimalinin doğrudan ortadan kalktığı görülecektir.⁷⁴

İkinci olarak, Şevkânî “*Bu hadisle amel etmek helal olmaz*” görüşüyle hadisi zayıf olarak vasıflandırmıştır. Bu, açık bir kandırmacadan yoksun değildir. Mutlak olarak zayıf olan bir hadisle amel etmek kesinlikle batıldır. Evet, bir hadisin senedinde metruk, adaletten düşmüş ya da yalancı ve yalanla itham edilmiş bir ravi bulunduğu takdirde bu hadis zayıftır. Böyle bir durumda hadisin zayıflığından dolayı

⁷³ Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerâr el-Mütedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, Beyrut 1980, I, 328.

⁷⁴ el-Leknevî, *a. g. e.*, s. 141–143.

onunla amel edilmez. Ancak burada hadisin zayıflığını öne sürenlerin hiç birisi bu görüşlerinin sebebini açık bir şekilde ortaya koyamamıştır.

Üçüncü olarak Şevkânî'nin "*Peygamber sözü ile haşır neşir olan her bir kimse bu hadiste göreceği şeyi kendinde de bulacaktır*" görüşü açık bir yanıltmadır yani bir tür kelime oyunudur. Müslim, Ebû Dâvud, Münzirî, Askalânî, Âcurri ve benzeri âlimler, bu temiz sanatta mahir kimselerin önde gelenleri olup sabah akşam Nebevi hadisle meşgul olmuşlardır. Onlar mevzu hadislerde bulduklarını tesbih namazı hadisinde bulamamışlardır. Eleştirilerinin kuvvetine ve maharetlerinin kemaline rağmen onu muhtelak haberler arasında saymamışlardır. Eser taşıyıcıları büyüklerine muhalefet eden kimselerdir. Basiretli kimselerin burada göremediğini kendisi görür. Onun ilmi anlayışından daha büyüktür. Anlayışı ise görüşünden kıttır.⁷⁵

Son olarak da Şevkânî'nin "*Allah Teala kendisiyle alakalı vuku bulan işte genişlik kıldı. O ise sahihlik, zayıflık ve mevzûluk arasında tereddütlüdür*" görüşü ise mutlak olarak olduğu gibi alınmamalıdır. Haber üzerinde ihtilaf olması onunla amel edilemeyeceği anlamına gelmez. Bu konuyu merak ederek araştıran kimse şüphelerini ortadan kaldıracak bir delil elde edinceye kadar karar vermede aceleci davranmamalıdır. Gerekli delilleri elde ettiğinde ise hükme varması ve verdiği hükümle de amel etmesi vaciptir.

IV- HADİSİN MEŞRULUĞUNA DAİR FAKİHLERİN GÖRÜŞLERİ

Meşhur tabiiler ve onlardan sonra gelenler tesbih namazındaki büyük mükâfat ve sevabı bildiklerinden tesbih namazının kılınması hususunda ısrarcı olmuşlardır. İbn Hacer, Ebû'l-Cevzâ'nın tesbih namazı hadisinin kendisinden nakledildiği en eski ravi olduğunu bildirmektedir. Ebû'l-Cevzâ'nın gerçek ismi Evs b. Abdullah olup Tâbiîn'in güvenilir ravilerindendir. Dârekutnî ondan hasen bir senetle şu hadisi rivayet etmiştir: "Öğle ezanı okunduğunda mescide gelip müezzine: "*Rekatlerde (yani farz namaza başlamada) acele etmeyiniz*" diyordu ve ezanla kamet arasında tesbih namazı kılıyordu." Bu nakil aynı şekliyle Abdullah b. Nafi' den de gelmiştir. Abdulaziz b. Ebî Revvâd (Ebû'l-Cevzâ ve Abdulaziz b. Ebî Revvâd İbn Mübârek'ten daha daha önce yaşamışlardır) da "*Cenneti dileyen kimsenin tesbih namazı kılması gerekir*" demektedir. Onun tesbih namazı ile alakalı bu sözü teşvik içermektedir. Ebû

⁷⁵ el-Leknevî, *a. g. e.*, s. 141.

Osman el-Hayri ez-Zahid de şöyle diyerek bunu güçlendirmektedir: “*Tesbih namazı gibi şiddetli ve sıkıntılı bir namaz görmedim*”.⁷⁶

Tirmizî, Abdullah b. Mübârek’in ve birden çok ilim adamının tesbih namazını rivayet ederek bu namazdaki fazileti dile getirdiklerini belirtmektedir.⁷⁷

Ahmed b. Ubde, Ebû Vehb’den şu rivayeti dile getirmektedir: *Ebû Vehb dedi ki: “Abdullah b. Mübârek’e içinde tesbih zikredilen hadisi sordum. Şöyle açıkladı: Tekbir getirdikten sonra “Subhânekallâhümme ve bihamdik vetebâre kesmuk ve teala cedduk ve lâ ilâhe gayruk” de. Sonra onbeş kez “Subhânallâhi velhamdulillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber” deyip euzu besmele çekerek “Bismillâhirrahmânirrahîm” de. Sonrasında Fatiha ve bir sûre oku. Sonra yine on kez “Subhânallâhi velhamdulillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber” diyerek rükûa giderek on kez söyle, başını rükûdan kaldırarak yine on kez söyle. Sonrasında secdeye giderek on kez söyle, başını kaldırıp on kez söyle, ikinci secdeye giderek yine on kez söyle. Her bir rekâta yetmiş beş tesbih okuyarak bu şekilde dört rekât namaz kıl. Her rekâta on beş tesbihle başla, sonrasında ise on tesbih oku. Bu namazı gece kılan kimsenin iki rekatte bir selam vermesi daha hoştur. Gündüz kıldığında ise ister iki rekâta bir selam verir isterse dördüncü rekatin sonunda selam verir.”* Hadisin senedi sahihtir. Hâkim de onu Ebû Vehb’den başka bir tarikle rivayet ederek Abdullah b. Mübârek’ten rivayet edilen bu hadisin ravilerinin güvenilir olduğunu belirtmektedir. Zaten Abdullah İbn Mübârek, kendisine göre sahih olmayan bir senedi öğretmekle sorgulanamaz.⁷⁸

Taberî, birçok âlimin tesbih namazında i’tidalin ve iki secde arasındaki oturuşun uzun olması konusunda aralarında fikir ayrılığı olmakla birlikte onu kılmaktan menetmediklerini söyleyerek Ebû Muhammed el-Cüveynî’nin tesbih namazını bunun dışında olduğunu açıkladığını da ekledi.⁷⁹

Mezhep imamlarına gelince; Ahmed b. Hanbel hariç hiç birinden tesbih namazının müstehap veya mekruh olduğu hakkında her hangi bir görüş

⁷⁶ İbn ‘Allân, *a. g. e.*, IV, 319.

⁷⁷ Tirmizî, *a. g. e.*, II, 348.

⁷⁸ Hâkim, *a. g. e.*, I, 319–320.

⁷⁹ İbn ‘Allân, *a. g. e.*, IV, 308.

nakledilmemiştir. Ahmed b. Hanbel ise daha önce de zikrettiğimiz üzere önceleri bu hadisin zayıf olduğu görüşünderken daha sonra bu görüşünden vazgeçmiştir.

İbn Hacer, Zekeriya b. Yahya es-Sâcî'nin (o Tirmizî'nin tabakasındandır) fakihlerin tesbih namazı hakkındaki görüş farklılığını zikrettikten sonra onun şöyle dediğini nakletti: “*Ne Şâfi'nin ne Mâlikî'nin ne Evzâî'nin ve ne de rey ehlinin bu konudaki görüşünü bilmiyorum. Ahmed ve İshak, amel edildiği takdirde iyi olacağı görüşündedirler*”.⁸⁰

A- MEZHEP İMAMLARININ GÖRÜŞLERİ

1- Hanefiler

Hanefilere göre nafil ibadetler; sünnet olan nafileler ve mendup olan nafileler olmak üzere iki kısma ayrılır. Tesbih namazı mendup olan nafil ibadetler arasındadır.⁸¹

İbn Hacer, Serrûcî'nin ‘*Muhtasaru'l-Bahr*’ da mezhepleri hakkında naklettiğinin haricinde Hanefilerin bu konudaki görüşüne rastlamadığını ifade etmektedir. *Muhtasaru'l-Bahr*'da nakledilenin ise tesbih namazının müstehap olduğu ve sevabının büyük olduğudur.⁸²

Zebîdî de şöyle demektedir: “*Ashabımızdan birçok kişi onun müstehap olduğunu belirtmiştir. Bunların dışında Bahr'ın ve Burhanu'l-Halebî'nin Sahibi de bu görüştedir. El-Pezdevi, Muhammed b. Hasan'ın Şerhu'l-Câmi's-Sagîr'inde onu zikretmektedir.*”⁸³

Alâaddin Hasfeki *Durru'l-Muhtar*'da nafil ibadetlerden bahsederken iki rekatlık İstihare Namazı'nı ve üç yüz tesbih ile kılınan dört rekatlık tesbih namazını da nafil ibadetler arasında zikretmektedir. Ona göre tesbih namazının fazileti büyüktür.

İbn Âbidin de şöyle demektedir: “*Tesbih namazı, mekruh olmayan bir vakitte, her gün, her gece kılınabilir ya da her hafta bir kez, her Cuma, her ay veya ömürde bir defa kılınabilir. Bu hadis, tarîklerinin çok olması sebebiyle hasendir. Onun*

⁸⁰ İbn 'Allân, *a. g. e.*, IV, 320.

⁸¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, Mısır trz., I, 313–334.

⁸² İbn 'Allân, *a. g. e.*, IV, 321.

⁸³ *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekin*, III, 481.

uydurma bir hadis olduğunu iddia edenler de tariklerinin çok olmasından şüphe ederek bu fikri savunmuşlardır. Oadaki sevap bitmez. Bundan dolayı bazı muhakkıklar şöyle demiştir: “Onun faziletinin büyüklüğünü duyup da onu terk eden ancak dinde gevşek davranan bir kimse olabilir.” Namazın kılınış şeklinin diğer namaz şekillerinden farklı olması sebebiyle onun mendup kabul edilmesi eleştirilmiştir. Hadisin zayıflığı bundan kaynaklanıyor. Hadis hasen derecesine yükseldiği zaman kendini ispat etmiş olur.”⁸⁴

Tesbih namazının fazileti büyüktür ve pek çok sevabı vardır. Tesbih namazını Müslüman her vakitte kılabilir, kerahati yoktur. Her gün veya gecede bir kere yapılmalı, değilse haftada bir kere yahut her cumada bir kere yahut her ayda bir kere yahut ömürde bir kere kılınmalıdır. Bununla ilgili hadis birçok yoldan nakledilmiş bulunduğu için hasendir. Bununla ilgili hadisin uydurma olduğunu zanneden kişi yanılmıştır.⁸⁵ Tesbih namazının kabul edilen tarifi, Tirmizî’nin, Ebû Hanîfe’nin talebelerinden Abdullah b. Mübârek’ten rivayet ettiği şekle göredir. İki rivayet arasında tercih edilen de budur. Tesbih namazını kılan kişi tesbihleri parmakları ile saymaz.⁸⁶

Hanefilere göre nafilé namazlar en az iki en fazla sekiz rekatte bir selam verilerek kılınabilir. Tesbih namazı bir rekatte yetmiş beş tesbih olmak üzere toplam üç yüz tesbih içerdiği için dört rekât kılınması gerekmektedir. Ebû Hanife’ye göre, ister gece namazı olsun, ister gündüz namazı olsun nafiléler dörder rekât kılınmalıdır. Ebû Yusuf ve Muhammed’e göre ise, kişi bir selamda iki rekâtтан fazla kılmamalıdır. Gece namazlarında en iyisi ikişer, gündüz namazlarında ise dörder rekât kılmaktır. Hanefî mezhebinde, hadise daha uygun olduğu için bu iki imamın görüşü ile fetva verilmiştir.⁸⁷

2- Mâlikîler

Mâlikîlere göre nafilé namazlar iki kısımdır: Birincisi, her hangi bir sebebe bağlı olmaksızın kılınan nafilé namazlardır. İkincisi ise bir sebebe bağlı olarak

⁸⁴ İbn Âbidin, *Reddu'l-Muhtar*, I, 482 – BULAK.

⁸⁵ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyü ve Edilletühü*, Dımeşk 1989, II, 49.

⁸⁶ *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 239–240.

⁸⁷ ez-Zuhaylî, *a. g. e.*, II, 50–51.

kılınan nafilâ namazlar. Tesbih namazı ikinci kısma dâhil edilmiştir.⁸⁸ Mâlikîlerin görüşünü araştırmamız neticesinde bu tasniften başka her hangi bir bilgiye ulaşamamış bulunmaktayız.

3- Şâfiîler

Şâfiî fakihlerinin birçoğu tesbih namazının müstehap olduğu görüşündedir.⁸⁹ Gazali'ye göre bu namaz nasla sabittir. Tesbih namazı bir vakte mahsus olmayıp, her hangi bir sebebi de yoktur. Haftada veya ayda bir kez kılınması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁰

Nevevî de “*Mehâmili ve Tetimme'nin sahibi ve ashabımızdan daha birçok kişi onun hasen bir sünnet olduğunu zikretti*” demektedir.⁹¹ *Ezkâr*'da ise; “*Ebû Muhammed el-Begavî ve Ebû'l-Mehâsin er-Rûyânî'nin de içinde bulunduğu ashab imamlarımızdan bir grup tesbih namazının müstehap olduğunu belirtti*” demektedir. Rûyânî, *Bahr* kitabının cenaiz bölümünün sonunda şöyle demektedir: “*Tesbih namazına rağbet edilmekte olduğunu biliyorum. Her vakitte onun huy edinilmesi ve ihmâl edilmemesi müstehaptır.*”⁹²

Takıyyuddin es-Subkî de tesbih namazının dinin önemli bir problemi olduğunu, bu konudaki hadisin hasen olduğunu, Ebû Hâmid, Ebû Muhammed ve daha birçok kişinin bu namazın müstehap olduğu görüşünde olduklarını belirtmektedir.⁹³

Ebû Ali Zahir b. Ahmed es-Serahsî ise şöyle demektedir: “*Zikri geçen tesbih namazının senedinin hasen olduğu sabit olmuştur. Onda çok büyük bir fazilet vardır.*” Taberî onu “*Namazda Kırâat*” kitabında nakletmektedir.⁹⁴ İbn Hacer, Şâfiîlerin iki tarîk imamının tesbih namazının müstehap olarak kabul ettiğini belirterek onların bazısının ismini zikretmiştir.⁹⁵

Tac es-Subkî de şöyle demektedir: “*Nevevî'nin bu namazı inkâr etmesinden ve asr ehlinin de ona dayanmasından dolayı insanların aldanmalarından korkarak sözü*

⁸⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *a. g. e.*, II, 57.

⁸⁹ *el-Mevsûatü'l-Fıkhye*, Kuveyt 1992, XXVII, 150.

⁹⁰ Gazâlî, *İhyâ Ulûmi'd-Dîn*, Kahire 1967, I, 200.

⁹¹ *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, III, 144.

⁹² *el-Ezkâr*, s. 169; *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, III, 54.

⁹³ İbn 'Allân, *a. g. e.*, IV, 319.

⁹⁴ İbn 'Allân, *a. g. e.*, IV, 319–320.

⁹⁵ *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekin*, III, 481.

uzattım. Bu konuda varid olan hadisin sevabının büyüklüğünü işiten kimsenin tesbih namazını kılmada hırslı olması gerekir. Onu uygulamayı ihmal eden kimseye gelince; o ancak salihlerin amellerine dikkat etmeyerek dinde gevşek davranan bir kimsedir.”⁹⁶

Zerkeşî, tesbih namazının sünnet olduğu görüşündedir. Ona göre tesbih namazındaki i'tidalin uzun olması kabul edilebilir.⁹⁷ Başka bir eserinde ise namazda istirahat celsesinin hafif olması gerektiğini zikrettikten sonra tesbih namazındaki istirahat celsesinin bu uygulamanın dışında olduğunu söyleyerek şöyle devam etmektedir: “İstirahat celsesinin özelliklerinden biri de onda dua etmemektir. Tesbih namazındaki istirahat celsesi hariç.” Ayrıca Zerkeşî, İbnü'l-Cevzî'nin tesbih namazı hadisine 'Ahkâmu'n-Nisâ' adlı eserine aldığı için onun da hadisi sabit görmüş olabileceği iddiasına yer vermektedir.⁹⁸

Sirâcuddîn el-Bulkînî tesbih namazının kendisiyle amel edilmesi gereken bir sünnet olduğu görüşündedir.⁹⁹ Fakih Şâfiîlerin muteahhırlarından biri olan İbn Hacer el-Heytemî¹⁰⁰ de tesbih namazının müstehap olduğu görüşündedir.

Şâfiîler, nafilâ namazların cemaatle kılınıp kılınmaması gerektiği hususuna da değinmişlerdir. Onlara göre tesbih namazı cemaatle kılınmaması gereken bir namazdır.¹⁰¹

4- Hanbelîler

Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki görüşü daha önce geçmişti. Ahmed b. Hanbel'in tâbiîleri tesbih namazı hadisinin zayıf olduğu görüşündedirler. Tesbih namazı ile amel etmenin mekruh olduğu görüşünden ise vaz geçmişlerdir. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki hadisi sabit olarak kabul etmediğini, onun müstehap olmadığı görüşünde olduğunu belirtmiştir. Şayet bir kişi onu uygularsa zararı yoktur. Çünkü nafilâ namazlarla ve fazilet namazları hakkındaki hadislerin sıhhat derecesinde olması şart değildir.¹⁰²

⁹⁶ *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekîn*, III, 481.

⁹⁷ Zerkeşî, *Habâyâ ez-Zevâyâ*, Kuveyt 1993, s. 99 – 100.

⁹⁸ Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-Kavâid*, Kuveyt 1993, II, 10.

⁹⁹ *el-Leâlî'l-Mesnû'a*, s. 23.

¹⁰⁰ *Tuhfetu'l-Muhtâc*, II, 239.

¹⁰¹ ez-Zuhaylî, *a. g. e.*, II, 63.

¹⁰² *Telhîsu'l-Habîr*, II, 7; İbn Kudâme, *a. g. e.*, II, 133.

İbrahim b. Miḫlah tesbih namazı hadisini inceleyerek şöyle demektedir: “*Onun hakkında birçok tartışma vardır. Eğer Ahmed b. Hanbel’in onunla alakalı bir görüşü yoksa bu, fezailde zayıf haberle amel edilmeyeceğine işarettir.*”¹⁰³

İbn Miḫlah, İbn Teymiyye’nin¹⁰⁴ tesbih namazı hadisinin yalan bir haber olduğunu iddia ettiğini söyleyerek Ahmed b. Hanbel’in ve ashap imamlarının onun mekruh olduğu görüşünde olduğunu ve Ahmed’in onu müstehap olarak kabul etmediğini belirtmiştir. İbn Miḫlah şöyle devam etmektedir: “*Abdullah b. Mübârek onun nitelik olarak müstehap olduğu görüşündedir. Ancak aslı olmayan haberle sünnetin sabit olmadığı haberine ise cevap vermemiştir. Ebû Hanife, Mâlik ve Şâfi’ye gelince onlar topluca bu hadisi işitmemişlerdir. Şeyh (İbn Teymiyye), fezailde onunla amel etmenin zararı olmadığını çünkü fezailde haberin sıhhatinin şart olmadığını belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel’in bu konudaki görüşünün olmaması ise fazilette zayıf haberle amelin olmadığını delildir.*”¹⁰⁵

Mer’a b. Yusuf el-Hanbelî tesbih namazı hadisinin sünnet olmadığı yönündeki görüşünü belirttikten sonra Ahmed b. Hanbel’in şu görüşünü nakletti: “*Tesbih namazı ile ilgili sahîh bir şey yoktur. Eğer yine de bununla amel ederse fezail amellerde zayıf hadisle amele cevaz vermenin zararı yoktur. Bir grup ise onu müstehap olarak kabul etmektedir.*”¹⁰⁶

Mensur el-Behûtî¹⁰⁷ ve Mustafa es-Suyûtî¹⁰⁸ Hanbelî mezhebinin müteahhîrîlerinden olup tesbih namazını mekruh olarak kabul etmişlerdir.

¹⁰³ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 93.

¹⁰⁴ Metinde İbn Teymiyye’ye ‘şeyhimiz’ demiştir.

¹⁰⁵ Câsim b. Süleyman, *a. g. e.*, s. 93.

¹⁰⁶ Mustafa es-Suyûtî, *Metâlib Üli’n-Nühâ*, Beyrut 1994, I, 579–580.

¹⁰⁷ El-Behûtî, *Keşşâfu’l-Kinâ*, Beyrut trz., I, 444.

¹⁰⁸ Mustafa es-Suyûtî, *a. g. e.*, I, 579–580.

SONUÇ

Nafile namazların içine giren ve bu namazın kılınmasını öngören hadis, İbn Abbâs (r.a)'dan merfû olarak, İbn 'Amr (r.a)'dan ve el-Ensârî (r.a)'dan mevkuf olarak rivayet edilmiştir.

Üç tanesi mürsel olmak üzere toplam otuz beş tarîkten rivayet edilen tesbih namazı ile ilgili hadisin İbn Abbâs (r.a)'dan rivayet edileni, rivayetlerin en sahihi olarak kabul edilmektedir. Fakihlerin birçoğunun görüşü bu yöndedir.

Tesbih namazının dört rekât olduğu kabul edilmiştir. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî imamları bu konuda hem fikirdir. Çünkü bu namaz, bir rekâtte yetmiş beş tesbih içermektedir. Dolayısıyla dört rekatte toplam üç yüz tesbih olmaktadır.

Metin bakımından ele aldığımız hadisin, sahih, hasen, zayıf ve mevzû olarak rivayet edildiğini görmekteyiz. Sahih rivayetlere bakıldığında tesbih namazının kılınması yönünde bir fikir verir. Hasen olarak rivayet edilen hadislerin toplamı ise bu rivayetleri sahih seviyesine yükseltmektedir. Bu bağlamda sahih ve hasen rivayetlere dayanarak tesbih namazının kılınmasında her hangi bir sakınca olmadığı kanaati doğmaktadır. Zayıf ve mevzû olarak rivayet edilen hadislere bakıldığında genel kanı tesbih namazının kılınmaması yönündedir.

Meselenin farklı bir boyutu da tesbih namazının kılınıp kılınmamasından ziyade namazın şekli ile ilgili ortaya çıkan görüş farklılıklarıdır. Tesbih namazındaki şekil farklılıkları küsuf namazı ve cenaze namazı gibi bazı namazlarda da göze çarpmaktadır. Ancak zikrettiğimiz cenaze ve küsuf namazları bizzat Hz. Peygamber tarafından kıldırılmış ve ayrıntılı bir şekilde sahabeye öğretilmiştir.

Tesbih namazının Hz. Peygamber tarafından kılındığına dair herhangi bir rivayete rastlamadık. Merfû olarak gelen hadisler O'nun ashabına bu namazı kılmalarını tavsiye ettiği şeklindedir. Hz. Peygamber'in bu şekilde tavsiyelerde bulunması, tesbih namazının fiilî sünneti olmasa bile kavli bir sünneti olarak nitelendirilmiştir. Kanaatimizce tesbih namazını isteyen kılabilir. Ancak cemaatle kılınması uygun değildir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDURREZZÂK, Ebubekr es-San‘ânî (ö. 211/826),
- **el-Musannef** (thk. Habîburrahman el-A‘zamî), I-XI, Beyrut 1390/1970.
‘ALÎ el-KÂRÎ, Ebû'l-Hasan ‘Ali b. Muhammed el-Herevi,
- **Mirkatü'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih**, I-V, Mısır 1306.
el-BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes‘ud el-Ferrâ (ö. 516/1122),
- **Mesabihu's-Sünne** (thk. Dr. Yusuf Abdurrahman Mar‘aşlı – Muhammed İbrahim Semara – Cemal Hamdi ez-Zehebi), Beyrut 1407/1987.
- **Şerhu's-Sünne** (thk. Şuayb el-Arnaut – Züheyr eş-Şâviş), I-XVI, Beyrut 1403/1983 (II. baskı).
el-BEHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. İdris,
- **Keşşâfu'l-Kınâ‘ ‘an Metni'l-İknâ**, I-VI, Beyrut (tr.).
BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed el-Hüseyn b. ‘Ali (ö. 458/1066),
- **es-Sünenü'l-Kübrâ**, I-X, Haydarâbâd 1347.
BUHÂRÎ, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. İsmâ‘îl (ö. 256/870),
- **el-Câmi‘u's-Sahîh**, I-VIII, İstanbul 1979.
CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâ‘îl b. Hammâd el-Fârâbi (ö. 393h.),
- **es-Sihah Tâcü'l-Luga ve Sihahi'l-'Arabiyye**, I-VI, Beyrut 1979.
EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. Eş‘as es-Sicistânî (ö. 275/888),
- **es-Sünen**, I-V, Hıms 1391/1971.
EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî (ö. 430/1039),
- **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ**, I-X, Mısır 1351–1357/1933–1938.
EBÛ YA‘LÂ, el-Halîl b. ‘Abdullah el-Kazvînî (ö. 307/919),
- **el-İrşâd fî Ma‘rifeti Ulemâi'l-Hadîs** (thk. Muhammed Saîd b. ‘Ömer İdrîs), I-III, Riyad 1409/1989.
el-FETTENÎ, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Hindî (ö. 986/1578),
- **Tezkiratü'l-Mevzû‘ât**, Dimeşk (tr.).
FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya‘kub (ö. 817/1414),
- **el-Kâmûsü'l-Muhît** (Mütercim ‘Âsım Efendi Tercümesi), I-IV, İstanbul 1304–1305.

- GAZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (ö. 505h.),
 - *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I-V, Kahire 1967.
- el-HÂKİM en-NÎSÂBÛRÎ, Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah (ö. 405/1014),
 - **el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn**, I-IV, Haydarâbâd 1334–1342.
- el-HALÎMÎ, Ebû 'Abdullah el-Hüseyn b. el-Hasan el-Buhârî,
 - **el-Minhâc fî Şu'abi'l-Îmân** (thk. Hilmî Muhammed Fûde), I-III, Dâru'l-Fikr 1399/1979.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. 'Ali (ö. 463/1071),
 - **Târîhu Bağdâd**, I-XIV, Beyrut 1350.
- el-HATÎB et-TEBRÎZÎ, Veliyüddîn Muhammed b. 'Abdullah,
 - **Mişkâtü'l-Mesâbih** (nşr. Nâsiruddîn el-Albânî), I-III, Dimeşk 1380–1382/1961–1962.
- el-HEYSEMÎ, Nuruddin 'Ali b. Ebî Bekr (ö. 807/1404),
 - **Mecmeu'l-Bahreyn fî Zevâidi'l-Mu'cemeyn** (thk. Abdulkuddüs b. Muhammed Nezir), I-VIII, Riyad 1413/1992.
- 'ITR, Nûreddîn:
 - **Hedyu'n-Nebî fî's-Salavâti'l-Hâssati**, Dimeşk 1406/1985 (II. baskı).
- İBN 'ABİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz:
 - **Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, I-VI, İstanbul 1307.
- İBN AHMED, Abdullah (ö. 290/903),
 - **Mesâilü İmam Ahmed** (thk. Züheyr eş-Şâvîş), Beyrut 1408/1988.
- İBN 'ALLÂN, Muhammed es-Sâdikî el-Mekkî (ö. 1057/1647),
 - **el-Futûhâtu'r-Rabbâniye ale'l-Ezkâri'n-Nebeviyye**, I-VII, el-Mektebetü'l-İslâmî (trz.).
- İBN 'ARRÂK, Ebû'l-Hasan 'Ali b. Muhammed (ö. 963/1556),
 - **Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfû'a ani'l-Ahbâri's-Şeni'ati'l-Mevzû'a** (thk. Abdulvehhab Abdullatif – Abdullah Muhammed es-Sıddık), I-II, Beyrut 1401/1981.
- İBN EBÎ HÂTİM, Ebu Muhammed b. Abdurrahman (ö. 327/939),
 - **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, I-IX, Mısır 1372/1953.
- İBN HACER, Şihâbeddîn Ahmed b. 'Ali el-'Askalânî (ö. 852/1448),
 - **Lisânü'l-Mîzân**, I-VII, Beyrut 1390/1971.

- **Takrîbü't-Tehzîb** (thk. 'Abdulvehhab 'Abdullatif), I-II, Beyrut 1395/1975 (II. baskı).
- **Tehzîbü't-Tehzîb**, I-XII, Beyrut 1404/1984.
- **Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfi'î el-Kebîr** (thk. Dr. Şa'bân Muhammed İsmâ'îl), I-IV, Kâhire 1299/1979.

İBN HUZEYME, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk en-Nisâbûrî (ö. 311/923),

- **Sahîhu İbn Huzeyme** (thk. Dr. Muhammed Mustafâ el-A'zamî), I-III, Beyrut 1391/1971.

İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ' İsmâ'îl b. 'Ömer ed-Dimeşkî (ö. 774/1372),

- **el-Bâisü'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs** (hız. Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut (tr.).

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Ahmed (ö. 620h.),

- **el-Muğnî**, I-IX, Riyad 1401/1981.

İBN MÂCE, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 275/888),

- **es-Sünen**, I-II, 1372–1373/1952–1953.

İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. 'Ali el-Ensârî (ö. 711/1311),

- **Lisânü'l-'Arab**, I-XV, Beyrut 1374/1955.

İBN SA'D, Muhammed (ö: 230/844),

- **et-Tabakatü'l-Kübra**, I-VIII, Beyrut 1377/1957.

İBN SÛLEYMAN, Casim ed-Düserî,

- **et-Tenkîh limâ Cae fî Salâti't-Tesbih**, Beyrut 1407/1986.

İBN ŞÂHÎN, Ebû Hafs 'Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî (ö. 385/995),

- **et-Tergîb fî Fadâ'ili'l-A'mâl ve Sevâbi Zâlik**, I- II, Riyad 1995.

İBN TEYMİYYE, Takıyyuddîn Ahmed (ö. 758/1357),

- **Mecmû'u Fetevâ Şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye** (dzn. 'Abdurrahman b. Muhammed el-Asimi), I-XXXVIII, Riyad 1382/1963.
- **Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmi's-Şiati ve'l-Kaderiyye**, I-IV, Mısır 1322.

İBNÜ'L-'ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillah (ö. 543/1148),

- **Ârızatü'l-Ahvezî li Şerhi Sahîhi't-Tirmizî**, I-XIII, Suriye (tr.).

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Ali b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201),

- **Kitâbu'l-Mevzû'ât** (thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Osmân), I-III, Medîne 1386/1966.
- **Ahkâmu'n-Nisâ**, Kahire (trz.).

İBNÜ'L-ESÎR, Mecdüddîn Ebû's-Sa'âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö. 606/1209),

- **en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, I-V, Kâhire 1383/1963.

İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid (ö. 761h.),

- **Fethu'l-Kadîr**, I-VIII, Mısır trz.

İBNÜ'S-SALÂH, Ebû 'Amr b. 'Abdurrahmân eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245),

- **'Ulûmü'l-Hadîs**, Haleb 1966.

el-LEKNEVÎ, Ebû'l-Hasenât Muhammed 'Abdü'l-Hayy el-Hindî (ö. 1304/1887),

- **el-Âsârü'l-Merfû'a fî'l-Ahbâri'l-Mevdû'a** (thk. Muhammed es-Saîd b. Besyonî Zağlol), Beyrut 1405/1984.
- **Er-Raf' ve't-Tekmil fî'l-Cerh ve't-Ta'dil** (Abdulfettah Ebû Ğudde), Haleb 1388/1968 (II. baskı)

- **el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye**, Kuveyt Evkaf Bakanlığı, I-XXXIX, Kuveyt 1992.

el-MİZZÎ, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. 'Abdurrahmân (ö. 742/1341),

- **Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl**, I-XXXV, Beyrut 1400/1980.
- **Tuhfetü'l-Eşrâf bi Ma'rifeti'l-Atrâf**, (thk. 'Abdussamed Şeref ed-Din), I-XIV, Beyrut-Lübnan 1403/1983 (II. baskı).

MUBÂREKFÛRÎ, Muhammed 'Abdurrahmân b. 'Abdurrahîm (ö. 1353/1935),

- **Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'r-t-Tirmizî**, I-X, Beyrut 1422/2001.

el-MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed 'Abdülazîm b. Abdi'l-Kavî (ö. 656/1258),

- **Muhtasarü Süneni Ebî Dâvud**, I-VIII, Beyrut (trz.).
- **et-Tergîb ve't-Terhîb**, I-IV, Mısır 1388/1968, (III. baskı).

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.)

- **el-Câmi'u's-Sahîh**, Beyrut 1374/1955.

el-HİNDÎ, 'Alâuddîn 'Ali b. 'Abdilmelik el-Müttekî (ö. 975/1567),

- **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Ekvâli ve'l-Ef'âl**, I-XVI, Haleb 1397/1977.
- en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefü'd-Dîn (ö. 676/1277),
- **el-Ezkâr**, İstanbul 1406/1986.
- **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb**, Dâru'l-Fikr (trz.).
- **Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât**, I-III, Beyrut (trz.).
- es-SEHÂVÎ, Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902/1496),
- **Fethu'l-Muğîs** (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), I-III, Kahire 1388/1968.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekir (ö. 911/1505),
- **el-Leâlî'l-Mesnû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a**, Mısır 1317.
- **en-Nüketü'l-Bedî'ât ale'l-Mevzû'ât** (thk. Ahmed Haydar), Kahire 1317.
- es-SUYÛTÎ, Mustafa,
- **Metâlib Üli'n-Nühâ fî şerhi Gâyeti'l-Müntehâ**, I- VI, Beyrut 1415/1994 (II. baskı)
- eş-ŞEVKÂNÎ, Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Ali es-San'ânî (ö. 1250/1834),
- **el-Fevâidu'l-Mecmû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a** (thk. Abdurrahman b. Yahya), Kahire 1380/1960.
- **Tuhfetü'z-Zâkirîn**, Beyrut 1408/1988.
- TABERÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (ö. 360/971),
- **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, I-XXV, Bağdâd 1984.
- **el-Mu'cemü'l-Evsat**, I-XI, Riyad 1405/1985.
- TİRMİZÎ, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ (ö. 279/892),
- **es-Sünen**, I-V, Mısır 1382/1962.
- UĞUR, Doç. Dr. Mücteba:
- **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1992.
- el-'UKAYLÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Amr (ö. 322h.),
- **Kitâbu'd-Du'afâi'l-Kebîr** (hızr. Dr. 'Abdulmu'ti Emin Kal'acî), I-IV, Beyrut 1404/1984.
- ez-ZEBÎDÎ, Ebû'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed (ö. 1145/1205),
- **İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekîn bi Şerhi İhyâi Ulûmi'd-Dîn**, I-X, Mısır 1311.
- **Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, I-XV, Beyrut 1306.

ZEHEBÎ, Şemseddîn Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî (ö. 748/1347),

- **Dîvânu’d-Duafâ**, I-II, Beyrut 1408/1988.
- **Mîzânü’l-İ’tidâl fi Nakdi’r-Ricâl**, I-IV, Kâhire 1382/1963.
- **Tezkiretü’l-Huffâz**, I-IV, Haydarâbâd 1376/1956.
- **Zikru Esmâi men Tüküllime fîhi ve hüve Mûsak** (thk. Muhammed Şekur), Ürdün 1406/1986.

ez-ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Bahadır (ö. 794/1392),

- **Habâyâ ez-Zevâyâ**, (thk. Abdulkadir Abdullah el-‘Anî), Kuveyt Evkaf Bakanlığı 1993 (II. baskı).
- **el-Mensur fî’l-Kavâid** (thk. Faik Ahmed Mahmud), I-III, Kuveyt Evkaf Bakanlığı 1993 (II. baskı).

ez-ZUHAYLÎ, Vehbe:

- **el-Fıkhü’l-İslâmiyyü ve Edilletühü**, I-VIII, Dımeşk 1409/1989 (III. baskı).